

**UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA**

TJAŠA DOLINAR

**PODPORA MLADOSTNIKOM PRI PREHODU IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE V
SAMOSTOJNOST**

Magistrsko delo

Ljubljana 2017

**UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA**

TJAŠA DOLINAR

**PODPORA MLADOSTNIKOM PRI PREHODU IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE V
SAMOSTOJNOST**

Magistrsko delo

Mentorica: doc. dr. Nataša Zrim Martinjak

Ljubljana 2017

The measure of achievement is not winning awards.

*It's doing something that you appreciate, something
you believe is worthwhile.*

- Julia Child

Najprej bi se rada zahvalila vsem mladostnikom in mladostnicam, ki so bili pripravljeni z mano deliti svojo življenjsko zgodbo, svoje izkušnje in poglede. Zahvaljujem se tudi strokovnim delavcem, ki so z mano delili svoje znanje in mi omogočili boljši vpogled v tematiko.

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Nataši Zrim Martinjak za strokovno vodenje, pomoč in nasvete, hkrati pa za dopuščanje proste poti, da je to magistrsko delo lahko dozorelo tako, kot sem si želela.

Hvala mami in očiju, ki sta me že od majhnega spodbujala, da v življenju delam stvari, v katerih uživam in ki jih delam dobro ter mi s svojim zgledom dajala moč, da sledim svojim ciljem brez strahu pred novimi izzivi. Hvala tudi Nejcu, Roku, Jani in Meti, ki so mi vedno stali ob strani in vem, da mi vedno bodo. Posebno mesto ima tudi mama, ki je vedno znala najti spodbudno in razvedrilno besedo.

Hvala Joštu in Eli, ki sta največja sončka in ki znata s svojimi idejami in smehom polepšati tudi najbolj sive dni.

Alisa in Anja, hvala za vse nove izkušnje in dogodivščine, ki smo jih skupaj doživele in ker sta mi vedno pripravljeni prisluhniti, me spodbujati in nasmejati.

Na koncu pa gre velika zahvala mojemu Andražu, ki mi je vedno znal reči besede, ki so mi dale zagon, zna me nasmejati in narediti moje življenje še lepše. Je moja spodbuda za doseganje ciljev, brez njega ne bi bila to, kar sem.

Tjaša

POVZETEK

Magistrsko delo obravnava problematiko poinstitucionalne podpore mladostnikom¹, ki zaključujejo bivanje v zunajdružinski oskrbi, vrnitev v matično družino pa za njih ni mogoča oziroma po oceni strokovnih delavcev ni konstruktivna. Razmere v matičnih družinah se namreč v času mladostnikovega bivanja zunaj družine redko spremenijo ali celo izboljšajo do te mere, da so primerne za bivanje in nadaljnji razvoj mladostnika.

V teoretičnem uvodu se delo osredotoča na značilnosti razvojnih obdobj mladostrnika in zgodnje odraslosti v postmodernih družbah in na podlagi tega osvetli razloge za oblikovanje novega obdobja, imenovanega prehod v odraslost. Magistrsko delo nato razišče pomen varnega in mirnega družinskega okolja za razvoj posameznika, v nadaljevanju pa se osredotoči na otroke in mladostnike, odraščajoče v takem družinskem okolju, ki ogroža njihov razvoj. Navedeni so razlogi in zakonska podlaga za namestitev otroka oziroma mladostnika v eno od treh oblik zunajdružinske oskrbe: vzgojne zavode, stanovanjske skupine in rejništvo. Glavni poudarek teoretičnega uvoda pa je osvetlitev tveganih prehodov mladostnikov iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost pri nas ter pregled tujih praks na področju poinstitucionalne podpore tem mladostnikom. V empiričnem delu je uporabljen kvalitativni raziskovalni pristop, izvedeni so bili polstrukturirani intervjuji. Vzorec zajema enajst mladostnikov (štiri iz vzgojnih zavodov, pet iz stanovanjskih skupin ter dva iz rejništva) ter devet strokovnih delavcev² (trije s področja vzgojnih zavodov, dva s področja stanovanjskih skupin, dva s področja rejništva ter dva s področja nevladnega sektorja). Ugotovitve kažejo mnenja in vidike mladostnikov o zunajdružinski oskrbi, v kateri bivajo in njihove strahove ter načrte za samostojno življenje ter potrebe, ki jih izražajo na prehodu v samostojnost. Nadalje ugotovitve raziskave odražajo potrebo po ustanovitvi poinstitucionalne podpore ter značilnosti, na katerih naj bi poinstitucionalna podpora temeljila. Ugotovljena je tudi potreba po povezavi vladnega in nevladnega sektorja na tem področju, čeprav določeno sodelovanje že obstaja.

Ključne besede: mladostnik, poinstitucionalna podpora, prehod v odraslost, rejništvo, samostojnost, stanovanjska skupina, vzgojni zavod

¹ V magistrskem delu uporabljam obliko mladostnik, čeprav se ta nanaša na oba spola, moškega in ženskega.

² V magistrskem delu uporabljam obliko strokovni delavec, čeprav se ta nanaša na oba spola, moškega in ženskega.

ABSTRACT

This master's thesis deals with the issues of aftercare support for young people, who are completing their stay in out-of-family care, but the return to the biological family is not possible for them or their care givers estimate, that the return is not constructive. The situation in their biological families during the time, when adolescent is living outside the family, hardly changes or even improves to the extent, that it is suitable for the stay and the further development of the adolescent.

In the theoretical introduction, the work focuses on the characteristics of the developmental stages of teenage and early adulthood in post-modern societies and, therefore, highlights the reasons for the creation of a new period, called the transition to adulthood. Master's thesis then explores the importance of a secure and peaceful home environment for the development of the individual, hereinafter focusing on children and young people, who are growing up in family surroundings, that threaten their development. Next are listed the reasons and legal basis for the placement of a child in one of three forms of out-of-family care: educational institutions, group homes and foster care. The main focus of the theoretical introduction is highlighting the risk of the transition of young people from out-of-family care to independence in Slovenia and the overview of foreign practices in the field of aftercare support for these young people. Qualitative research approach was used in the empirical part through semi-structured interviews. The sample covers eleven adolescents (four from educational institutions, five from group homes and two from foster care) and nine professional staff (three from the field of educational institutions, two from the field of group homes, two from the field of foster care and two from non-governmental sector).

The results of the study show views and aspects of adolescents of the out-of-family care in which they reside; their fears and plans for independent living and the needs on their path of transition to independence. Further findings indicate the need for establishing aftercare support in this field and features, on which should the aftercare support be based. The need to link the governmental and non-governmental sector, although some cooperation already exists.

Key words: adolescent, aftercare support, educational institution, foster care, group home, independence, transition to adulthood

KAZALO VSEBINE

POVZETEK	iv
ABSTRACT	v
UVOD.....	1
TEORETIČNI DEL.....	2
2. RAZVOJNE NALOGE.....	2
2.1. MLADOSTNIŠTVO IN ODRASLOST	2
3. PREPLET MLADOSTNIŠTVA IN ODRASLOSTI	4
3.1. PREHOD V ODRASLOST.....	4
3.1.1. Značilnosti prehoda v odraslost.....	5
3.2. SUBJEKTIVNO ZAZNAVANJE ODRASLOSTI.....	6
4. SPREMEMBE IN DRUŽBA TVEGANJA	7
4.1. INDIVIDUALIZACIJA	8
4.2. PROTISLOVJA V MLADOSTI	10
5. SOCIALNA DRŽAVA	11
5.1. TRIJE TIPI DRŽAVE BLAGINJE	12
4.1.1. Liberalni tip države blaginje.....	12
4.1.2. Konservativno-korporativistični tip države blaginje	12
4.1.3. Socialno-demokratski tip države blaginje	12
5.2. SLOVENIJA	12
5.3. REFORME DRŽAVE BLAGINJE.....	13
5.3.1. Rekomodifikacija	14
5.3.2. Privatizacija	14
5.3.3. Verižni učinki rekomodifikacije in privatizacije	15
6. DRUŽINA	15
6.1. NAVEZANOST	16
6.1.2. Stili navezanosti v odraslosti	17
6.2. OSAMOSVAJANJE OD STARŠEV	19
6.3. POMEN DRUŽINE V MLADOSTNIŠTVU.....	21
7. ZUNAJDRUŽINSKA OSKRBA	23
7.1. NAMEŠČANJE OTROK IN MLADOSTNIKOV V ZUNAJDRUŽINSKO OSKRBO	24
7.1.1. Vzgojni zavodi	26
7.1.2. Stanovanjske skupine	27

7.1.3. Rejništvo.....	27
7.2. ČUSTVENE IN VEDENJSKE TEŽAVE.....	27
7.2.1. Socialnoekonomske razmere.....	28
7.2.2. Družina.....	29
7.2.3. Šola.....	29
7.2.4. Osebnostne značilnosti.....	29
7.2.5. Vrstniki.....	30
8. PREHOD IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE V SAMOSTOJNOST.....	31
8.1. PODALJŠANJE BIVANJA V ZUNAJDRUŽINSKI OSKRBI.....	32
8.2. POTREBA PO PODPORI PRI PREHODU.....	34
8.3. IZIDI PREHODOV IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE.....	35
8.3.1. Integrirani v družbo.....	36
8.3.2. Preživeli.....	36
8.3.3. Žrtve.....	37
8.4. ZAGOTAVLJANJE USPEŠNEGA PREHODA V SAMOSTOJNOST.....	37
9. PRAKSE V TUJINI.....	39
9.1. ZDRUŽENO KRALJESTVO VELIKE BRITANIJE IN SEVERNE IRSKE.....	39
9.2. NEMČIJA.....	41
9.2.1. Homerun, Wohn- und Betreuungsmodell von DiFa, Solingen.....	41
9.2.2. LWL – Jugendheim, JIVE, Tecklenburg.....	42
9.3. ŠVICA.....	42
9.3.1. Jugendheim Schenkung Dapples, Zürich.....	42
9.4. AVSTRIJA.....	43
9.4.1. SOS Kinderdorf – Jugendwohnen.....	43
10. ZAKLJUČEK TEORETIČNEGA DELA.....	44
11. OPREDELITEV PROBLEMA.....	45
11.1. CILJI IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	46
11.1.1. Raziskovalna vprašanja.....	47
11.2. RAZISKOVALNA METODA.....	47
11.3. PREDSTAVITEV VZORCA.....	47
11.3.1. Mladostniki.....	48
9.3.2. Strokovni delavci.....	49
11.4. RAZISKOVALNI INSTRUMENT IN POSTOPEK ZBIRANJA PODATKOV.....	49
11.4.1. Raziskovalni instrument.....	49

11.4.2. Postopek zbiranja podatkov.....	50
11.5. POSTOPEK OBDELAVE PODATKOV	51
9.5.1. Kategorije – mladostniki	51
9.5.2. Kategorije – strokovni delavci.....	53
12. REZULTATI IN INTERPRETACIJA	54
12.1. KAKŠNA JE POINSTITUCIONALNA PODPORA MLADOSTNIKOM V SLOVENIJI? ..	54
12.2. KAKO MLADOSTNIKI DOŽIVLJAJO ZUNAJDRUŽINSKO OSKRBO, KATERE DEL SO?	60
12.3. KAKO MLADOSTNIKI VIDIJO SVOJO PRIHODNOST IN MOŽNOSTI ZA SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE PO ODHODU IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE?.....	63
12.4. V KOLIKŠNI MERI IN V ČEM SE MLADOSTNIKI POČUTIJO PRIPRAVLJENE NA PREHOD V ODRASLOST IN SAMOSTOJNOST?.....	65
12.5. V ČEM SE MED SEBOJ RAZLIKUJEJO POGLEDI IN MNENJA MLADOSTNIKOV, KI BIVAJO V VZGOJNIH ZAVODIH, STANOVANJSKIH SKUPINAH IN REJNIŠTVU?.....	68
12.5.1. Pripadnost in povezanost.....	68
12.5.2. Odnosi z matično družino.....	69
12.5.3. Priprave na samostojnost.....	70
12.6. KJE IN V ČEM RAZLIČNI STROKOVNI DELAVCI, KI DELAJO Z MLADIMI V ZUNAJDRUŽINSKI OSKRBI IN PO NJEJ, VIDIJO MOŽNOSTI ZA BOLJŠO PODPORO PRI PREHODU MLADOSTNIKOV V SAMOSTOJNOST IN OVIRE PRI TEM?	72
12.6.1. Rejništvo.....	74
12.7. KAKŠNE PODPORNE DEJAVNOSTI ZA MLADE, KI PREHAJAJO IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE V SAMOSTOJNOST, PRI NAS ŽE OBSTAJAJO?	76
13. PREDLOG POINSTITUCIONALNE PODPORE	78
14. ZAKLJUČEK.....	81
15. PREDLOGI ZA NADALJNJE RAZISKOVANJE.....	84
16. VIRI IN LITERATURA	86
17. PRILOGE.....	93
17.1. Priloga 1: Vprašanja za intervju z mladostniki v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah	93
17.2. Priloga 2: Vprašanja za intervju z mladostniki v rejništvu.....	94
17.3. Priloga 3: Vprašanja za intervju s strokovnimi delavci na področju vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin	95
17.4. Priloga 4: Vprašanja za intervju s strokovnimi delavci na področju rejništva	95
17.5. Priloga 5: Vprašanja za intervju s strokovnimi delavci na področju nevladnih organizacij.....	96
17.6. Priloga 6: Primer kodiranja intervjuja – mladostniki – Kim, stanovanjska skupina	96
17.7. Priloga 7: Primer kodiranja intervjuja – mladostniki – Kevin, vzgojni zavod	98

17.8. Priloga 8: Primer kodiranja intervjuja – strokovni delavci – VZS1	100
---	-----

Kazalo tabel:

Tabela 1: Prikaz razvojnih nalog v zgodnji, pozni in srednji odraslosti	4
Tabela 2: Razvojne faze osamosvajanja od staršev	21
Tabela 3: Predstavitev vzorca v obliki tabele	51

Uporabljene kratice po abecedi:

KOP – Konvencija o otrokovih pravicah

MDJ – Mladinski dom Jarše

NVO – Nevladna organizacija

NVOS – strokovni delavec v nevladni organizaciji

OECD - The Organisation for Economic Co-operation and Development

R - Rejništvo

RS – strokovni delavec na področju rejništva

SS – Stanovanjska skupine

SSS – strokovni delavec v stanovanjski skupini

VZ – Vzgojni zavod

VZS – strokovni delavec v vzgojnem zavodu

ZZZDR – Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih

UVOD

Poinstitucionalna podpora mladostnikom, ki so na prehodu iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost, je tema, ki je v Sloveniji še zelo neraziskana. Kljub temu pa je to področje dela, ki bi moralo tem mladostnikom, ki največkrat nimajo opore v matičnih družinah, zagotoviti lažji in mehkejši prehod v samostojnost. Pomembno je, da bi prišlo do sistemskih sprememb na tem področju.

Glede na to, da je ta populacija primarna v socialni pedagogiki, je torej poinstitucionalna podpora ena od smeri, v katero se lahko stroka razvija. Osnova socialne pedagogike je namreč tudi usmerjanje v življenjski svet uporabnika, kar pomeni, da se »angažira v horizontu odprte prihodnosti, ki prinaša nenehno tveganje, in meri na kompetence, da bi bilo doraslo tej odprtosti; v poklicni pomoči mladostnikom (in pri tem posebej za tiste, ki ne najdejo dostopa k normalnim okoliščinam izobraževanja in zaposlovanja) gre za to, da odraščajoče naredimo kompetentne za odprtost delovnih odnosov ali drugih življenjskih in poklicnih možnosti, ki jih čakajo« (Grunwald in Thiersch, 2008, stran 22). In dejstvo je, da je prihodnost mladostnikov, ki zaključijo bivanje v zunajdružinski oskrbi, tvegana. Še toliko bolj, če nimajo odraslih oseb, ki bi jim bile v podporo.

Avtorica Cvetko (2015) pravi, da socialni pedagog spoznava posameznikove življenjske prelome z namenom razumevanja njegovih trenutnih situacij ter načrtovanja dela z njim. Zanima nas življenjski potek uporabnika in z njegovo zgodbo smo povezani zato, da lažje krepimo njegove pozitivne vire in odpravljamo dejavnike, ki ogrožajo njegov razvoj. Za to temo sem se odločila, ker se mi zdi pomembno o njej govoriti in to področje raziskovati, saj bo le tako lahko prišlo do kakovostnih sprememb, ki bodo mladostnikom nudile nove priložnosti, obenem pa strokovnim delavcem omogočile, da bodo v svojem delu videli kontinuiteto tudi potem, ko mladostnik zapusti zunajdružinsko oskrbo.

TEORETIČNI DEL

2. RAZVOJNE NALOGE

Vsak posameznik ima svojo življenjsko pot. Vsem pa je skupno, da se na življenjski poti srečujemo s podobnimi razvojnimi nalogami. Psihični razvoj človeka je večrazsežnosten, saj se odraža na različnih, med seboj povezanih področjih. Temeljna področja razvoja so intelektualni, telesni, socialni in čustveno-osebnostni razvoj (Zupančič, 2009).

Razvoj delimo na osem razvojnih obdobj, ki zajemajo skupne značilnosti posameznikov v določeni starostni skupini. Kljub temu da prihaja do velikih individualnih variacij znotraj posameznega obdobja, lahko vseeno vsakemu obdobju pripišemo specifične značilnosti. Teh osem obdobj se imenuje: prenatalno, obdobje dojenčka in malčka, zgodnje otroštvo, srednje in pozno otroštvo, mladostništvo, zgodnja odraslost, srednja odraslost in pozna odraslost (prav tam).

2.1. MLADOSTNIŠTVO IN ODRASLOST

Osredotočila se bom predvsem na obdobji mladostništva in zgodnje odraslosti, saj se mi zdita najbolj relevantni za glavno temo tega magistrskega dela. Pri tem se mi pa zdi pomembno poudariti tudi to, da teh dveh obdobj ne morem v celoti izolirati od drugih šestih, saj predvsem vsa predhodna obdobja posameznikovega življenja vplivajo na trenutnega. Po mojem mnenju procesi v otroštvu vplivajo na razvoj v mladostništvu, vse skupaj pa odloča o tem, kako posameznik funkcionira kot odrasla oseba.

Rice (1998) piše, da posameznikove predstave o odraslosti na splošno vključujejo discipliniranost, relativno neodvisnost na različnih področjih delovanja, racionalnost, sprejemanje veljavnih družbenih norm, vrednot in socialnih vlog ter osebno in socialno odgovornost. Take predstave posameznik najlažje uresničuje z izpolnjevanjem razvojnih nalog, ki se razlikujejo od generacije do generacije, pa tudi od kulture do kulture. V sodobni tehnološko razviti družbi ima odraslost predvsem socialni pomen (Zupančič, Kavčič in Fekonja, 2009). Avtorji Klohmen, Vanderwater in Young so glede na razmere v sodobni družbi razdelili razvojne naloge odraslosti v tri obdobja odraslosti (Klohmen, Vanderwater in Young, 1996, v Zupančič, Kavčič in Fekonja, 2009, stran 635):

»ZGODNJA ODRASLOST	SREDNJA ODRASLOST	POZNA ODRASLOST
Samostojnost	Prilagajanje na telesne spremembe	Ohranjanje zdravja in prilagajanje na telesne omejitve
Integracija socialnih vlog	Doseganje zadovoljstva in uspeha v poklicni vlogi	Prilagajanje na upokožitev
Čustvena stabilnost	Sodelovanje in prevzemanje odgovornosti v širši družbi	Ohranjanje finančne neodvisnosti
Ustalitev v poklicu	Pomoč odraščajočim otrokom	Oblikovanje ustreznih življenjskih pogojev
Intimnost	Revitalizacija partnerstva/zakonske skupnosti	Preoblikovanje identitete in socialnega položaja
Prilagajanje na partnerstvo/zakonsko skupnost	Spremembe v socialni spolni vlogi	Ohranjanje partnerstva in prijateljstev
Ureditev bivanja	Usmerjanje na starajoče se starše	Prilagajanje na nove družinske vloge
Prilagajanje na starševstvo	Razvoj socialne mreže in prostočasnih dejavnosti	Ukvarjanje s smiselnimi prostočasnimi dejavnostmi
Razvoj pripadnosti družbenim skupinam in razvoj državljske odgovornosti	Oblikovanje novih ciljev, načrtov in iskanje življenjskega smisla v prihodnosti	Sprejemanje in osmišljanje preteklega in sedanjega življenja«

Tabela 1: Prikaz razvojnih nalog v zgodnji, pozni in srednji odraslosti.

Opis obdobj razvoja in dodatno preučevanje teh obdobj je bilo v preteklosti namenjeno predvsem temu, da bi prepoznali starostne norme v razvoju. Te omogočajo prepoznavo posameznikovega normativnega delovanja skozi leta. Res pa je, da razvojne norme niso ves čas enake, saj se razvijajo in spreminjajo v različnih časovnih obdobjih (Zupančič, 2009).

3. PREPLET MLADOSTNIŠTVA IN ODRASLOSTI

Obdobji mladostništva in odraslosti sta v zadnjem času podvrženi različnim spremembam, ki so predvsem posledice sprememb načina življenja v postmodernih družbah. Zdi se, da sta v tem času med seboj prepletena bolj kot kadarkoli v preteklosti. Avtorice Zupančič, Kavčič in Fekonja (2009) govorijo o tem, da se s podaljševanjem trajanja izobraževanja v tehnološko razvitih družbah posledično podaljšuje tudi obdobje mladostništva. Starostna meja končanja izobraževanja, materialne osamosvojitve in oblikovanja družine se viša. O tem pišeta tudi avtorici Du Bois-Reymond in Chisolm (2006), ko pravita, da se vstop v osrednje družbene položaje, iskanje kontinuirane in trajne zaposlitve ter starševstvo pomikajo v poznejša leta življenja.

Po drugi strani pa avtorici Ule in Kuhar (2003) ugotavljata, da ni samo obdobje mladostništva tisto, ki se podaljšuje v obdobje odraslosti, ampak da se tudi nekatere dejavnosti odraslosti, kot so na primer samostojno oblikovanje življenjskih stilov in usposobljenost za delovanje na trgu dela, pomikajo v zgodnejša leta.

3.1. PREHOD V ODRASLOST

Mladostništvo in odraslost se v zadnjem času tako močno prepletata, da je bilo potrebno oblikovanje in poimenovanje novega obdobja. Arnett (2000) pravi, da je zaradi sprememb v življenjskem poteku človeka nastalo obdobje, ki se demografsko in psihološko razlikuje od obdobj mladostništva in zgodnje odraslosti. To obdobje med 18. in 25. oziroma 27. letom starosti je poimenoval z izrazom prehod v odraslost. Glede na njegovo raziskavo se veliko mladih, ki so v zgodnjih dvajsetih letih v obdobju prehoda v odraslost, ne počuti več kot mladostniki, hkrati pa zase ne morejo reči, da so že odrasli (prav tam). Da je tako, je krivo predvsem družbeno delovanje, ki posameznikom nekje od polnoletnosti dalje v tehnološko razvitih družbah omogoča, da še naprej neodvisno preizkušajo različne možnosti in počasi oblikujejo identiteto. Tehnološko razvite družbe namreč poudarjajo pomembnost

izobraževanja, posameznikove osebne izbire in neodvisnosti, s tem pa ustvarjajo pogoje, v katerih posamezniki lahko delujejo dokaj neodvisno od socialnih vlog odraslega in socialnih pričakovanj o odrasli osebi (prav tam). Po avtorjevem mnenju je torej smiselna opredelitev obdobja med 18. in 25. oziroma 27. letom starosti.

3.1.1. Značilnosti prehoda v odraslost

Arnett (2006) navaja pet značilnosti, ki ločujejo prehod v odraslost od drugih razvojnih obdobj:

3.1.1.1. Identitetno raziskovanje

Identitetno raziskovanje je razvojna naloga, ki so jo psihologi dolgo uvrščali v obdobje mladostništva. Erikson (1968 v Arnett, 2006) je na primer opredelil oblikovanje identitete kot glavno psihološko dogajanje v mladostništvu, vendar je že takrat opazil, da se v tehnološko razvitih družbah obdobje adolescence in raziskovanja identitete podaljšuje. Arnett (2006) pa poudari, da je adolescenca doba nekje od desetega do osemnajstega leta starosti, prehod v odraslost pa od približno osemnajstega do sredine dvajsetih let. To je tudi čas, ko posameznik postaja vse bolj neodvisen od staršev, kar mu omogoča več možnosti za raziskovanje samega sebe kot pa obdobje mladostništva. Mladi v tem času preizkušajo različne možnosti in priložnosti zlasti na ljubezenskem področju in področju dela. To raziskovanje je postalo nekakšna podlaga za kasnejše sprejemanje trdnih odločitev glede vlog in obvez, ki so značilne za odrasle (prav tam).

3.1.1.2. Nestabilnost

V tem obdobju se izkaže tudi z identitetnim raziskovanjem povezana nestabilnost. Posledica prvega je tudi ta, da se mladi velikokrat premislijo, začnejo znova, preizkušajo različne stvari in možnosti. V Združenih državah Amerike se to kaže v pogostem menjavanju bivališča, ker preizkušajo različne možnosti v ljubezni, delu in izobraževanju (prav tam).

3.1.1.3. Osredotočenost nase

Osredotočenost nase v okviru prehoda v odraslost pomeni, da mladi v tem obdobju še nimajo veliko socialnih obvez in dolžnosti v odnosu do drugih. Otroci in mladostniki se morajo prilagajati staršem, ljudje v poznih dvajsetih letih pa večinoma že imajo partnerja, stalno službo in otroke. Obdobje prehoda v odraslost je na nek način torej najbolj svobodno obdobje, kar pa ima tudi drugo plat. Mladi v tem obdobju več prostega časa preživijo sami, kot v katerem koli drugem obdobju. S pojmom »osredotočenost nase« pa nista mišljena egocentričnost in egoizem, saj so mladi v prehodu v odraslost veliko manj egocentrični kot

mladostniki. To se vidi predvsem v njihovem odnosu do staršev, katere začnejo dojemati kot osebe z različnimi vlogami in lastno osebnostjo, ne samo skozi vlogo staršev (prav tam).

3.1.1.4. Obdobje »nekje vmes«

Mladi v tem obdobju menijo, da se razlikujejo od mladostnikov, hkrati pa se še ne opredeljujejo za odrasle. Avtorici Puklek Levpušček in Zupančič sta leta 2010 v Sloveniji izvedli raziskavo z več kot 200 študenti, ki so bili v povprečju stari 21 let, v kateri se je izkazalo, da kar 86 % študentov svoj razvojni status dojema kot »nekje vmes«, torej se v nekaterih vidikih počutijo odrasle, v nekaterih pa ne (Puklek Levpušček in Zupančič, 2010). Arnett (2006) ta samozaznani razvojni položaj mladih vidi kot dobro podlago za opredeljevanja prehoda v odraslost kot posebnega razvojnega obdobja (prav tam).

3.1.1.5. Obdobje številnih možnosti

V obdobju prehoda v odraslost mladi vidijo veliko možnosti za svojo prihodnost, na katero gledajo iz dveh vidikov – močnega optimizma in zaznane samostojnosti. Mladi verjamejo, da lahko, še preden sprejmejo obveze odraslega življenja, svoje življenje usmerjajo v želeno smer. Menijo, da bodo nekoč dosegli tisto, kar si želijo. To je lahko povezano tudi s pomanjkanjem izkušenj z dolgotrajnimi obvezami, saj si svoje bodoče odrasle vloge predstavljajo kot izraz osebne identitete, da bi pri tem upoštevali možnosti in okoliščine, v katerih si oblikujejo prihodnost (prav tam).

Veliko mladih se počuti hkrati odrasle in mlade, vseeno pa premlade za tradicionalno starost. Za njihov občutek odraslosti je ključna predvsem neodvisnost od doma, zato je ekonomska odvisnost od staršev pomembna ovira za vstop v odraslost (Ule, 2000).

3.2. SUBJEKTIVNO ZAZNAVANJE ODRASLOSTI

Odraslost v biološkem smislu pomeni, da človek odraste, ko doseže telesno in spolno zrelost. V socialnem pomenu pa glede na razvojne naloge odraslost povezujemo s predstavo o samostojnosti in neodvisnosti posameznika, čustveni stabilnosti, z razvojem državljanske odgovornosti in z zmožnostjo posameznika, da integrira različne socialne vloge (Zupančič, Kavčič in Fekonja, 2009).

Kljub temu pa je dandanes v ospredju predvsem subjektivno zaznavanje odraslosti. Mladi si namreč sami postavljajo merila za prehod v odraslost, ki pa se vedno redkeje nanašajo na normativne mejnike, katere naj bi jih posamezniki dosegli v določenem obdobju. Taki mejniki so na primer zaključek študija, poroka in zaposlitev s polnim delovnim časom (Arnett, 2000).

V industrializiranih in postindustrijskih družbah mladi kot tri najpogostejša merila odraslosti navajajo naslednja:

- a) sprejemanje osebne odgovornosti,
- b) sprejemanje neodvisnih odločitev,
- c) finančna neodvisnost.

Ta merila mladi dosegajo postopoma, zato ni več neke jasne črte, ki bi označevala, kdaj so mladi popolnoma odrasli, ampak so mladi na poti v odraslost (prav tam).

Raziskava med študenti o subjektivni zaznavi spodbujevalnih in zaviralnih dejavnikov vstopa v odraslost je pokazala, da so najpogostejši spodbujevalni dejavniki kritične življenjske situacije, družinska situacija in prehodi v vlogah (Zupančič in Puklek Levpušček, 2011). Te kategorije zajemajo (prav tam):

- kritične življenjske situacije: na primer travmatična izkušnja, smrt staršev ali drugega sorodnika, bolezen,
- družinska situacija: na primer neskrbni starši, vzgojni slog, enostarševske družine, odgovornost v mladih letih, slabi odnosi s starši,
- prehodi v vlogah: na primer zaposlitev, poroka in stabilno partnerstvo, otroci, skrb za sorojence.

Prehod v odraslost je torej postal neko daljše časovno obdobje, za razliko od prehoda v odraslost v tradicionalni družbi. V tradicionalnih družbah je namreč prehod v odraslost zaznamoval obred iniciacije, ki je bil skupen vsem članom posamezne družbe in je za mladostnika pomenil statusni prehod z razširitvijo obsega pravic in naloženimi odgovornostmi ter dolžnostmi moškega ali ženske (Ule in Mihelj, 1995). Kaj je zdaj, v postmodernih družbah, tako drugače, kot je bilo včasih, da mladi na nek način odlašajo prehod v odraslo življenje?

4. SPREMEMBE IN DRUŽBA TVEGANJA

V zadnjih desetletjih prihaja do velikih sprememb v biografskem poteku posameznika. Le ta je bil včasih linearen, sledil je splošnemu vzorcu odraščanja – obdobje šolanja je ustrezalo mladosti, obdobje dela pa odraslosti. Danes pa so ti splošni in vnaprej dani vzorci odraščanja nejasni, odmikajo se tudi od tradicionalnih normativnih pričakovanj (Ule, 2008).

4.1. INDIVIDUALIZACIJA

V obdobju informacijske moderne je v ospredju proces individualizacije. Posameznik je v okviru tega prisiljen k individualnemu oziroma osebnemu stilu življenja, učenja in dela, stalno se mora potrjevati kot kreativna in fleksibilna oseba. Trajnih življenjskih stilov ter vnaprej določenih enoznačnih osebnih ter socialnih identitet ni več, posameznik torej ni več priklenjen na kraj, spol in izvor. Na ravni posameznika in njegovih odnosov z drugimi pomeni individualizacija velik obrat v načinu življenja, mišljenja in medosebnih odnosov, saj smo iz vnaprej določenih razrednih, spolnih in kulturnih identitet prešli k pluralnim ter individualno določenim življenjskim stilom (Ule, 2000). Za ta proces uporabljamo izraz individualizacija življenjskih stilov oziroma načinov (Beck, 1998 v Ule, 2000).

»Individualizacija zajema primarno tri dimenzije:

- **dimenzijo osvobajanja:** osvobajanje posameznikov in posameznic od zgodovinsko predoločeni družbenih oblik, od tradicionalnih odnosov gospodovanja in oskrbovanja;
- **dimenzijo odčaranja:** izguba tradicionalnih gotovosti in transparentnosti, kako kaj storiti, izguba zaupanja v vodilne družbene norme;
- **dimenzijo nadzora oziroma reintegracije:** pojav nove vrste družbenih povezav in odnosov med ljudmi, ki jih le-ti oblikujejo v skladu s svojimi osebnimi interesi, hotenji in predvsem življenjskimi stili« (Beck, 1998 v Ule, 2000, stran 31 – 32).

Proces individualizacije torej močno zaznamuje obdobje vstopa v odraslost, saj je le-ta odvisen predvsem od posameznikovih osebnih zmožnosti. Družbene ustanove, ki so v preteklosti sodoločale življenjski potek posameznikov, izgubljajo svojo moč, ali pa so že popolnoma izgubile svojo vlogo, v ospredju pa je posameznikovo dožemanje samega sebe in svojih osebnih življenjskih ciljev. Biografski potek posameznika je zato veliko manj napovedljiv, kot je bil pred desetletji, posamezniku pa je dodeljeno več svobode, s tem pa tudi negotovosti (Zupančič, 2011).

Zahtevna psihosocialna integracija v družbo je zaradi procesa individualizacije sedaj na plečih posameznika in ne več v rokah posredujočih institucij, na primer družine in dela, kot doslej (Ule, 2000). Mladi so v prejšnjih obdobjih modernizacije med odraščanjem namreč ob sebi imeli tako imenovane socialne odbijače, kot so družina, vrstniki, razredna zavest in pripadnost, zdaj pa se družbeni konflikti vse bolj lomijo na njih, postajajo vedno bolj individualni (Ule, 2008).

V razvitem svetu se je vzpostavila ideologija večne sedanosti, kjer preteklost ni pomembna, prihodnost pa si ustvarja posameznik sam (Salecl, 2011). Že proti koncu prejšnjega stoletja je naraščal pritisk na mlade, da si pridobijo čim višjo izobrazbo, visoko kulturno raven in nanju vezana priznanja in nazive, ki posamezniku omogočajo družbeno promocijo in boljšo kariero. Ob šolskih priznanjih pa obstaja tudi neformalni sistem priznanj na področjih prostega časa, potrošnje in v posebnih spretnostih (Ule, 2000).

Individualizacija življenjskega poteka zahteva od posameznika, da je pripravljen sprejemati tvegane odločitve v vsakdanjem in poslovnem življenju, v ospredju je sposobnost ljudi, da poskrbijo sami zase. Povečuje množico in kvaliteto možnosti in alternativ, ki so na voljo posameznikom v različnih situacijah, po drugi strani pa zmanjšuje obseg in moč ligatur – medosebnih in nadosebnih povezav ter posameznikovo zavezanost tem povezavam. Za mnoge od teh možnosti mladi nimajo več na voljo zanesljivih koordinat, ki bi jim pomagale usmerjati izbiro, zato so te možnosti na nek način brez smisla, so v socialni puščavi (prav tam). Posameznik vse težje sprejema odločitve, saj v duhu individualizacije postaja gospodar svoje usode. Svoboda izbire za seboj prinese občutek velike odgovornosti, ki pa je povezana tudi s strahom pred neuspehom in tesnobo glede posledic, ki bi jih imele odločitve, če bi izbrali narobe (Salecl, 2011).

Tveganja, s katerimi se srečujejo, mladi namreč dojemajo individualno, kot posamične krize. Krize in tveganja vidijo kot njihovo osebno odgovornost in ne kot učinke procesov, ki so zunaj njihovega dometa (Ule, 2008). Da bi omilili svoje probleme, so razvili strategijo vijuganja med različnimi življenjskimi izbirami (Ule, 2000). Vzroki za tveganja so vse težje ugotovljivi, saj se skrivajo v mreži lokalnih in globalnih okoliščin, na katere posameznik težko vpliva. Kljub temu pa nekaj mora storiti, drugače vse posledice zvrne nase. Tako se ustvarja kombinacija pritiskov k individualni odgovornosti na eni strani ter izkušenj nemoči in ranljivosti na drugi, kar pa daje močne občutke vsenavzočnosti tveganj in nevarnosti (Ule, 2008).

Individualizacija življenja posameznikom torej prinaša nove oblike obremenitev, tveganj in stresov zaradi izgube trdnih socialnih norm in znanja o ravnanju v kriznih oziroma stresnih situacijah. Mladi so prisiljeni, da si na podlagi trenutnih potreb sproti ustvarijo socialna pravila, identitete in orientacije (Ule, 2000). Avtorica Ule (2008) poudarja, da je skupni imenovalac mladih po vsej Evropi naraščajoča negotovost prehoda v odraslost. Beck (2009) je

zato postmoderno družbo, kjer iz pričakovanja prihodnosti izhaja vedno več negotovosti in groženj, poimenoval družba tveganja.

4.2. PROTISLOVJA V MLADOSTI

Spremembe v mladosti so za seboj prinesle tudi različna protislovja, ki so bila včasih bolj v domeni odraslih, zdaj pa se z njimi srečujejo predvsem mladi. Tudi v preteklosti so se sicer mladi srečevali s podobnimi protislovji, vendar so te težave dosegale zgolj tiste, ki so šolanje podaljševali čez dvajseta leta, zdaj pa so postale univerzalne. Poleg tega odločitve mladih niso imele takšne teže kot sedaj, ko so velike možnosti na eni strani in veliko tveganj in izgub na drugi, če se posameznik ne odloči pravilno ali pa se sploh ne odloči (Ule, 2000).

Avtorica Ule (2000, stran 42) navaja nekaj temeljnih protislovij mladosti:

- » – nasprotje med vse večjim razponom možnosti za individualno usmerjanje in načrtovanje življenja in vse manjšo napovedljivostjo in obvladljivostjo življenjskih poti
- nasprotje med čedalje večjimi možnostmi za samostojno sprejemanje življenjskih odločitev v mladosti in čedalje večjo prisilo za odločanje in negativnimi posledicami izogibanja odločitvam
- nasprotje med navideznim ukinjanjem klasičnih slojevskih in razrednih razlik v mladosti z navidezno enakimi možnostmi izobraževanja in povečanimi storilnostnimi pritiski in konkurenco v boju za čim boljše socialno uvrščanje in čim boljši družbeni status
- nasprotje med individualizacijo in stilizacijo življenja v neposrednem življenjskem okolju in globalizacijo možnosti in tveganj na makro ravni
- nasprotje med večjo svobodo in avtonomijo in prav tako povečanim strahom pred avtonomijo in svobodo ter begom v izpraznjenost in samopozabo
- nasprotje med tveganim izbiranjem »svoje poti« do odraslosti in vračanjem v tradicionalni »vnaprej določeni« tok odraščanja
- nasprotje med legitimnostjo novih, bolj sproščenih in samosvojih oblik vedenja in med nemočjo in nezmožnostjo prenašanja konfliktov in frustracij
- nasprotje med rahljanjem norm in kontrole nad mladostniki (mehkega nadzora) ter povečanjem (storilnostnih) pritiskov na osrednjih področjih dejavnosti (šola, zaposlitev), ki bolj kot kdaj koli doslej usodno posegajo v vsakdanje življenje mladostnikov in mladostnic.«

Zaradi vseh teh nasprotij in težav se povečuje socialna in psihična ranljivost mladih. Stopnjevanje težav in kopičenje nerešenih problemov, ki izhajajo eden iz drugega, sta bistvo socialne ranljivosti (Ule, 2000). Avtor Schuyt s tem izrazom označuje posameznike, ki so, kadar so v stiku z družbenimi institucijami, bolj izpostavljeni njihovemu nadzoru, kot pa imajo od njih koristi (Schuyt 1995 v Ule, 2000).

5. SOCIALNA DRŽAVA

V družbi tveganj je po mojem mnenju zelo pomembno, kako se na obstoječa tveganja odzove država. Instrumenta, ki ju države uporabljajo za doseganje najvišje stopnje blaginje, sta socialna politika in država blaginje (Greve, 2015).

Blaginja je koncept, ki ga lahko preučujemo s štirih vidikov. Makro vidik (država, trg) na eni in mikro vidik (civilna družba) na drugi strani zajemata še subjektivne in objektivne poglede. Subjektivni in objektivni pogledi so pomembni predvsem zato, ker ljudje velikokrat primerjamo svoje življenje z življenjem drugih ljudi; hkrati pa lahko posamezniki, kljub temu da je neka storitev dobro zastavljena, le-to dojemajo kot slabo. Koncepti, ki opredeljujejo blaginjo, so na primer sreča, varnost, potrebe in želje. Danes že obstajajo meritve blaginje v posameznih državah, ki jih opravijo s pomočjo socialnih indikatorjev (prav tam).

Danski sociolog Esping-Andersen (1990) je v svojem delu *Three worlds of welfare capitalism* poudaril, da pri definiranju države blaginje ne smemo biti zadovoljni zgolj s splošno definicijo, ki pri državi blaginje poudarja predvsem odgovornost države, da svojim državljanom zagotovi minimalni standard blaginje. Avtor poudari tudi trg in civilno družbo kot pomembna člena pri zagotavljanju družbene blaginje (prav tam).

Trg je v modernih družbah verjetno največja institucija, saj v njem poteka kroženje dobrin in storitev, povezuje pa tudi prodajalce in kupce. Pomen trga je lahko včasih prikrit, saj so uporabniki socialnih storitev običajno tisti, ki imajo nizek prihodek, ali pa prihodka celo nimajo. Civilna družba pa zajema storitve, ki so nudene s strani družine ter prostovoljskih aktivnosti in organizacij. Tukaj se včasih pojavlja problem, ker organizacije večinoma ne zmorejo biti povsem samostojne, saj potrebujejo finančno podporo države (Greve, 2015).

5.1. TRIJE TIPI DRŽAVE BLAGINJE

Kot ključnega Esping-Andersen poudari odnos med državo, trgom in civilno družbo, ki skupaj tvorijo trikotnik blaginje. Dinamika razmerij med temi tremi akterji, torej kateri od treh ima večji prispevek pri zagotavljanju socialne varnosti in socialne blaginje državljanov, mu je služila kot podlaga za oblikovanje treh tipov oziroma režimov države blaginje (Esping-Andersen, 1990):

4.1.1. Liberalni tip države blaginje: V ospredju je vloga trga, pomen države pri zagotavljanju skrbi je minimalen. Zagotavljanje blaginje deluje po principu preverjene potrebe, pri čemer tisti, ki jo potrebujejo, dobivajo socialno pomoč. Vir le-te so davki. Primera teh držav so Združene države Amerike ter Kanada.

4.1.2. Konservativno-korporativistični tip države blaginje: Skrb države za blaginjo temelji na proporcionalni enakosti, sistem socialnega zavarovanja je zagotovljen na osnovi prejemkov, torej na principu zaslužnosti. Spodbujajo delovanje tradicionalnih družinskih struktur. Ta tip države blaginje je značilen za Nemčijo, Avstrijo ter Francijo.

4.1.3. Socialno-demokratski tip države blaginje: Socialne pravice temeljijo na državljanstvu in enakosti med državljani. V teh državah so tveganja široko razumljena, posledično so za ta tip značilna visoka nadomestila in univerzalni socialni prejemki. Značilen je za skandinavske države.

Ti trije idealni tipi držav blaginje so velikokrat predmet debate, saj se akademiki sprašujejo, ali vse države povsem spadajo v tip, v katerega so dodeljene in če mogoče obstaja več tipov. Nobena država se običajno v nekaterih aspektih ne sklada s karakteristikami tipa, v katerega je bila dodeljena. Trije tipi pa odlično služijo kot osnova za analize, saj daje začetno predstavo o tem, kakšen naj bi bil blaginjski model določene države (Greve, 2015).

5.2. SLOVENIJA

Slovenija je bila pred osamosvojitvijo del Jugoslavije, v kateri je veljal državno-socialistični način zagotavljanja blaginje. V tem sistemu je bila država lastnik, financer in nadzornik vseh institucij in organizacij, ki so ponujale storitve, ali pa je plačevala prispevke za zagotavljanje socialnega varstva in blaginjo državljanov. Vseeno pa sredstva in storitve, ki jih je zagotavljala država, niso bili zadostni za zadovoljitev potreb vseh državljanov, zaradi česar so veliko breme zagotavljanja blaginje nosile neformalne socialne mreže. Veliko vlogo pri

zagotavljanju blaginje je imela tudi cerkev, čeprav se formalno ni smela vključevati v socialne aktivnosti ali oblikovati lastnih organizacij (Kolarič, Kopač in Rakar, 2011).

V devetdesetih letih, torej po razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi Slovenije, je potekal tudi prehod iz komunistične ureditve v kapitalizem. Slovenija je ena redkih postkomunističnih držav, ki ni izkusila razkoraka v blaginji (angleško »welfare gap«), ampak je bil njen prehod med ureditvama gladek. Posledica tega je, da so državniki lahko takrat uvajali postopne reforme na posameznih področjih socialne politike, hkrati pa so ohranili močno vključenost države v zagotavljanje storitev in reguliranje ekonomije skozi državno lastništvo mnogih podjetij in bank. S tem je Slovenija po osamosvojitvi postala ena najbolj uspešnih postkomunističnih držav z visoko ekonomsko rastjo in primerljivo visokim življenjskim standardom (Filipovič Hrast in Rakar, 2015).

Kljub tej uspešnosti pa se je Slovenija srečala s hudo finančno krizo, ki je prizadela večino svetovnih držav. Zaradi nje je morala uvesti mnoge strukturne spremembe in začasne ukrepe za stabiliziranje javnih financ. Spremembe so vplivale tudi na programe za zagotavljanje blaginje, ki so podvrženi omejitvam in krčenju financ s preverjanjem potreb, visokimi kriteriji za pridobitev denarne pomoči in nadomestil, v nekaterih primerih pa so tudi ukinili univerzalne pravice (prav tam).

Vseeno je Slovenija še vedno močno egalitarna država, državljani pa kljub splošnemu nezadovoljstvu z upadom zagotavljanja blaginje s strani države, poudarjajo enakost in redistributivno vlogo države (prav tam).

5.3. REFORME DRŽAVE BLAGINJE

Ukrepi držav blaginje oziroma socialnih držav so bili po drugi svetovni vojni usmerjeni predvsem h kompenziranju izgube dohodka iz zaposlitve (Kolarič, 2011). Esping-Andersen (1990) je kot enega od temeljev za oblikovanje tipologije evropskih držav blaginje uporabil tudi dekomodifikacijo, to je stopnja, do katere dohodki, ki jih zagotavlja država, omogočajo posameznikom, da ohranijo dostojno raven življenja tudi takrat, ko niso vključeni na trgu delovne sile. Iz kritike dekomodifikacijske usmeritve, da ne upošteva dejstva, da država ni edini akter, ki zagotavlja blaginjo državljanov, ampak je pomemben člen tudi družina, izhaja defamilizacija, usmeritev k razbremenitvi družine v skrbi za socialno blaginjo in socialno varnost svojih članov. To je povzročilo premik od zgolj denarnih prejemkov k zagotavljanju

storitev predvsem na področju otroškega varstva in skrbi za starejše. Ženskam daje večjo možnost vključevanja na formalni trg dela, saj so v nekaterih pogledih razbremenjene neplačanega družinskega dela (Esping Andersen, 1999 v Kolarič, 2011).

Zaradi staranja evropskih družb, ki je posledica nizkih stopenj rodnosti ter podaljševanja pričakovane življenjske dobe, je ogrožena politična, socialna in ekonomska vzdržnost evropskih držav (Kolarič, 2011). To temelji na dveh predpostavkah:

1. Naraščajoča volilna moč starejših, ki bo usmerjena proti spremembam in reformam, ki ne bodo v skladu z njihovimi interesi (Sinn in Uebelmesser, 2002 v Kolarič, 2011).
2. Evropske socialne države oziroma države blaginje pomenijo nevarnost za prihodnost evropskih družb, ker so glede na priznane pravice in prejemke preveč usmerjene k starejšim in premalo k mlajšim organizacijam ter ker so glede na obveznosti in prispevke preveč usmerjene k delovno aktivnim generacijam (Esping-Andersen in Sarasa, 2002 v Kolarič, 2011).

Te predpostavke politični akterji uporabljajo za legitimizacijo smeri reform na področju sistemov zagotavljanja blaginje in socialne varnosti. Že več kot dve desetletji te reforme potekajo v smeri zmanjšanja odgovornosti države za blaginjo in socialno varnost državljanov. V ospredju je privatizacija socialnih tveganj oziroma poudarjanje prvenstvene odgovornosti posameznika za svojo blaginjo in socialno varnost. To se kaže v naslednjih premikih: od dekomodifikacije k rekomodifikaciji, od institucionalizacije k privatizaciji ter od defamilizacije k refamilizaciji (Kolarič, 2011).

5.3.1. Rekomodifikacija je trend prenosa bremena za zagotavljanje socialne varnosti od države spet na posameznika, ki pa si lahko blaginjo zagotovi zgolj z aktivno udeležbo na trgu dela. Zajema izgube dohodka zaradi brezposelnosti, zadeva družinske prejemke, bolniška nadomestila, invalidske in starostne pokojnine pa tudi socialno pomoč. Rekomodifikacija se kaže na primer preko zaostrovanja pogojev upravičenosti do denarnih prejemkov, zmanjševanja višine prejemkov, omejevanja časa prejemanja prejemkov (prav tam).

5.3.2. Privatizacija v prostor zagotavljanja socialne varnosti in v produkcijo storitev vnaša načela konkurence in učinkovitosti, zasebnim profitnim ponudnikom storitve pa zagotavlja kupce. Legitimizira se s svobodo izbire različnih ponudnikov storitev, ki jo država zagotavlja aktivnemu državljanu. Ta se lahko odloča po lastni volji oziroma po lastnih zmožnostih (prav tam).

5.3.3. Verižni učinki rekomodifikacije in privatizacije na družino pa so privedli do refamilizacije. Za to obstajata dva razloga (prav tam):

1. Predvsem za socialnovarstvene in zdravstvene storitve je potrebno neposredno plačilo oziroma posredno prek vključevanja v dodatne zasebne, individualne ali kolektivne zavarovalne sheme. Nekateri družine si tega ne morejo privoščiti, zato spet prevzemajo skrb za bolne, prizadete in ostarele družinske člane.
2. Posledica zaustavitve širjenja javnega sektorja je prenos produkcije določenih vrst produkcije iz javnega v zasebni profitni in neprofitni sektor. Država blaginje je torej iz svoje neposredne odgovornosti zagotavljanja storitev, ki so bile vsem dostopne pod enakimi pogoji, prešla na formalno odgovornost zagotavljanja, da bodo te storitve na voljo v zasebnem profitnem in neprofitnem sektorju. Nekateri družine, ki lahko te storitve plačujejo, še naprej ostajajo razbremenjene, tiste, ki pa si tega ne morejo privoščiti, pa prenašajo skrb za zagotavljanje določenih storitev na družinske člane.

Tudi v trendih reform socialne politike v ospredje prihaja osebna odgovornost posameznika za njegovo življenje. Glede na proces refamilizacije pa narašča tudi pomen družine, za katero menim, da bo imela vedno večjo vlogo pri blaženju tveganj, s katerimi se srečujejo njeni člani.

6. DRUŽINA

Družina je po mojem mnenju pomembna že od samega začetka posameznikovega življenja. Avtorica Tomori (2000) pravi, da ima družina s svojo zapleteno dinamiko velik vpliv na osebni razvoj otrok pa tudi na vedenje vseh družinskih članov. Odločilni dejavniki vplivanja na vedenje posameznika so hkrati naloge družine, kot so na primer razvoj odnosa do avtoritete, učenje sposobnosti za obvladovanje stresov in socialnih spretnosti, razvijanje občutka lastne vrednosti ter oblikovanje vrednotnega sistema, ki usmerja motive, vedenje in ravnanje posameznika (prav tam).

V družini se razvijajo modeli vedenja, povezanost članov v skupino, razvija pa se tudi osebna in skupna identiteta. Družina je torej prvo okolje, ki odločilno vpliva na otroka, pri tem pa je posebej pomembna intenziteta čustvenih vezi, ki dajejo varnost ter trajen in kontinuiran odnos med družinskimi člani (Bašić, Koller-Trbović in Žižak, 1993 v Kranjčan, 2006).

6.1. NAVEZANOST

Naklonjen odnos med otrokom in osebo, ki skrbi zanj – običajno torej njegovim staršem, privede do razvoja navezanosti. To je dejaven in medsebojno močno naklonjen odnos med dvema osebama (Zupančič, 2009a). Avtor Bowlby (1969 v Zupančič, 2009a) je z etiološko teorijo navezanosti razložil njen razvoj, ki poteka v štirih fazah:

Faza pred navezanostjo (približno do šestega tedna otrokove starosti): V tej fazi dojenček z različnimi prirojenimi signali, na primer seganje, nasmeh, jok, kliče ljudi v svojo bližino. Ko se ljudje odzovejo, jih poskuša otrok v svoji bližini tudi obdržati s tem, da jih gleda in z njimi vokalizira. Vseeno pa dojenček v tej fazi še ni razvil navezanosti, saj se ne vznemiri, če so v njegovi bližini neznani ljudje, in če tistih, ki skrbijo zanj, ni v bližini.

Faza oblikovanja navezanosti (približno do osmega meseca otrokove starosti): Dojenček se v tej fazi začne različno odzivati na različne ljudi. Seveda se več odziva ljudem, s katerimi je v vsakdanjem stiku, več se jim smeji, te osebe ga hitreje potolažijo; vendar vseeno dojenček ne izraža stiske, če se od teh referenčnih oseb loči. Nauči se, da z lastnim vedenjem vpliva na ljudi okrog sebe in s tem razvije pričakovanja, kako se bodo referenčne osebe odzvale na določene signale.

Faza jasne navezanosti (približno do leta in pol ali dveh let otrokove starosti): Če referenčne osebe ni v njegovi bližini, otrok v tem obdobju začne izražati separacijsko anksioznost. Referenčna oseba dojenčku služi kot varna baza, ki mu omogoča raziskovanje okolja in jo zato stalno vzdržuje v svoji bližini, torej ji sledi in išče s pogledom. Če se v okolju srečajo z nevarno situacijo ali situacijo, ki je ne poznajo, se približajo referenčni osebi, pri kateri potem iščejo čustveno podporo in informacije o situaciji.

Faza recipročnega odnosa (približno od leta in pol ali dveh let otrokove starosti naprej): V tem obdobju separacijska anksioza upade zaradi malčkovega hitrega razvoja govora in mentalnih reprezentacij. Na podlagi tega malček razume odsotnost referenčne osebe, hkrati pa je tudi sposoben predvideti njeno vrnitev.

Glede na te faze otrok z referenčno osebo oblikuje tesen čustveni odnos, ki ga ponotranji, služi pa mu kot varna baza tudi, če ta oseba ni prisotna. Razvije torej enega od štirih notranjih delovnih modelov navezanosti, ki je niz pričakovanj pri posamezniku, odvisen od zgodnjih izkušenj v zgodnjem odnosu otroka in referenčne osebe (Bowlby, 1969 v Zupančič, 2009a).

Bowlby (1969 v Žvelc in Žvelc, 2006) pa je poudaril še to, da navezanost ni samo stvar otroštva, ampak se nadaljuje tudi v odraslosti.

6.1.2. Stili navezanosti v odraslosti

Raziskovanje stilov navezanosti v odraslosti poteka na dva načina. Prvega je uveljavila avtorica Main (1991 v Žvelc in Žvelc, 2006), ki je skupaj s sodelavci razvila *Intervju navezanosti v odraslosti (Adult attachment interview)*. Drugi način pa je s samoocenjevalnimi vprašalniki, ki sta jih začela razvijati avtorja Hazan in Shaver (1987 v Žvelc in Žvelc, 2006). Oba pristopa imata skupne teme, ki so pomembne za raziskovanje stilov navezanosti v odraslosti. Te pa so: temeljni stili navezanosti v odraslih medosebnih odnosih, povezave med stilom navezanosti v otroštvu in nezavezanostjo v odraslosti, kvaliteta partnerskega odnosa v povezavi s stilom navezanosti ter povezava stilov navezanosti med starši in njihovimi otroci (Žvelc in Žvelc, 2006).

Hazan in Shaver (1987 v Žvelc in Žvelc, 2006) sta temeljne značilnosti navezanosti prevedla v koncept, s katerim sta raziskovala partnersko zvezo odraslih. Njun vprašalnik bazira na treh temeljnih stilih navezanosti v odraslosti, in sicer: varna, anksiozno-ambivalentna in izogibajoča navezanost. Izhajala sta iz teze, da je biopsihosocialni proces navezovanja med partnerjema podoben procesu navezovanja med otrokom in staršem. Ugotovila sta, da posameznikova percepcija kvalitete odnosa med njim in staršem ter odnos med staršema najbolje napovedujeta stil navezanosti tega posameznika v odraslosti (Žvelc in Žvelc, 2006).

Avtorici Bartholomew in Horowitz (1991 v Žvelc in Žvelc, 2006) pa sta pri oblikovanju svojega modela navezanosti izhajali tako iz Bowlbyjevega (1969 v Zupančič, 2009a) modela in tudi iz modela avtorjev Hazan in Shaver (1987 v Žvelc in Žvelc, 2006). Uporabili sta Bowlbyjev model notranjih delovnih modelov navezanosti ter opise navezanosti v odraslosti, ki sta jih razvila Hazan in Shaver. Ugotovili sta, da na navezanost vplivata dve dimenziji: model sebe, ki je lahko pozitiven in negativen, ter model drugih, ki je prav tako lahko pozitiven in negativen. Sestavili sta *Vprašalnik medosebnih odnosov (Relationship questionnaire)*, kjer opisujeta štiri stile navezanosti: varno navezan, plašljivo izogibajoč, preokupiran in odklonilno-izogibajoč stil navezanosti (Žvelc in Žvelc, 2006).

Avtorja Žvelc in Žvelc (2006) sta iz modela dveh temeljnih dimenzij (Bartholomew in Horowitz, 1991 v Žvelc in Žvelc, 2006) ter opisov avtorjev Hazan in Shaver (1987 v Žvelc in Žvelc) integrirala značilnosti stilov navezanosti v odraslosti:

6.1.2.1. Stil varne navezanosti

Za ljudi s stilom varne navezanosti je značilno, da nimajo večjih težav pri čustvenem zblizanju z drugimi. Nimajo strahov, da bi jih drugi zapustili, da se jim ne bi več približali ali da jih ne bi sprejemali, v odnosih se torej počutijo varni. Znajo ohranjati svojo individualnost in izražajo uravnoteženo in kompleksno pozitivno samopodobo, ob tem pa so povezani tudi z drugimi ljudmi. Poznajo in sprejemajo dobre in slabe dele sebe ter imajo realne cilje in načrte za prihodnost. Dobro se prilagajajo različnim življenjskim izkušnjam, aktivno se spoprijemajo s problemi. Intima, zaupanje, spoštovanje in bližina so značilnosti njihovih partnerskih odnosov (Žvelc in Žvelc, 2006).

6.1.2.2. Anksiozno-ambivalenten (preokupiran) stil

Osebe s tem stilom se brez tesnih stikov ne počutijo dobro. Težijo k popolni čustveni zblizanosti z ljudmi, čeprav ugotavljajo, da se jim drugi niso tako pripravljene približati, kot bi si oni sami želeli. Druge vrednotijo pozitivno, sebe pa vrednotijo nizko, zato so v partnerskih odnosih pogosto zaskrbljeni, sprašujejo se, če jih ima partner sploh rad. Zanje sta večkrat značilni posesivnost ter odvisnost (prav tam).

6.1.2.3. Izogibajoč stil navezanosti

Bližina in pozornost drugih je osebam s tem stilom pogosto neprijetna. Podpore neradi prejemajo, pa tudi neradi dajejo. Imajo strah pred intimnostjo, v odnosih so osamljeni, imajo manj socialne podpore, so distancirani in kažejo višjo sovražnost do drugih ljudi (prav tam).

Avtorici Bartholomew in Horowitz (1991 v Žvelc in Žvelc, 2006) delita izogibajoč stil navezanosti na dva stila, na plašljivega in odklonilnega. Pri plašljivo-izogibajočem si osebe želijo stika z drugimi, vendar se tega bojijo. Drugim težko zaupajo, bojijo se, da jih bodo prizadeli. Želijo si biti bolj odprti, toda pri navezovanju stikov z drugimi niso sproščeni. Zanje je značilna separacijska anksioznost, so čustveni in zelo ljubosumni. Za osebe z odklonilno-izogibajočim stilom navezanosti v odraslosti pa je značilno, da ne potrebujejo tesnih stikov z drugimi, saj se brez njih počutijo povsem samozavestne. Želijo si počutiti se neodvisne, zato se ne želijo zanašati na druge, niti ne želijo, da se drugi zanašajo nanje. S tem da se izogibajo intimi in zaupanju, ohranjajo občutek neranljivosti ter se ščitijo pred razočaranjem. Pomembna jim je svoboda, zmanjšujejo pa pomen odnosov za posameznika. V partnerske odnose ne vnašajo intime in čustev, prijateljski odnosi pa bolj kot na čustveni povezanosti temeljijo na skupnih interesih.

Izoblikovanje navezanosti med otrokom in staršem torej ključno vpliva na to, kako bo posameznik vzpostavljajal in vzdrževal odnose s pomembnimi drugimi tudi pozneje v življenju. Betherton (1992 v Zupančič, 2009a) je mnenja, da so mentalne reprezentacije čustvenega odnosa, ki jih otrok razvije v odnosu s staršem, vodilo otroku pri oblikovanju vseh poznejših tesnih odnosov z drugimi ljudmi.

6.2. OSAMOSVAJANJE OD STARŠEV

V posameznikovem razvoju pa imajo pomembno vlogo tudi odnosi z vrstniki, ki pridejo v ospredje v obdobju mladostništva (Zupančič, 2009). Avtorja Larson in Richards (1991 v Zupančič in Svetina, 2009) pravita, da mladostniki začnejo razvijati čustveno povezanost z vrstniki, k čemur Cottorell (1992 v Zupančič in Svetina, 2009) dodaja, da naj bi ti tudi prevzeli del čustvene opore, ki so jo posamezniku prej nudili starši. To, da v mladostništvu odnosi z vrstniki pridobivajo pomembnost, sovpada z dejstvom, da se v tem obdobju posamezniki srečajo s pomembno razvojno nalogo, in sicer osamosvajanjem od staršev. V tem kontekstu njihovi odnosi s starši postajajo manj strukturirani kot v otroštvu, komunikacija z njimi postane selektivna, starši pa začnejo spoštovati mladostnikovo zasebnost. Mladostnik začne razlikovati med starši kot osebnostmi, ki imajo lastne potrebe in čustva, ter med njihovimi starševskimi vlogami (Zupančič in Svetina, 2009). V tem obdobju se odnos s staršem reorganizira, saj mladostnik, ko si prizadeva biti odvisen, svojo čustveno navezanost prenese s staršev na vrstnike. Tam lažje zadovolji potrebo po socialni opori, enakovrednem odnosu, zaupnosti in vzajemni komunikaciji (Puklek Levpušček, 2011).

Mladostnik s procesom osamosvajanja od staršev postane samostojen na področju vedenja, čustvovanja in vrednot, hkrati pa v odnosu do staršev ohrani zaupanje in naklonjenost (prav tam). Peter Blos (1979 v Puklek Levpušček, 2011) za proces osamosvajanja od staršev uporablja izraz sekundarna separacija – individualizacija. Model procesa sekundarne individuacije opredeljuje štiri faze mladostnikovega osamosvajanja od staršev (Josselson, 1980 v Zupančič in Svetina, 2009, stran 593):

»RAZVOJNA FAZA	RAZVOJNO (POD)OBDOBJE	ZNAČILNOSTI
Diferenciacija	Pozno otroštvo, zgodnje mladostništvo	<ul style="list-style-type: none"> - spoznavanje psihološke različnosti od staršev; - upad idealizacije staršev; - dvom in zavračanje starševih stališč, predlogov, nasvetov;
Prakticiranje	Zgodnje mladostništvo	<ul style="list-style-type: none"> - preizkušanje različnega vedenja, stvari itn. ne glede na nasvete in opozorila; - vlogo staršev prevzamejo vrstniki; - poudarjanje različnosti od staršev; - prepričanje v lastno vsemogočnost;
Približevanje	Srednje mladostništvo	<ul style="list-style-type: none"> - ponovno zaupanje v starše, upoštevanje njihove avtoritete; - potreba po naklonjenosti staršev; - ambivalentnost do staršev (težnja po ločevanju in povezanosti);
Ustalitev	Pozno mladostništvo	<ul style="list-style-type: none"> - razumevanje sebe in drugih kot neodvisnih, posebnih, a medsebojno povezanih posameznikov; - upad ambivalentnosti.«

Tabela 2: Razvojne faze osamosvajanja od staršev.

Osamosvajanje mladostnika poteka na različnih področjih, in sicer na vedenjskem, čustvenem, na koncu pa tudi na vrednotnem. Osamosvajanje na vedenjskem področju se kaže v uveljavljanju vedenja, ki je podobno vrstniškemu, na čustvenem področju mladostnik ne

kaže več potrebe po psihološki bližini in čustveni opori staršev, pri vrednotnem pa tako, da mladostnik oblikuje sistem vrednot, stališč in prepričanj, ki je neodvisen od starševih, pa tudi vrstniških (Kapor-Stanulović, 1988 v Zupančič in Svetina, 2009).

6.3. POMEN DRUŽINE V MLADOSTNIŠTVU

Kljub temu da mladostniki postajajo vse bolj samostojni, pa ne pomeni, da potrebujejo manj spremljanja, vodenja in nadzora s strani staršev (Zupančič in Svetina, 2009). Čas, ki ga starši posvetijo svojemu otroku, postavljanje meja vedenju ter psihološka povezanost z njimi so, dejavniki starševstva, ki vplivajo na nadaljnji razvoj mladostnika (Roth in Brooks-Gunn, 2000 v Zupančič in Svetina, 2009).

Tudi avtorja Collins in Laursen (2004, v Puklek Levpušček, 2011) poudarjata, da odnos mladostnika s starši ostaja pomemben tudi po obdobju otroštva, saj še vedno predstavlja pomemben vir socialne in čustvene opore. Družinska podpora je prav tako pomembna pri socialni diferenciaciji mladih. Družbena neenakost se iz medrazredne pomika tudi k znotrajrazredni diferenciaciji mladih, kar krepi dejavnike diferenciacije mladih znotraj slojev. Pri tem so ključne družinske socialne mreže in kakovostna družinska čustvena podpora (Ule, 2008).

Da je družina izredno pomembna tudi pri preprečevanju socialne ranljivosti mladih sta pokazala tudi avtorja Walther in Pohl, ki finančno in čustveno podporo družine navajata kot varovalni dejavnik pred ranljivostjo. S svojo raziskavo namreč ugotavljata, da so v socialnem, ekonomskem in psihološkem smislu dolgoročno najbolj ranljive naslednje skupine mladih:

- »– mladi, ki so predčasno izključeni iz izobraževanja in šole,
- tisti, ki naredijo neposreden prehod iz šole na delo in vstopijo v nizko kvalificirane in nestabilne segmente trga dela,
- tisti, ki po poklicnem usposabljanju vstopijo v nestabilne segmente trga dela ali postanejo nezaposleni takoj po usposabljanju,
- tisti s slabimi izobraževalnimi kvalifikacijami (četudi so dokončali osnovno šolo),
- mladi, ki nimajo finančne in / ali čustvene podpore svoje družine,

– tisti, ki gredo po alternativni poti (na primer zgodnje starševstvo)« (Walther in Pohl, 2005 v Ule, 2008, stran 217).

Avtorica Ule (2000) navaja avtorje Colemana, Allata in Rodgerja, ki prav tako poudarjajo zvezo med družinsko podporo in socialno ranljivostjo mladih. Ta zveza kaže, da so najbolj ranljivi tisti mladi, ki ne živijo v družinskem okolju, ter tisti, ki se v svoji družini ne počutijo dobro, ker nimajo opore v nobenem od staršev.

Moje mnenje je, da lahko družinsko okolje povzamemo kot okolje, kjer posameznik pridobiva temeljne veščine za funkcioniranje v prihodnosti, da predstavlja varno bazo, ki ščiti pred različnimi tveganji, s katerimi se posameznik srečuje, oboje pa je zagotovljeno prek sprejemajočega in zaupnega odnosa med otrokom in starši. Čeprav je v zadnjem obdobju družinski sistem doživel kar nekaj sprememb na različnih področjih, so po mojem mnenju zgoraj naštetih značilnosti še vedno temelj zdravega družinskega okolja. Študija OECD iz leta 2016 kaže, da je stopnja rodnosti v državah OECD že nekaj časa nizka, posledica tega pa je, da so družine manjše, z enim ali dvema otrokoma. Vedno manj staršev je poročenih, narašča pa tudi število ločitev. Zaradi tega se veliko otrok rodi v zunajzakonski zvezi, raste pa tudi delež otrok, ki živijo v enostarševskih ali reorganiziranih družinah (OECD, 2016). Dejstvo, da vedno manj otrok živi v tradicionalni družini, kjer sta starša poročena in živita pod isto streho s svojimi otroki, je povod za govor o krizi družine, najpomembnejše človeške institucije. Toda problem ni v pluralizaciji družinskih oblik ali v spremembah tradicionalne družine. Te spremembe je treba sprejeti in živeti z njimi, hkrati pa verjeti, da so lahko različne oblike družin enako kompetentne kot dvostarševske družine, če imajo dobro in kvalitetno podporo (Rener, 2000).

Avtorji Van Voorhis, Cullen, Mathers in Garner (Rener, 2000 po Rodger, 1996) so opravili kvalitativno študijo, s katero so pokazali, da tveganje za razvoj deviance pri otroku bolj kot »razbiti domovi« (broken homes) predstavljajo »slabi domovi« (bad homes). Tudi druge raziskave (Murray, 1990 v Rener, 2000) kažejo, da dejavniki družinske strukture, na primer razveza, sicer vplivajo na razvoj posameznika, vendar so dejavniki družinskih procesov, na primer močna čustvena povezanost, družinska kohezivnost in intenzivna interakcija med staršema in otroki, močni varovalni dejavniki.

Pomemben dejavnik pri tem, kako se bo posameznik odzival na tveganja, s katerimi se bo srečeval, je tudi odpornost. Koncept odpornosti je Gilligan (2009) opredelil kot skupek lastnosti, ki posamezniku pomagajo, da lažje prenese posledice stisk, ali pa sposobnost

posameznika, da po težkih izkušnjah hitro vzpostavi porušeno ravnotežje. Odpornost lahko služi tudi kot razlaga, zakaj nekateri mladi premagajo težke ovire, medtem ko drugi postanejo žrtve zgodnjih negativnih izkušenj. Bolj odporen otrok oziroma mladostnik ima torej v življenju več pozitivnih izidov, kot je pričakovano glede na to, koliko negativnih izkušenj je vplivalo na njegov razvoj. Rutter (1999) odpornost mladostnikov povezuje med drugim tudi s tem, ali je imel mladostnik kot otrok možnost razviti topel odnos z vsaj enim od staršev ali varno navezanost z nekom v družini, poudarja pa tudi pozitivne vplive vrstnikov in šolskih situacij.

Z naraščanjem raznih tveganj, ki otežujejo prehod mladih v odraslost ter na drugi strani refamilizacijo in slabljenjem socialne države, se večja odgovornost družin, da poskrbijo za blaginjo svojih članov. Moje mnenje je, da se s tem težko spopadajo tudi družine, ki predstavljajo zdravo jedro za vzgojo in skrb za otroka, saj je vedno več pritiskov na starše, da se morajo njihovi otroci uveljaviti ter biti vključeni v različne aktivnosti, da bodo lahko čim boljši na čim več področjih. Posledica tega je, da je malo časa za komunikacijo, druženje in razreševanje konfliktov. V družinah, kjer pa imajo starši že v osnovi težave pri zagotavljanju čustvene opore in navezovanju stika z otrokom, pa menim, da so ti pritiski še hujši in bolj očitni. Hitreje pride do trenj in nesoglasij, ki imajo neposreden vpliv na otroka, s tem pa je otrokov razvoj ogrožen.

7. ZUNAJDRUŽINSKA OSKRBA

Vsebina 102. in 103. člena Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (v nadaljevanju ZZZDR) govori o tem, da morajo starši svojim otrokom zagotoviti pogoje za zdravo rast, skladen osebni razvoj ter usposobitev za samostojno življenje in delo. Svoje otroke so dolžni preživljati, skrbeti za njihovo življenje in zdravje ter jih vzgajati, pa tudi po svojih močeh skrbeti za šolanje in strokovno izobrazbo otrok glede na njihove želje, sposobnosti in nagnjenja (ZZZDR, 2004). Avtorja Kranjčan in Miklavžin (2010) pravita, da je družina celica, ki je najbolj odgovorna za to, da otroku oziroma mladostniku nudi ustrezna socialna znanja in kompetence za ustrezno integracijo. Žal pa se pogosto zgodi, da starša svojemu otroku nista zmožna zagotavljati takšne skrbi.

56. člen Ustave Republike Slovenije se glasi: »Otroci uživajo posebno varstvo in skrb. Človekove pravice in temeljne svoboščine uživajo otroci v skladu s svojo starostjo in

zrelostjo. Otrokom se zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem. Takšno varstvo ureja zakon. Otroci in mladoletniki, za katere starši ne skrbijo, ki nimajo staršev ali so brez ustrezne družinske oskrbe, uživajo posebno varstvo države. Njihov položaj ureja zakon« (Ustava RS, 1991). Tudi Konvencija o otrokovih pravicah (v nadaljevanju KOP) v prvem odstavku 19. člena državam pogodbenicam nalaga dolžnost, da s svojimi upravnimi, družbenimi, zakonodajnimi in vzgojnimi ukrepi varujejo otroka pred telesnim in duševnim naslijem v vseh oblikah, pred poškodbami ali zlorabami, pred zanemarjanjem ali malomarnim ravnanjem, pred trpinčenjem in izkoriščanjem, vključno s spolnimi zlorabami v času, ko je otrok v skrbništvu staršev, zakonitih zastopnikov ali katerekoli druge osebe, ki zanj skrbi (Convention on the Rights of the Child, 1990).

Pri mladostnikih se posledice družinskih problematik kažejo v zlorabah alkohola in drog, slabemu mentalnemu in fizičnemu zdravju, izobraževalnem in zaposlitvenem deficitu, kaznivih dejanjih ter v nestabilnih in neprimernih nastanitvah, v skrajnih primerih tudi brezdomstvu (Praznik, 2011). Zgodnja prepoznava rizičnih dejavnikov ter ustrezen odziv nanje je po mojem mnenju ključnega pomena, da se otroku omogoči varno in ustrezno okolje za zdrav razvoj.

V skladu s tem avtorica Zalokar (2013) poudarja, da se morajo, če so otroku oziroma mladostniku v družini kršene osnovne pravice, če je ogrožen ali ogroža sebe in okolico ter če ima čustvene in vedenjske težave in podobno, na tej točki vmešati institucije. Katera institucija bo prevzela skrb za otroka oziroma mladostnika, pa je odvisno od narave, vrste in stopnje vedenjskih odstopanj.

7.1. NAMEŠČANJE OTROK IN MLADOSTNIKOV V ZUNAJDRUŽINSKO OSKRBO

V družine, v katerih starši otroku ne morejo zagotoviti zdravega okolja za rast in razvoj, torej poseže država in jih namesti v eno od oblik zunajdružinske oskrbe. Zunajdružinska oskrba mora absolutno biti v najvišjo korist otroka. To podpre tudi prvi odstavek 9. člena KOP, kateri narekuje državam pogodbenicam, da jamčijo, da otrok proti volji staršev ne bo ločen od njih, razen v primeru, ko v skladu z veljavnim zakonom in postopki pristojne oblasti v sodnem postopku odločijo, da je ločitev od staršev nujna za otrokovo korist. Takšna odločitev je lahko v primeru, kot je zloraba ali zanemarjanje otroka s strani staršev ali ko starša živita ločeno in

je treba odločiti o otrokovem prebivališču, neizogibna (Convention on the Rights of the Child, 1990).

Republika Slovenija pristojnost za odločanje o posebnih in prisilnih ukrepih za zagotovitev varstva, vzgoje in prevzgoje porazdeljuje med organe sodišča in socialnega skrbstva. Temelj za odločanje obeh vrst organov je določen v okviru treh zakonov, in sicer v okviru Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, v okviru Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij ter v okviru Kazenskega zakonika Republike Slovenije. Organa se pri odločanju torej opirata na dve pravni veji, na kazensko in družinsko pravo (Zalokar, 2013).

Pri nas imamo več oblik zunajdružinskih skrbi, in sicer zavode za vzgojo in izobraževanje ter rejništvo. Zavodi za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami zajemajo vzgojne zavode, stanovanjske skupine, mladinske domove ter prevzgojni zavod. Kot skupno značilnost Škoflek s sodelavci (2004) vidi nego, varstvo, oskrbo, vzgojo in skrb za izobraževanje otrok in mladostnikov z vedenjskimi in čustvenimi težavami. Podobnosti temeljijo predvsem na načelu individualizacije. Že pred časom je avtor Skalar (1995a) kot stične točke naštetih štirih podskupin zavodov za vzgojo in izobraževanje navajal naslednje:

- so vzgojno-izobraževalne ustanove, ustanovljene s strani države, namenjene varstvu in vzgoji otrok in mladostnikov, ki so začasno ali trajno brez družinskega varstva ter zato posledično ogroženi v razvoju ali vzgojno zanemarjeni,
- imajo vzgojno, kompenzacijsko, korektivno in preventivno vlogo,
- vzgojna prizadevanja so usmerjena k emancipaciji mladih ter k njihovi osebni in socialni integraciji,
- mladim nudijo oskrbo in varstvo, skrbijo za zadovoljevanje njihovih potreb ter za njihovo socializacijo in vzgojo, poleg tega pa jih s šolskimi programi in usposabljanji pripravljajo na samostojno življenje.

Kljub temu da so cilji vzgojnih ustanov podobni, pa med njimi obstajajo razlike predvsem v teoretičnih izhodiščih in konceptih dela, ter na splošno v organizaciji življenja in dela. Te razlike nastanejo na podlagi starosti populacije ter vrste in stopnje čustvenih in vedenjskih težav otrok in mladostnikov (Škoflek idr., 2004). »Vzgojne ustanove v Sloveniji se med seboj razlikujejo:

- po starosti populacije, in sicer so nekatere namenjene le šoloobveznim otrokom, druge mladostnikom po zaključeni šolski obveznosti, tretje sprejemajo oboje,
- po spolu, nekatere sprejemajo le fante, druge fante in dekleta,
- po organiziranosti izobraževanja, nekatere imajo interno izobraževanje, drugod otroci in mladostniki obiskujejo šole v okolju, kjer je ustanova,
- glede na organiziranost življenja, nekatere imajo vzgojne skupine, druge stanovanjske skupine, tretje imenujejo skupino otrok in mladostnikov družina,
- in po tem, kdo namešča otroke in mladostnike, v nekatere vzgojne ustanove nameščajo otroke in mladostnike le centri za socialno delo, v druge centri za socialno delo in sodišča, v prevzgojni dom pa le sodišča.
- O vključitvi v nekatere programe pa se v okviru zakonsko določenih postopkov prešolanja otrok in mladostnikov ter ob vednosti in sodelovanju pristojnih centrov za socialno delo dogovorijo starši neposredno z izvajalci. (prav tam, stran 5 in 6)«.

Za namene magistrske naloge sem se osredotočila na vzgojne zavode in stanovanjske skupine, ki imajo veliko skupnega, ter rejništvo. ZZZDR (2004) ureja pravico centrov za socialno delo, da oddajo otroka tako v vzgojni zavod oziroma stanovanjsko skupino in tudi v rejništvo. To je razvidno v prvem odstavku 120. člena tega zakona, ki pravi: »Center za socialno delo sme odvzeti otroka staršem in ga dati v vzgojo in varstvo drugi osebi ali zavodu, če so starši zanemarili otrokovo vzgojo in varstvo ali če je to iz drugih pomembnih razlogov v otrokovo korist« (ZZZDR, 120. člen). Bistvena razlika med oddajo v vzgojni zavod oziroma stanovanjsko skupino ter na drugi strani v rejništvo pa je navedena v členih 121. in 157. tega zakona. Pri oddaji v vzgojni zavod oziroma v stanovanjsko skupino so v ospredju otrokove osebne ali vedenjske težave, ki ogrožajo njegov zdrav osebni razvoj, v rejništvo pa center za socialno delo odda otroka, ki nima svoje družine, ki zaradi različnih razlogov ne zmore živeti pri družini, ali pa otroka, katerega telesni in duševni razvoj je v okolju, kjer živi, ogrožen (ZZZDR).

7.1.1. Vzgojni zavodi

Bistvena značilnost vzgojnega zavoda je ta, da sprejema otroke in mladostnike s čustvenimi in vedenjskimi težavami, pri katerih je ogrožen njihov zdrav razvoj oziroma ogrožajo svojo okolico (Škoflek idr., 2004). V vzgojni zavod lahko otroke in mladostnike napoti center za socialno delo, ali pa mladinsko sodišče. V prvem primeru gre za vzgojno varstveni in preprečevalni ukrep, v drugem pa za sodni vzgojni ukrep oddaje v vzgojni zavod (Skalar, 1995a).

7.1.2. Stanovanjske skupine

Stanovanjske skupine so organizacijska oblika, ki še bolj kot vzgojni zavodi skušajo preseči klasično tretmajsko paradigmo (Škoflek idr., 2004). So bolj odprta oblika dela z otroki in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami, enako kot vzgojni zavodi pa je namen stanovanjskih skupin vzgoja, izobraževanje in usposabljanje otrok in mladostnikov. Škoflek s sodelavci (prav tam) piše, da otroka ali mladostnika v stanovanjsko skupino namešča pristojni center za socialno delo, lahko pa se v stanovanjskih skupinah, ki jih organizirajo vzgojni zavodi, izvaja tudi vzgojni ukrep oddaje v vzgojni zavod, ki ga izda sodišče.

7.1.3. Rejništvo

Glavni namen rejništva je, da se otroku oziroma mladostniku zagotovi zdrava rast, skladen osebni razvoj, izobraževanje in usposobitev za delo in samostojno življenje pri ljudeh, ki niso njegovi starši. V rejništvo lahko otroka odda center za socialno delo s privoljenjem staršev (razen v primeru, ko je bil otrok staršem odvzet) ali pa kar biološki starši sami. V obeh primerih pristojni center za socialno delo spremlja razvoj otroka v rejništvu in zagotavlja upoštevanje rejniške pogodbe. Rejništvo preneha s polnoletnostjo mladostnika ali že prej, če je posameznik usposobljen za samostojno življenje. Preneha lahko tudi v primeru, če prenehajo razlogi, zaradi katerih je bila oddaja v rejništvo potrebna (ZZZDR).

V rejništvo so torej nastanjeni predvsem otroci in mladostniki, katerih družinsko okolje je zaradi različnih razlogov neprimerno za razvoj otrok, otroci in mladostniki v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah pa imajo večinoma že razvite čustvene in vedenjske težave. Le-teh po mojem mnenju kljub vsemu ne moremo povsem izključiti niti pri populaciji otrok in mladostnikov v rejništvu, saj so razmere v domačem okolju in družini velik dejavnik pri njihovem nastanku. Ob tem pa ima pri namestitvi v rejništvo veliko vlogo tudi starost otroka, saj v to obliko zunajdružinske oskrbe praviloma nameščajo mlajše otroke.

7.2. ČUSTVENE IN VEDENJSKE TEŽAVE

Kranjčan (2006) je indikatorje čustvenih in vedenjskih težav namreč razdelil v naslednje kategorije: socialnoekonomske razmere, družina, vrstniki, šola in osebne značilnosti posameznika.

7.2.1. Socialnoekonomske razmere lahko podrobneje razdelimo na dejavnike demografskih značilnosti, gostote prebivalstva, brezposelnosti in stanovanjskih razmer družin ter prostorsko koncentracijo socialne deprivacije (prav tam).

- Demografske značilnosti Avtorica Kovčo (1996 v Kranjčan, 2006) povezuje vedenje otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami z lastnostmi območja, stopnje urbanizacije ter širšimi socialno-demografskimi ter gospodarskimi gibanji okolja, v katerem otrok ali mladostnik odrasča. Predvsem urbanizacija pospešuje socialno segregacijo po spolu, vrsti družine, starosti, stopnji izobrazbe in podobno.
- Gostota prebivalstva Življenjski položaj družin v mestih ter družin na deželi se zelo razlikuje. Tiste na podeželju so med seboj povezane in vključene v vsakodnevne interakcije. Na voljo so si tudi za razne nasvete in pomoč pri varstvu in oskrbi otrok. V mestu je drugače, saj je tam veliko ljudi brez sorodnikov, saj so se preselili zaradi zaposlitve in prihodkov (Bürger, 1998 v Kranjčan, 2006).
- Brezposelnost Brezposelnost predstavlja poglavitni vzrok revščine in socialne izključenosti. Daje občutek ujetosti, je vzrok za izgubo pozitivnih socialnih vlog. Problem današnje družbe je, da je občutek lastne vrednosti ter socialne pripadnosti neposredno odvisen od udeležbe na trgu delovne sile, zato pomeni brezposelnost tudi socialno deprivacijo ter psihično obremenitev. Negativne posledice brezposelnosti se kažejo tudi v spremenjeni in neprimerni dinamiki celotne družine, saj je v teh družinah pogosto veliko stresa, konfliktov in jeze, ki se zgrinjajo nad družinskimi člani (Kranjčan, 2006).
- Stanovanjske razmere družin ter prostorska koncentracija socialne deprivacije Velikokrat zaradi nizkih dohodkov družine nimajo zadostnih sredstev, da bi si priskrbele ustrezna stanovanja. To privede do prostorske stiske, kjer človeška potreba po prostoru ne pride do izraza. Družinski člani nimajo prostora, da bi se umaknili pred konflikti, niti se zaradi prostorske stiske pogosto ne morejo spočiti. Pomembna je tudi okolica stanovanja, ki lahko omogoča druženje, socialno udejstvovanje, rekreacijo in podobno. Problem je, ker stanovanjski trg za ljudi z nizkimi gmotnimi zmožnostmi najde naselja, ki so povezana z getoizacijo, torej v katerih uspešni del prebivalstva ne bi nikoli živel. Posledica marginalizacije so nižji čustveni in motivacijski viri odraslih, da bi ustrezno skrbeli za družino, pa tudi razvojne možnosti otrok se znižajo (prav tam).

7.2.2. Družina. V tej skupini Kranjčan (2006) razišče več rizičnih dejavnikov, ki pa so med seboj povezani. Kot prvi dejavnik tveganja avtor navaja socioekonomsko bazo družine – slabša, kot je le-ta, manj kakovostne odnose med starši in otroci lahko pričakujemo. Rizični dejavnik je tudi nepopolna družina, ki s seboj prinese ekonomske, socialne, psihološke, pravne in vzgojne težave. Pogosteje se v nepopolnih družinah pojavlja tudi alkoholizem, prostitucija in kriminal. Tudi neugodni odnosi v družini, predvsem pomanjkanje topline v odnosu med starši in otrokom, pogosti prepiri, neprijaznost do otroka, telesno maltretiranje ali celo spolne zlorabe otroka, so rizični dejavnik za razvoj čustvenih in vedenjskih motenj. Naslednjo rizično skupino sestavljajo kronične bolezni, invalidnost staršev ter duševne motnje. Rizični dejavniki pa so tudi neustrezna oziroma izkrivljena komunikacija v družini, neustrezno neposredno okolje (na primer vzgoja v komuni, izolirana družina) pa tudi akutni življenjski dogodki, kot je na primer izguba pomembnega čustvenega odnosa. Zadnji dve skupini rizičnih dejavnikov pa sta stresogeni dogodki in okoliščine, povezane z otrokovimi težavami, na drugi strani pa še družbeni stresorji, na primer migracije in izgnanstva (prav tam). Pomembno se mi zdi tudi poudariti misel Kranjčana (2006), da slab odnos med staršem in otrokom ni samo vzrok za razvoj čustvenih in vedenjskih težav, ampak je tudi njegova posledica; saj čustvene in vedenjske motnje še dodatno slabijo odnose v družini.

7.2.3. Šola. Avtorica Ule (2000) opisuje šolo kot pomemben prostor v socializaciji mladih, saj predstavlja prvi stik s formalno avtoriteto ter s sistemom, s katerim bo v nenehnem stiku skozi samoaktualizacijo. Otrokom iz srednjega razreda omogoča socialno napredovanje, saj je narejena po merilih in standardih tega razreda. Pri tem izpadejo predvsem šolarji iz nižjih socialnih slojev, ki razvijejo odpor do šole ter strategijo bega pred njo. Šola je tudi merilo uspešnosti, za neuspeh pa učenci krivijo sami sebe. Iz tega razloga se lahko otroku zmanjša zaupanje vase in v druge, kar se kaže tudi v preživljanju prostega časa, saj so tudi tam manj uspešni (Kranjčan, 2006).

7.2.4. Osebnostne značilnosti. Psihosocialni vplivi na otroka so prepleteni z njegovim temperamentom ter konstitucijo, s katerima se otrok rodi in ki pomembno vplivata na osebnostne značilnosti posameznika. Veliko deviantnih mladostnikov ima nizko samopodobo ter samospoštovanje, zato je njihovo vedenje usmerjeno k izkazovanju moči in nadvlade. Pomemben faktor je tudi impulzivnost, torej vedenje, ki vključuje odzivanje brez premisleka ter slabše obvladovanje čustev. Vse te lastnosti vplivajo na posameznikove interese, vključevanje v okolje, socialne stike, izobraževanje ter sovražen odnos do sveta (prav tam).

7.2.5. Vrstniki. Vrstniška skupinska pripadnost, ki se izoblikuje med mladimi, presega razlike med družbenimi sloji, posega pa tudi v socializacijo. Avtorica Ule (2000) navaja tri značilne odgovore mladih na življenjske situacije: odgovor mladinskih subkultur, tiha oziroma brezkonfliktna integracija v družbo ter neka srednja pot, kjer mladi snujejo svojo identiteto, vendar se po drugi strani brezpogojno prilagajajo družbenim standardom. Kranjčan (2006) pravi, da se znotraj teh treh skupin pojavljajo situacije, povezane z rizičnimi dejavniki, ki jim mladi niso kos. Tukaj nastaja prostor za razvoj vedenjskih in čustvenih težav.

Nenavadni čustveni in vedenjski odzivi so glede na avtorico Kobolt (2011) pokazatelji čustvenega neravnovesja, ki pa je posledica izgube skladnosti s seboj ter z drugimi. Pomembni dejavniki, ki so povod za posameznikovo izstopajoče vedenje, so po njenem mnenju: odziv na biološke dejavnike, dejavnike posameznikovega razvoja ter individualnih biografskih potekov, odziv na kombinacijo varovalnih dejavnikov in dejavnikov tveganja, ter na koncu še odziv na interaktivne dejavnike socialnega okolja, pri katerih pa ključno vlogo igrata družinsko in šolsko okolje (prav tam). Tudi ona torej poudarja družinsko okolje kot dejavnik tveganja za razvoj čustvenih in vedenjskih težav.

Kriterije za opredelitev vrste in stopnje čustvenih in vedenjskih težav pri otroku ali mladostniku delimo na čustveno in vedenjsko področje. Težave se lahko pojavijo v kombinaciji ali pa kot enovita skupina, posamezniki pa kažejo različno stopnjo primanjkljajev. Glede na intenzivnost ločimo otroke z lažjimi in otroke s težjimi oblikami težav (Kobolt idr., 2015).

Otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami kažejo določene značilnosti. Za otroke z vedenjskimi težavami so značilni (prav tam):

- zmanjšana sposobnost učenja iz izkušenj ter sposobnost zavzemanja perspektive drugih oseb, s katerimi so v interakciji;
- primanjkljaji na področju zaznavanja in interpretiranja kompleksnih socialnih situacij;
- socialno nezaželene oblike vedenja, zaradi katerih okolje otroka odklanja in kaznuje;
- zmanjšana kontrola lastnih impulzov, kar lahko vodi v nepredvidljive vedenjske odzive;
- v konfliktih krivdo in napake pripisujejo drugemu.

Otroci s čustvenimi težavami pa kažejo naslednje značilnosti (prav tam):

- doživljanje hude notranje stiske, bojazni, tesnobe in depresivnosti, kar moti psihosocialno delovanje;
- doseganje nujnih razvojnih nalog je oteženo;
- pomanjkanje samozavesti, spoštovanja, imajo nizko samopodobo, občutke nemoči, žalosti, jeze, manjvrednosti, krivde in brezvoljnosti;
- pomanjkanje energije, interesov in koncentracije.

Kobolt (1993) je že pred leti poudarjala, da je otrokom in mladostnikom s čustvenimi in vedenjskimi težavami ne glede na stopnjo primanjkljaja pogosto skupno pomanjkanje občutka sprejetosti, pripadnosti in ljubezni, kar je predpogoj za zdravo rast posameznika. Večinoma tudi nimajo izkušnje s stabilnostjo odnosov, ki otroku daje trdno oporo v tem, kar čuti, to pa je podlaga za grajenje identitete.

Ustvarjanje varnega okolja je torej primarna naloga zunajdružinskih skrbi, tako vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin, in tudi rejništva. Ker je ta podlaga enaka, sem kljub temu, da se vzgojni zavodi in stanovanjske skupine v svoji ureditvi zelo razlikujejo od rejništva, mnenja, da se mladostniki, ne glede na to, katere od zgoraj navedenih treh oblik zunajdružinske skrbi so bili deležni, pri prehodu v samostojnost srečujejo s podobnimi problemi in so enako ranljivi.

8. PREHOD IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE V SAMOSTOJNOST

Družina je okolje, ki blaži tveganja prehoda v odraslost (Ule, 2008). »Temeljni učinek sodobnih blaginjskih politik, ki privatizirajo blagostanje mladih ljudi tako, da razširjajo starševske odgovornosti in vse bolj prelagajo stroške socialne reprodukcije v družino, je v tem, da postaja družina odločilni dejavnik življenjskih možnosti otrok. Tiste mlade, ki tega vira nimajo, lahko z gotovostjo uvrščamo med visoko tvegane« (Jones, 1995, stran 40 v Renner, 2000, stran 103).

V kategorijo visoko tveganih mladostnikov lahko potemtakem uvrstimo tudi mladostnike, ki imajo izkušnjo bivanja v vzgojnem zavodu, stanovanjski skupini in rejništvu. Večina od njih namreč nima ustrezne družinske podpore, njihove vezi s starši pa so že od otroštva razrahljane, kar je tudi razlog za namestitev v zunajdružinsko oskrbo. Osebe z izkušnjo bivanja v zunajdružinski oskrbi imajo specifičen življenjski potek, saj se le-ta pogosto razlikuje od življenjskih potekov njihovih vrstnikov (Boškić idr., 2012).

Bivanje v zavodih, stanovanjskih skupinah in rejništvu je omejeno na določeno časovno obdobje, v katerem izhodiščne težave, zaradi katerih so bili otroci vzeti iz matičnih družin, pogosto niso razrešene. Zato posamezniki po končanem bivanju v teh oblikah posebne skrbi ne morejo računati na podporo matične družine na svoji nadaljnji življenjski poti (Boškić idr., 2012). Problem nastane v tem, da se otroci, tudi če so oddani v oskrbo, v večini primerov vrnejo nazaj v prvotno okolje. Takrat je ponovno odvisno od matične družine, kakšna bo življenjska pot mladostnika, kako se bo vključeval v šolo in socialno okolje, kako se bo osamosvajal in dozoreval ter kako se bo vključeval v družbeno življenje (Skalar, 1995).

8.1. PODALJŠANJE BIVANJA V ZUNAJDRUŽINSKI OSKRBI

V 121. členu Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih je zapisano, da lahko mladostnik tudi po polnoletnosti ostane v vzgojnem zavodu ali stanovanjski skupini, če se posameznik s tem strinja (ZZZDR, 2004). To se prakticira pogosto predvsem v primeru, ko mora mladostnik še dokončati šolo ali če strokovni delavci presodijo, da je glede na določene okoliščine to najbolj primerna rešitev za mladostnika.

V rejništvu pa lahko vpleteni rejniško pogodbo podaljšajo do mladostnikovega šestindvajsetega leta. »Rejniška pogodba je pisna pogodba, ki jo po izvršljivosti odločbe o namestitvi otroka v rejništvo skleneta pristojni center otroka in rejnik za posameznega otroka« (Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti, 2002, člen 44). 46. člen tega zakona ureja tudi podaljšanje rejniške pogodbe po polnoletnosti, vendar najdlje do dopolnjenega šestindvajsetega leta starosti. Razloga za to sta dva, in sicer (prav tam, člen 46):

- »če oseba zaradi motenj v telesnem in duševnem razvoju ni sposobna za samostojno življenje in delo, če oseba ali njen skrbnik s tem soglaša;
- če ta ostane v rejniški družini zaradi nadaljevanja šolanja, če oseba s tem soglaša.«

Država torej za mladostnike v zunajdružinski oskrbi skrbi do njihove polnoletnosti, razen v primeru, da se mladostnik strinja in podaljša bivanje v vzgojnem zavodu ali stanovanjski skupini ali pa podaljša rejniško pogodbo. Vseeno pa ta oskrba v prihodnosti mladostnikom uradno ni več na voljo. Osebe, ki so odraščale v zunajdružinski oskrbi, pogosto nimajo podpore v matičnih družinah, zato ostanejo prepuščene samim sebi, kljub temu da niso v zadostni meri opremljene za samostojno življenje (Boškić idr., 2012).

Pred mladostnika, ki po odhodu iz institucije nima možnosti, da bi se vrnil v konstruktivno družinsko okolje, se postavljajo velike zahteve že pri vsakdanjih opravilih in obvezah, kot so na primer: zjutraj mora samostojno vstati, preživeti mora osem ur na (velikokrat) slabo plačanem delovnem mestu, samostojno mora reševati tudi konflikte s sodelavci in nadrejenimi. Ko pride domov, mora poskrbeti za svojo prehrano in red v svojem stanovanju, zadovoljivo mora preživeti prosti čas in pravi čas oditi k počitku (Benedik, 1987).

Avtorica Zaviršek poudarja, da je to, ali bodo posamezniki, ki so praktično prepuščeni samim sebi, uspeli premagati ovire na poti v odraslost, odvisno predvsem od treh dejavnikov (Zaviršek, 2012, str. 165):

- notranjih moči, temperamenta osebe in sposobnosti, da zase najde oblike pomoči za preživetje,
- okolja, kamor je bila oseba nameščena (rejniška družina oz. zavod),
- zunanjega okolja in pomembnih oseb v okolici v času bivanja v posebnih oblikah skrbi (vzgojitelj, učitelj ipd.).

Če mladostniki na prehodu iz zunajdružinske oskrbe v samostojno življenje nimajo podpore, se srečujejo z različnimi tveganji. Dixon in Stein (2005 v Stein, 2008) sta na podlagi raziskav v angleškem prostoru potrdila, da mladi, ki so na prehodu iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost, izkusijo veliko tveganje socialne izključenosti, predvsem preko brezdomstva, izobrazbenih deficitov, brezposelnosti, uporabe drog, kriminala pa tudi z izolacijo in osamljenostjo.

Avtorja Stein in Munro (2008) sta kot pomembna dejavnika za uspešen prehod v samostojno življenje navedla stabilnost namestitve v posebne oblike varstva in skrbi ter dostopnost programov pomoči po odhodu iz posebnih oblik varstva in skrbi.

Pozitivna izkušnja bivanja v posebnih oblikah varstva in skrbi

Pogoji, ki so hkrati podlaga za pozitivno izkušnjo bivanja v posebnih oblikah varstva in skrbi, ob tem pa tudi dejavniki, ki vplivajo na to, v kolikšni meri bo prehod in življenje v družbi odraslih za posameznika uspešen ali ne, so naslednji: stabilna in varna namestitev, identiteta, zgrajena na občutku pripadnosti in povezanosti ter podporno okolje za izobraževanje. Predvsem varna in stabilna namestitev omogoča trdnejšo vez otroka oziroma mladostnika z rejnikom ali vzgojiteljem, vpliva pa tudi na pozitivne rezultate na učnem področju. Občutek

pripadnosti v času bivanja v vzgojnem zavodu, stanovanjski skupini in rejništvu pa pozitivno vpliva na grajenje identitete (prav tam).

Pripravljalni programi za obdobje pred odhodom iz posebnih oblik varstva in skrbi ter za čas odhoda

Programi za pripravo odhoda iz posebnih oblik varstva in skrbi pozitivno vplivajo na prehode v samostojno življenje, saj mladim dajejo možnost planiranja, reševanja problemov in učenja novih kompetenc (Boškić idr, 2012). Programi pomoči odhoda iz posebnih oblik varstva in skrbi lahko mladim pomagajo tudi pri vzpostavljanju odnosov, pri širjenju socialnih mrež ter pri graditvi samozavesti (Biehal idr, 1995 v Stein, 2008).

8.2. POTREBA PO PODPORI PRI PREHODU

Potreba po podpori po odhodu iz zunajdružinske oskrbe je velika. Zunajdružinske oskrbe namreč prenehajo veljati pri starosti, ko se danes večina vrstnikov teh posameznikov še vedno opira na svoje starše. Dejstvo je tudi, da prenehajo veljati brez postopnih korakov, ki bi ublažili prehod v odraslost. Ti mladi so soočeni z reševanjem več problemov hkrati, namesto da bi jih imeli možnost reševati postopoma – na primer, istočasno kot pridejo iz rejništva, vzgojnega zavoda ali stanovanjske skupine v neodvisno življenje, prehajajo tudi iz sistema izobraževanja na trg dela (Stein in Munro, 2008).

Odpust iz vzgojnega zavoda ali stanovanjske skupine je za mladostnika, ki je v tem okolju preživel del svojega življenja torej velika življenjska sprememba in da bi lažje storili ta korak, potrebujejo veliko podpore. Vračajo se namreč v matično družino, v kateri se razmere največkrat ne spremenijo, s tem pa še vedno obstajajo tisti vzroki, ki so pripeljali do oddaje otroka oziroma mladostnika v vzgojni zavod ali stanovanjsko skupino. Dejstvo je, da mladi v institucijah ne doživijo eksistenčnih spodbud, saj je za njih v veliki meri poskrbljeno. To je temeljna pomanjkljivost institucij, zaradi katere se mladi po odpustu v zunanem okolju slabo znajdejo (Mržek in Kranjčan, 2010). Po mojem mnenju je tudi tu razlika med vzgojnimi zavodi in stanovanjskimi skupinami ter rejništvom, saj je rejništvo v svojem delovanju veliko bolj podobno strukturi družine, kar omogoča mladim, da se srečujejo z različnimi tveganji običajnega življenja, s katerimi se soočajo ob podpori rejnikov. Vseeno pa menim, da se kljub temu da imajo več možnosti soočanja s tveganji, vseeno takrat, ko se prekine rejniška pogodba, težko znajdejo sami in brez opore.

Tudi avtorju Kojič (1995) se je že pred več kot dvema desetletjema nazaj poodpustno spremljanje zdelo pomembno za mehkejši prehod mladostnika iz zunajdružinske oskrbe v samostojno življenje, zato navaja štiri razloge zanj (prav tam):

- Omejene možnosti zaposlovanja, kar je tudi posledica podaljšane dobe izobraževanja. Mladostniki so namreč vključeni v srednješolske programe in nekateri načrtujejo tudi nadaljnje izobraževanje.
- Veliko število mladostnikov, pri katerih med bivanjem v zunajdružinski oskrbi iz različnih razlogov ni bilo možno poiskati minimalnega konsenza za bivanje skupaj z ožjimi družinskimi člani.
- Mladostniki po odpustu iz institucije preverjajo vedenjske vzorce, ki so se jih naučili v institucijah. Če pri tem nimajo podpore, lahko končajo s ponavljanjem vedenjskih vzorcev, ki so bili razlog za namestitev v institucijo.
- Mladostniki imajo pogosto slabe ali pa celo nemogoče finančne in prostorske pogoje za nadaljevanje ali zaključek izobraževanja. Na to vpliva oddaljenost bivališča od kraja izobraževanja ter druge objektivne ovire.

8.3. IZIDI PREHODOV IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE

Avtorja Stein in Munro (2008) poudarjata kompleksnost prehodov mladostnikov iz obdobja institucionalne skrbi v obdobje odraslosti. Pravita, da je pri opazovanju mladostnika treba upoštevati več dejavnikov, na primer različnost začetnih pozicij in družinskih ozadij mladostnikov, različne izkušnje z institucionalno oskrbo, na koncu pa tudi pomen izobrazbe, zdravja in splošnega dobrega počutja.

Razlike med kakovostjo življenja mladostnikov, ki odraščajo v matičnih družinah in tistimi mladostniki, ki del svojega življenja preživijo v zunajdružinski oskrbi, prihajajo vedno bolj v ospredje in postajajo predmet številnih raziskav. Te so pokazale tudi visoko tveganje socialne izključenosti pri tistih, ki prehajajo iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost (Munro in Stein, 2008). Zanimanje za to tematiko je privedlo tudi do mednarodnih seminarjev, ki so jih izvajali od leta 2003 do 2006, vključeni pa so bili raziskovalci iz šestnajstih držav. Pred prvim seminarjem so morali raziskovalci iz vsake sodelujoče države izpolniti vprašalnik, s čimer so prispevali informacije o kontekstu te problematike v njihovi državi. To je zajemalo: definicije ključnih pojmov; uradne statistike, ki pokrivajo celotno populacijo otrok v državi, otroke v zunajdružinski oskrbi in tiste na prehodu. Vključiti so morali tudi aktualne zakone in pravne akte, ki zadevajo to populacijo, možno podporo tistim mladostnikom, ki so na prehodu iz

zunajdružinske oskrbe v samostojnost, podatke o širši politiki, ki bi lahko imela vpliv na te mladostnike med prehodom ter rezultate že izvedenih raziskav na področju mladostnikov, ki živijo v zunajdružinski oskrbi ali pa so v procesu zapuščenja le-te (prav tam).

Na podlagi primerjave teh vprašalnikov iz različnih držav je avtor Stein (2008) kljub kompleksnosti rezultatov izoblikoval tri skupine oseb, ki se razlikujejo v končnem izidu njihovega prehoda iz institucionalne skrbi v samostojnost, in sicer »moving on«, »survivors« in »strugglers«, ki jih predstavljam v nadaljevanju. Avtorice slovenske študije so te izraze prevedle kot integrirani v družbo, preživeli in žrtve. (Boškić idr., 2012). Te izraze bom uporabljala tudi sama.

8.3.1. Integrirani v družbo

Mladi, ki so integrirani v družbo, imajo izkušnjo uspešnega prehoda v samostojno življenje. Zanje je značilno, da je bil njihov odhod iz posebne oblike skrbi postopen in najverjetneje načrtovan. Pogosto imajo izkušnjo stabilnosti in kontinuitete v življenju ter odnosov varne navezanosti. Osmislili so odnose z družino, tako da se lahko psihološko distancirajo od njih. Z veseljem so sprejeli večji nadzor nad svojim življenjem ter izziv samostojnega življenja. Sposobni so bili sprejeti pomoč, ki jim je bila ponujena, ohranili so stike in podporo nekdanjih rejnikov, skrbnikov in družinskih članov, s katerimi so imeli pozitivne odnose. Pomembno vlogo pri tem, da se počutijo »normalne«, so odigrali vključenost v nadaljnje ali v visokošolsko izobraževanje, urejene stanovanjske razmere, pridobitev zelene zaposlitve ter dejstvo, da so sami postali starši (Stein, 2008).

8.3.2. Preživeli

Ti mladostniki so praviloma doživeli več nestabilnosti, selitev in motenj v času bivanja v posebni obliki varstva kot tisti, ki so integrirani v družbo. Pogosto so mlajši zapustili posebne oblike varstva, z malo ali brez kvalifikacij. Izkusili so večje število selitev in problemov po končanem bivanju v posebnih oblikah varstva, vključno z obdobjem slabo plačanega občasnega in kratkotrajnega dela, brezposelnosti ter brezdomstva. Verjamejo oziroma so verjeli, da so jih številni problemi, s katerimi so se soočali in se še soočajo, naredilo bolj odrasle in samozadostne, čeprav je to v nasprotju z realnostjo velike odvisnosti od formalne pomoči pri finančnih, osebnostnih in nastanitvenih težavah. Na prehodu v odraslost je bilo mladim v veliko pomoč mentorstvo oseb, ki so bile pred tem v posebnih oblikah varstva ali mentorstvo sovrstnikov, pomagali so jim tudi strokovni delavci. Pomoč mladostnikom pri iskanju in ohranjanju nastanitve je bila pomembna predvsem za njihovo mentalno zdravje in

dobro počutje. Na splošno je kombinacija strokovne in osebne podpore mladim lahko pomagala preseči slab položaj ob odhodu iz posebnih oblik varstva (prav tam).

8.3.3. Žrtve

Ta skupina mladih je najbolj deprivilegirana, saj so imeli že pred prihodom v posebne oblike varstva najbolj problematično izkušnjo, posebne oblike varstva pa jim niso mogle pomagati, da bi premagali probleme iz preteklosti. Med bivanjem v posebnih oblikah skrbi so imeli pogosto težave, zaradi katerih so bili tudi nemalokrat premeščeni. Redko so vzpostavili odnos navezanosti z družinskim članom, skrbnikom ali rejnikom, posebne oblike varstva so zapuščali mlajši in v zelo slabih življenjskih pogojih. Po izhodu iz posebnih oblik varstva so bili najpogosteje brezposelni, brezdomci in so imeli velike težave pri ohranjanju stabilne namestitve. Pogosto so bili definirani kot mladi s kompleksnimi težavami in potrebami, soočali so se z osamljenostjo, izoliranostjo in duševnimi težavami. Podpora iz posebnih oblik varstva je bila zanje neuspešna, odklanjali so osebno pomoč, vendar jim je bilo kljub temu pomembno, da so imeli osebo, na katero so se lahko zanesli (prav tam).

8.4. ZAGOTAVLJANJE USPEŠNEGA PREHODA V SAMOSTOJNOST

Glede na to, da socialna država vedno bolj prenaša skrb za svoje člane v roke družine, je v primeru mladostnikov, ki bivajo v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah ali rejništvu in imajo slabe odnose z matično družino, nujno potrebna sistemska sprememba. Teh mladostnikov ne moremo pustiti samih, ampak se moramo zavzeti za to, da bo čim več mladostnikov izkusilo uspešen prehod in bodo integrirani v družbo, ne pa preživeli ali žrtve (po Stein, 2008).

Za to je po mojem mnenju potrebna poinstitucionalna podpora, ki je namenjena mladostnikom po odpustu iz vzgojnih zavodov, stanovanjskih skupin in rejništva. Pod tem terminom zajemam vse mladostnike na prehodu iz zunajdružinske skrbi v samostojnost, kljub vsebinski razliki rejništva ter na drugi strani vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin. Vseeno pa bi rada poudarila, da je ta skupina posameznikov, ne glede na to, da imajo skupne značilnosti, zelo diferencirana in heterogena, zato mora biti po mojem mnenju načrtovanje podpore natančno in prilagojeno posameznikom.

Tudi raziskava v Sloveniji je na tem področju (Boškić idr., 2012) pokazala pet dejavnikov, ki ključno vplivajo na to, kdo bo integriran v družbo, kdo bo preživel in kdo žrtev. Med temi dejavniki pa je tudi postopen prehod v odraslo življenje ter obstoj pomoči pri prehodu, ki jo

zagotavljajo skrbniki oziroma rejniki ali druge, za posameznika pomembne, odrasle osebe. Ostali dejavniki so: globina travm iz otroštva ter obstoj kombiniranih, vedenjskih oziroma osebnostnih motenj; stalnost in varnost namestitve, varna navezanost na osebo v oskrbi ter osebnost in značaj posameznika, njegova odpornost.

Avtorica Boškić je s kolegicami (Boškić idr., 2012) na pobudo Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve prva v Sloveniji izvedla raziskavo o življenjskih zgodbah oseb, ki so bivale v zunajdružinski oskrbi – v zavodih ali rejništvu, njihov fokus pa je bil predvsem odhod iz rejništva ali zavoda. Na podlagi rezultatov in ugotovitev raziskav so izluščile štiri življenjska področja, ki najpomembneje vplivajo na izid po izhodu iz zunajdružinske oskrbe (prav tam):

- Namestitvev in stanovanjsko vprašanje: Ena od glavnih težav, pa tudi največji dejavnik tveganja za zdrs v ranljive situacije, je za mlade, ki prehajajo iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost, zagotovo pridobitev ustrezne namestitve.
- Duševno zdravje: Otroci oziroma mladostniki travme doživljajo že v matičnih družinah. Že v času bivanja v zavodu ali rejništvu je oskrba duševnega zdravja problem, ko pa posameznik zapusti zunajdružinsko oskrbo, pa se prekine tudi skrb za duševno zdravje, kar vpliva na poslabšanje situacije in večjo ranljivost posameznika.
- Zaposlitev oziroma finančni vir preživljanja: Stanje na področju zaposlovanja je v Sloveniji že tako ali tako slabo, ti mladostniki pa imajo na tem področju še več težav kot njihovi vrstniki. Za tiste, za katere obstaja verjetnost, da na trgu dela ne bodo konkurenčni in se ne bodo mogli zaposliti, bi lahko iskali možnosti tudi v okviru socialnega podjetništva.
- Individualne potrebe: Ob odhodih iz zunajdružinskih skrbi je treba upoštevati tudi individualne potrebe vsakega mladostnika.

Ta področja so torej tista, na katera je v Sloveniji pri načrtovanju podpore pri prehodu mladostnikov iz zunajdružinske oskrbe treba biti pozoren. Avtor Stein (2012) je na splošno opredelil tri korake načrtovanja odhoda iz posebne oblike oskrbe:

- opredelitev potreb posamezne osebe,
- opredelitev poti do izpolnitve ciljev,
- sodelovanje relevantnih institucij.

Pri načrtovanju in oblikovanju poinstitucionalne podpore se lahko opremo tudi na primere dobrih praks v tujini. Prenos le-teh v naš prostor bi po mojem mnenju seveda vseboval tudi nekaj prilagoditev, vendar se je dobro zgledovati po učinkovitih in preverjenih programih.

9. PRAKSE V TUJINI

9.1. ZDRUŽENO KRALJESTVO VELIKE BRITANIJE IN SEVERNE IRSKE

V Združenem kraljestvu so v kontekstu prehoda mladih iz posebne oblike skrbi v samostojno življenje oblikovali koncept Pathway planning (Transition guidance, 2010). Ta termin bom v tem magistrskem delu prevajala kot načrtovanje poti.

V okviru tega so storitve za mlade razdelili na dva dela, in sicer storitve na prehodu iz posebnih oblik varstva ter storitve po odhodu iz posebnih oblik varstva (Throughcare & Aftercare Service, b.d.).

Storitve na prehodu iz posebnih oblik varstva in skrbi

Te storitve zajemajo stalno pripravo in podporo mladim, ki bodo kmalu izkusili prehod iz oskrbe v bolj samostojno življenje. Kdaj se ta podpora začne, je odvisno od mladostnika in njegovih individualnih potreb ter stopnje mentalne in čustvene zrelosti posameznika. Pomembno pa je, da se ta priprava začne čim bolj zgodaj, da ima posameznik čas razvijati veščine samostojnega življenja ter da se počuti pripravljen zaživeti samostojno. Tisti, ki delajo z mladostnikom, so zadolženi za to, da z mladostnikom pripravijo načrte za prihodnost že veliko pred izhodom posameznika iz posebne oblike skrbi (prav tam).

Storitve po odhodu iz posebnih oblik varstva in skrbi

Te storitve pa zajemajo nadaljnjo podporo, načrtovanje in vodenje posameznika po njegovem odhodu iz posebne oblike oskrbe v povsem praktičnih zadevah, na primer pri reševanju stanovanjskega vprašanja, pomoč pri organiziranju financ, iskanju zaposlitve in nadaljevanju šolanja. Posamezniku taka podpora zagotavlja spodbudo pri oblikovanju lastnih socialnih mrež in socialnih veščin. Najbolj idealno bi bilo, če bi to podporo zagotavljale osebe, ki so mladostniku nudile pomoč že v času bivanja in imajo z njim vzpostavljen pozitiven odnos (prav tam).

Prva postavka koncepta načrtovanja poti govori o tem, da mora država kot korporativni starš mladostnikov na prehodu iz zunajdružinske oskrbe v odraslost in samostojnost za njih poskrbeti enako, kot razumni starši poskrbijo za svoje otroke (Transition Guidance, 2010).

Model korporativnega starševstva temelji na ideji, da bi država omogočila mladostnikom na prehodu iz zunajdružinske oskrbe, da imajo odraslo osebo, ki jih spremlja vsaj do njihovega petindvajsetega leta in jim nudi podporo pri težavah, s katerimi se posamezniki srečujejo. Korporativno starševstvo za vsakega posameznika je na podlagi raziskav podprl tudi Stein (2012) in opisal dve njegovi osnovni značilnosti (prav tam):

- Odgovornost za vsakega posameznika nosi osebni svetovalec, njegova pooblastila pa so opredeljena v zakonodaji. Ta pooblastila so jasno definirana in zajemajo: nudenje nasvetov, vključno s praktičnimi napotki in podporo, sodelovanje pri načrtovanju poti odhoda iz zunajdružinske oskrbe, upoštevanje želja in interesov tega posameznika, sodelovanje pri ocenjevanju predvidenih življenjskih poti in sodelovanje z različnimi institucijami pri implementiranju načrta življenjskega poteka posameznika po odhodu iz zunajdružinske oskrbe. Poleg tega mora koordinirati dostop do storitev in prevzeti odgovornost za to, da posameznik po odhodu uporabi storitve, ki so mu na voljo ter da s posameznikom ostane v stiku, je seznanjen z njegovim življenjskim potekom in tudi vodi podrobne dnevnik o stikih s posameznikom.

- Pri organizaciji tovrstne podpore posameznikom se je izkazalo, da so postali odnosi in komunikacija med različnimi institucijami bolj formalizirani kot v preteklosti. Oblikovali so se strokovni timi s člani iz pomembnih institucij – na primer, socialnega dela, stanovanjskega področja, področja zaposlovanja ter s področja zdravja.

Korporativno starševstvo se torej izvaja prek osebnega svetovalca, ki skupaj z vsakim mladostnikom posebej izoblikuje načrt njegove poti. Podlaga za načrtovanje poti je tudi analiza posameznikovih potreb po podpori in nastanitvi, ki vključuje tudi oceno, če mladostnik sploh še potrebuje podporo in skrb. Osebni svetovalec mora upoštevati mladostnikove želje, potrebe in cilje (Transition Guidance, 2010). Načrt poti mora vsebovati (prav tam):

- Področje mladostnikovega zdravja in razvoja, ki je nadgradnja načrta, vzpostavljenega med mladostnikovim bivanjem v zunajdružinski oskrbi. Mladostnika mora načrt spodbujati, da se udeležuje pozitivnih aktivnosti, povezanih z zdravjem. To področje

pa ne zajema zgolj fizičnega zdravja, ampak seveda tudi psihičnega in emocionalnega. Pri tem rabijo podporo predvsem v smislu znanja in veščin komuniciranja z drugimi ter zmožnosti prevzemanja odgovornosti zase.

- Področje izobraževanja in zaposlovanja. Pri načrtovanju poti mora biti osebni svetovalec zelo pozoren na načrtovanje kariere, upoštevati pa mora mladostnikove želje, veščine in izobrazbeni potencial.
- Kontakt z mladostnikovimi starši, brati, sestrami in prijatelji in zmožnost te socialne mreže, da posameznika spodbuja in mu omogoča pozitiven prehod v odraslost.
- Mladostnikove finančne zmožnosti in njegovo sposobnost za upravljanje denarja, skupaj s strategijami za razvoj mladostnikovih veščin na tem področju.

Osebni svetovalec je tudi tista oseba, ki je najbolj informirana o posameznikovem življenju, njegovih potrebah in ciljih. Če se posameznikov potek življenja spremeni ali pa se spremenijo njegove potrebe, je osebni svetovalec najbolj usposobljen, da skupaj z mladostnikom naredita spremembo načrta. Zato je treba načrt poti tudi redno evalvirati in si postavljati nove cilje (prav tam).

9.2. NEMČIJA

V Nemčiji tečejo različni programi podpore mladostnikom.

9.2.1. Homerun, Wohn- und Betreuungsmodell von DiFa, Solingen

Z modelom Homerun mladostnikom omogočajo priložnost za nov začetek prek različnih oblik pomoči: stanovanjske skupine, sobe za umik, stanovanje za pripravo na odpust in mladinsko stanovanje. V stanovanje za pripravo na odpust so nameščeni mladostniki pred odhodom iz stanovanjske skupine, običajno tisti, ki so stari osemnajst let, ki potrebujejo večjo stopnjo samostojnosti. Pri tej obliki dela je povečana usmeritev v zunanje okolje, zmanjša se sodelovanje v življenju skupine. Tam pridobijo postopno neodvisnost, učijo se tudi samostojnega življenja. To stanovanje je dvosobno in se nahaja v glavni stavbi skupine, vendar je prostorsko ločeno od drugih. Gre torej za nekakšno pripravo na odhod (Konzeption von HomeRun, 2006, v Mržek, 2009).

V okviru tega programa sta tudi dve mladinski stanovanji, namenjeni mladostnikom, starim od 17 do 20 let. V vsakem živi en mladostnik, ki si želi več avtonomije, samoodgovornosti, želi pa tudi razviti socialne veščine in kontinuiteto na področju usposabljanja (prav tam).

9.2.2. LWL – Jugendheim, JIVE, Tecklenburg

Program JIVE vključuje dve obliki pomoči, stanovanjske skupine in mladinska stanovanja ter spremljanje na domu. Stanovanjske skupine so majhne, običajno v njih bivata dva mladostnika z vzgojiteljem. Vsak ima svojo sobo, ki jo lahko uredi po svoje (Konzept Jive, 2006, v Mržek, 2009). Podobno je pri mladinskih stanovanjih, le da tam vzgojitelj ni stalno prisoten.

Z mladostniki se v začetku bivanja sklene pogodba, da bodo izpolnjevali zadane naloge. Tekom bivanja mlade spodbujajo h krepitvi socialne mreže, izboljšanju socialnega položaja, pridobitvi izobrazbe ali zaposlitve. Mladi postopno pridobivajo tudi ekonomsko neodvisnost.

Poleg tega pa mladim nudijo, če tako želijo, podporo tudi v njihovem lastnem stanovanju (prav tam).

9.3. ŠVICA

9.3.1. Jugendheim Schenkung Dapples, Zürich

V ustanovi Dapples zajemajo različne oblike pomoči, s pomočjo katerih posameznik postopno napreduje od bolj vodene oblike oskrbe k čedalje večji samostojnosti. Najprej imajo dve stanovanjski skupini, bolj samostojna oblika dela je spremljano bivanje, naslednji korak k samostojnosti predstavljajo zunanje stanovanjske skupine, najbolj samostojna oblika dela pa je v zunanjih stanovanjih (Rahmenkonzept Schenkung Dapples, 2007, v Mržek, 2009).

Spremljano bivanje poteka s šestimi mladostniki, vodita pa ga dva socialna pedagoga. Mladostniki v tem programu prevzamejo več odgovornosti zase, dokončati morajo tudi šolanje ali usposabljanje (prav tam).

Zunanje stanovanjske skupine bi lahko pri nas poimenovali tudi mladinska stanovanja. Največ trije mladostniki so namreč nameščeni v stanovanju, ki je last institucije. Vzgojitelji ne živijo z njimi, skrbijo pa za redna individualna srečanja in obiske v stanovanju, mladostniku pa pomagajo reševati različne težave. Mladostniki morajo biti za to obliko bivanja dovolj zreli, saj tukaj avtonomno skrbijo za svojo prehrano, čistočo, finance in svoj prosti čas. Preden mladostnik začne bivati v zunanji stanovanjski skupini, podpiše sporazum, v katerem tudi opredeljuje svoje cilje in dogovore, potrebne za doseganje teh ciljev (prav tam).

Zadnja stopnja pa so torej zunanja stanovanja. Pri tej obliki mladostnik živi v lastnem stanovanju, lahko tudi v študentskem domu, pri tem pa še vzdržuje stik z vzgojitelji, predvsem

glede načrtovanja odhoda iz ustanove. To je faza izhoda, ko mladostnik že ima svoj vir dohodka in se je postavil na lastne noge. Vzgojitelji tudi po odhodu vzdržujejo stik z mladimi. Na vsake tri mesece namreč vzgojitelji vodijo srečanje, kjer si mladi lahko med seboj pomagajo in si podelijo svoje izkušnje (prav tam).

9.4. AVSTRIJA

9.4.1. SOS Kinderdorf – Jugendwohnen

V okviru SOS otroških vasi so v Avstriji razvili tudi SOS za mladostnike, znotraj tega pa ponujajo tudi bolj samostojne oblike bivanja. To izhaja iz zavedanja, da imajo mladi težave z iskanjem nastanitve ter pridobivanjem denarnih sredstev (SOS – Jugendwohnen v Mržek, 2009).

Mladi lahko živijo v lastnih stanovanjih, večkrat v istih stavbah, kot so stanovanjske skupine, vendar so prostorsko ločeni. Skrbnik jim pomaga in jih spremlja tako dolgo, kot je to potrebno. S tem mladim omogočajo podobno izkušnjo postopnega pridobivanja neodvisnosti v življenju, kot je to omogočeno njihovim vrstnikom, ki živijo v matičnih družinah. Skrbniki imajo zmanjšano odgovornost za mladostnika, saj mora ta skozi faze prevzemati vedno več odgovornosti zase. Skrbnik in mladostnik skleneta pogodbo, s katero opredelita tudi obseg pomoči, ki običajno poteka ob dogovorjenem času (prav tam).

Prepričana sem, da je dobrih praks v tujini še veliko, vendar se tudi iz predstavljenih programov vidi velika raznolikost idej na področju poinstitucionalne podpore mladih, za katere vrnitev iz zunajdružinske oskrbe v matično družino ni priporočljiva, ali pa celo ni mogoča.

10. ZAKLJUČEK TEORETIČNEGA DELA

Prehod v samostojnost in odraslost je torej za mlade dandanes veliko bolj otežen, kot je bil v preteklosti. Dejstvo, da ima mladostnik veliko možnosti in pri tem svobodo izbire, je v resnici bolj omejujoče, kot se zdi na prvi pogled. Mladim namreč v procesu individualizacije nalaga odgovornost in posledice odločitev na njihova ramena, hkrati pa popuščajo opore, na katere bi se lahko ob napačni izbiri naslonili.

Ta prehod pa je še težji za mladostnike, ki zaradi različnih razlogov ne morejo bivati v matični družini in so zato nameščeni v zunajdružinsko oskrbo. Njihovi prehodi so še bolj kompleksni in nenadni, pri tem pa tvegajo tudi socialno izključenost (Hedin, 2016). Glede na to, da so torej otroci in mladostniki v tem primeru v državni oskrbi, je naloga socialne države, da poskrbi za njihov zdrav, miren in uspešen prehod v odraslost (Holdsworth in Morgan, 2005). Slovenija v primerjavi z nekaterimi drugimi državami s svojimi zakoni in ureditvami še vedno dobro skrbi za blaginjo svojih državljanov, kljub reformam in krčenju javnih financ (Filipovič Hrast in Rakar, 2015).

Država pa tudi socialnopedagoška stroka pa bi morala več poudarka dati prehodu mladostnikov iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost, saj pri nas za te mladostnike, ki po končanem bivanju v zunajdružinski oskrbi nimajo odraslih oseb, ki bi jim bile v oporo, formalno še ni poskrbljeno.

EMPIRIČNI DEL

11. OPREDELITEV PROBLEMA

Oddaja otrok v vzgojni zavod, stanovanjsko skupino ali rejništvo mora biti zadnja možna oblika pomoči družini. Pred tem mora država prek svojih institucij poskrbeti za preventivne dejavnosti, ki bi lahko preprečile potrebo po oddaji otroka v zunajdružinsko oskrbo. Nekatere od teh dejavnosti so na primer spodbujanje dobre starševske skrbi, preprečevanje ločevanja družinskih članov ter spodbujanje družinske reintegracije (Guidelines for the alternative care, 2010).

Ko pa pride do oddaje otroka v različne oblike družinske oskrbe, postane država njegov skrbnik in s tem zanj odgovorna. Tako kot starši vrstnikov, ki odraščajo v matičnih družinah, mora tem otrokom in mladostnikom država zagotoviti zdrav razvoj ter ga usposobiti za delo in samostojno življenje. V Sloveniji pa pridemo do systemske luknje, saj uzakonjena skrb za otroke in mladostnike v zunajdružinski oskrbi preneha pri dopolnjenem osemnajstem letu. To pomeni, da se morajo ti mladostniki osamosvojiti mnogo prej kot njihovi vrstniki, ki odraščajo v matičnih družinah. Pri tem sta vseeno dve izjemi, prva je rejništvo, saj lahko v tej obliki zunajdružinske oskrbe, če se vsi strinjajo in če se mladostnik še šola, rejniško pogodbo podaljšajo do mladostnikovega šestindvajsetega leta. Podobno je tudi pri bivanju v vzgojnem zavodu, kjer mladostnik lahko nadaljuje bivanje po dopoljnjeni polnoletnosti, če to sam želi in če se še šola.

V tujini že obstaja kar nekaj načinov, ki mladostnikom omogočajo mehkejši prehod iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost. Na pomembnost te teme so opozorili tudi Združeni narodi, ko so oblikovali napotke za zunajdružinsko oskrbo. V dokumentu Guidelines for the alternative care (2010) so namreč zapisali, da bi morale imeti vse institucije jasne postopke zaključka dela z vsakim posameznikom, s čimer bi zagotovili ustrezno poinstitucionalno oskrbo. Pri načrtovanju izhoda iz zunajdružinske oskrbe morajo strokovni delavci upoštevati posameznikov spol, starost, zrelost in individualne okoliščine za ustrezno oblikovanje podpore in svetovanja. Poinstitucionalno podporo je treba prilagoditi vsakemu posamezniku; izhajati je treba iz njegovih individualnih značilnosti in jo predvsem poskusiti načrtovati skupaj z njim že v času, ko je še deležen bivanja v zunajdružinski oskrbi. Poinstitucionalna

podpora pa mora mladostniku ponujati naslednje: dostop do socialnih, zdravstvenih in pravnih storitev skupaj z ustrežno finančno podporo (prav tam).

Premiki v smer zagotavljanja podpore ne samo v času, ko je posameznik v zunajdružinski oskrbi, ampak tudi nekaj časa po njej, so torej zagotovo nujni za to, da bo učinek bivanja v zunajdružinski oskrbi še boljši. S podporo mladostnikom pri prehodu v samostojnost bi po mojem mnenju namreč tudi povečali možnosti za to, da bi mladostnik znanja in veščine, ki jih je pridobival tekom bivanja v vzgojnem zavodu, rejništvu ali stanovanjski skupini, lažje integriral v svoje nadaljnje odločitve in na splošno v potek svojega življenja.

Z raziskavo sem se torej usmerila v tematiko poinstitucionalne podpore mladostnikom po bivanju v zunajdružinski oskrbi v Sloveniji. Čeprav rejništvo samo ni institucija, pa sem populacijo mladih, ki bivajo v rejništvu, prav tako zajela pod ta termin, saj se mi zdi, da se mladi, ne glede na to, iz katere oblike zunajdružinske oskrbe prihajajo, srečujejo s podobnimi ovirami in vprašanji.

11.1. CILJI IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Moj cilj je izpostaviti tematiko poinstitucionalne podpore mladostnikom, ki prehajajo iz vzgojnih zavodov, stanovanjskih skupin in rejništva v samostojnost in imajo pri tem ničelno oziroma majhno podporo pri matičnih družinah. Želim raziskati stanje poinstitucionalne podpore v Sloveniji, ob tem pa tudi potrebe mladostnikov, ki so v obdobju prehoda iz zunajdružinske oskrbe. Želim tudi osvetliti razkorak med pričakovanji in predstavami o lastni prihodnosti mladostnikov, ki so še del zunajdružinske oskrbe, in dejanskimi možnostmi razvijanja teh pričakovanj v družbi. To bom poskušala storiti s pomočjo integracije vidikov mladostnikov, strokovnjakov in sistemskih možnosti. Eden od ciljev je tudi pregledati možnosti za mlade, ki pri nas že obstajajo, na primer v okviru nevladnih organizacij in opredeliti njihov pomen pri podpori prehoda mladih iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost. Na koncu pa je moj cilj na podlagi ugotovitev raziskave oblikovati predloge za odziv na potrebe mladostnikov po zunajdružinski obravnavi teh mladostnikov, v katerem bi združila programe oziroma dejavnosti, ki pri nas že obstajajo, s primeri dobrih praks in idej iz tujine ter z idejami, ki bodo nastale v času raziskovanja.

11.1.1. Raziskovalna vprašanja

Skozi raziskovanje bom poskušala najti odgovore na naslednja vprašanja:

R1: Kakšna je poinstitucionalna podpora mladostnikom v Sloveniji?

R2: Kako mladostniki doživljajo zunajdružinsko oskrbo, katere del so?

R3: Kako mladostniki vidijo svojo prihodnost in možnosti za samostojno življenje po odhodu iz zunajdružinske oskrbe?

R4: V kolikšni meri in v čem se mladostniki počutijo pripravljene na prehod v odraslost in samostojnost?

R5: V čem se med seboj razlikujejo pogledi in mnenja mladostnikov, ki bivajo v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah in rejništvu?

R6: Kje in v čem različni strokovni delavci, ki delajo z mladimi v zunajdružinski oskrbi in po njej, vidijo možnosti in za boljšo podporo pri prehodu mladostnikov v samostojnost in ovire pri tem?

R7: Kakšne podporne dejavnosti za mlade, ki prehajajo iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost, pri nas že obstajajo?

11.2. RAZISKOVALNA METODA

V empiričnem delu sem uporabila kvalitativno metodo raziskovanja, ker sem želela pridobiti čim bolj celosten vpogled v potrebe in želje mladostnikov na eni strani ter vidike strokovnjakov na drugi strani. Uporabila sem polstrukturiran intervju, zaradi česar sem se lahko bolj prilagajala sogovornikom, hkrati pa jim omogočila večjo odprtost pri odgovarjanju.

11.3. PREDSTAVITEV VZORCA

Vzorec raziskave je namenski, kar po Vogrincu (2008) pomeni, da so vse enote zbrane s točno določenim namenom. Ugotovitve, ki se pokažejo na namenskem vzorcu, niso posplošljive na širšo populacijo. Vzorec torej ni reprezentativen, kar je pogosto v kvalitativnem raziskovanju.

Vključuje dvajset posameznikov (mladostnikov in strokovnjakov) iz treh področij zunajdružinske oskrbe: vzgojne zavode, stanovanjske skupine in rejništvo. Dve strokovni delavki, vključeni v vzorec, pa sta tudi izvajalki programov za mlade.

Iz vzgojnega zavoda Višnja Gora se mi je odzval en strokovni delavec, uredil pa mi je tudi intervju z eno od mladostnic ter še eno strokovno delavko, zaposleno v tem zavodu. Naredila sem tudi intervju s strokovnim delavcem Zavoda za vzgojo in izobraževanje Logatec, kjer sem intervjuvala še tri mladostnike.

Odzval se mi je tudi Vzgojni zavod Kranj, ki pa svoje delo organizira v obliki stanovanjskih skupin. Štiri mladostnike iz treh različnih stanovanjskih skupin tega vzgojnega zavoda zato uvrščam v kategorijo stanovanjskih skupin. Enega mladostnika sem intervjuvala v stanovanjski skupini, ki spada pod Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec. Iz te stanovanjske skupine sem intervjuvala tudi strokovno delavko, drugi intervju pa sem izvedla s strokovnim delavcem, ki je zaposlen v stanovanjski skupini, ki spada pod Mladinski dom Jarše.

Rejništvo dveh deklet je urejeno pod Centrom za socialno delo Domžale, intervjuvala pa sem tudi njuno strokovno delavko. Druga strokovna delavka pa je zaposlena na Centru za socialno delo Šiška, v okviru svoje nevladne organizacije pa se ukvarja s pripravo parov na rejništvo in posvojitvev.

Kar pa se tiče nevladnih organizacij in programov za mlade, je ena strokovna delavka zaposlena na Centru za pomoč mladim v Ljubljani, druga pa v okviru programa Centra za socialno delo Ljubljana Moste Polje dela pri programu Korak pa tudi pri drugih programih, namenjenih mladim.

11.3.1. Mladostniki

V raziskavo sem vključila enajst mladostnikov, od katerih štirje bivajo v vzgojnem zavodu, pet jih biva v stanovanjski skupini, dve pa sta v rejništvu. Pogoja, ki sem jih upoštevala pri izbiri vzorca, sta:

1. Mladostnik mora imeti do odhoda iz zunajdružinske oskrbe še največ eno leto
2. Za mladostnika po oceni strokovnih delavcev vrnitev v matično družino ni mogoča oziroma bi bila zanj destruktivna.

Težave s pridobivanjem mladostnikov sem imela predvsem na področju rejništva, saj so bili strokovni delavci na centrih za socialno delo zelo neodzivni.

9.3.2. Strokovni delavci

Na pogovor o temi poinstitucionalne podpore so se odzvali vsi strokovni delavci, ki sem jih za to prosila. Ta del vzorca zajema devet strokovnih delavcev. Dva od njih sta zaposlena v stanovanjski skupini, trije v vzgojnem zavodu, dve sta izvajalki različnih programov za mlade, dve pa sta strokovni delavki na centru za socialno delo.

Oblika zunajdružinske oskrbe	VZGOJNI ZAVOD	STANOVANJSKA SKUPINA	REJNIŠTVO	PROGRAMI	SKUPAJ
Mladostniki	4	5	2	0	11
Strokovni delavci	3	2	2	2	9
skupaj	7	7	4	2	20

Tabela 3: Predstavitev vzorca v obliki tabele.

Največja pomanjkljivost mojega raziskovanja pa je, da kljub trudu nisem uspela pridobiti mladostnikov, ki bivajo v rejništvu in ne bi mogli ali ne bi želeli podaljšati rejniške pogodbe.

11.4. RAZISKOVALNI INSTRUMENT IN POSTOPEK ZBIRANJA PODATKOV

11.4.1. Raziskovalni instrument

Kot raziskovalni instrument sem uporabila polstrukturiran intervju, ki sem ga prilagodila po področjih ter po populaciji. Vse intervjuje sem oblikovala na podlagi raziskovalnih vprašanj, teoretskega ozadja in v skladu s cilji raziskave. Enakega sem uporabila za mladostnike, ki bivajo v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah, za mladostnici iz rejništva pa sem oblikovala posebnega. Polstrukturirani intervjuji, oblikovani za mladostnike, so se vsebinsko razlikovali od polstrukturiranih intervjujev za strokovnjake. Znotraj skupine strokovnjakov sem naredila tri oblike intervjujev, in sicer prilagojenega za zaposlene v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah, prilagojenega za strokovni delavki na področju rejništva in seveda prilagojenega za strokovni delavki, ki izvajata programe za mlade.

Vse oblike polstrukturiranih intervjujev so dodane kot priloga temu magistrskemu delu.

11.4.2. Postopek zbiranja podatkov

Postopek zbiranja podatkov sem začela s pisanjem elektronske pošte ravnateljem vzgojnih zavodov, strokovnim delavcem na nevladnem področju ter strokovnim delavcem na centrih za socialno delo, ki delajo na področju rejništva. Ravnatelji vzgojnih zavodov so mi odgovorili vsi, katerim sem pisala, vsi so tudi izrazili zanimanje. Od centrov za socialno sta mi odgovorili zgolj dve strokovni delavki.

Z vsemi sem se dogovorila za sestanek, kjer sem predstavila svoje cilje in jih prosila za sodelovanje. Najprej je bila moja prioriteta pridobiti intervjuje z mladostniki, kasneje s strokovnimi delavci. Ker nisem želela izvesti intervjujev, ne da bi me mladostniki poznali, sem se odločila, da bom v vsaki stanovanjski skupini ali zavodu preživela nekaj časa, da se med seboj spoznamo, s čimer so se vsi strinjali. Strokovne delavce sem prosila, da me usmerijo predvsem na mladostnike, ki ustrezajo mojim kriterijem, družila pa sem se s celotno skupino. Izbrane mladostnike sem nato sama vprašala, če so pripravljeni z menoj izvesti intervju, povedala sem jim tudi namen.

V tem pogledu so izjema tri mladostnice – obe s področja rejništva in mladostnica iz vzgojnega zavoda Višnja Gora. Z vsako mladostniko iz rejništva sem se dobila enkrat na pijači, da sem se jima predstavila in jima razložila svoj namen, nato pa sem se z vsako dogovorila za datum intervjuja. Vsako sem torej videla le dvakrat. Mladostnico iz vzgojnega zavoda Višnja Gora pa sem poznala že prej, saj je bivala v stanovanjski skupini, v kateri sem bila na študijski praksi, kasneje pa kot prostovoljka. Z njo sem naredila intervju takrat, ko sem prišla v zavod.

Izvajanje intervjujev z mladostniki mi je zato vzelo skoraj tri mesece, saj sem si vzela veliko časa za spoznavanje z njimi in nek začetek odnosa.

Ne glede na to, ali sem izvajala intervju z mladostnikom ali strokovnjakom, pa sem se vedno prilagodila datumu in uri ter kraju intervjuja, ki jih je izbral sogovornik. Predvsem mladostnike pa sem spodbujala k izbiri zaupnega in varnega prostora, njihovo izbiro pa sem potem posredovala zaposlenim in vedno so bili pripravljeni odstopiti prostor, kjer pogovora ne bi nihče slišal in motil. Razen dveh mladostnikov, ki sta želela, da ju intervjuvam skupaj, sem vse intervjuje izvedla individualno, vse pa sem s privoljenjem sogovornika snemala z diktafonom.

11.5. POSTOPEK OBDELAVE PODATKOV

Intervjuje sem najprej dobesedno prepisala. Pri mladostnikih sem pisala v njihovem slengu, ker nisem želela izgubiti pomembnih informacij s preoblikovanjem iz narečja oziroma slenga v knjižni jezik, intervjuje s strokovnimi delavci pa sem pisala v pravilni slovenščini. Zaradi zagotavljanja anonimnosti sem prava imena mladostnikov in mladostnic zamenjala z naslednjimi izmišljenimi imeni:

Vzgojni zavodi: Bor, Anej, Kevin in Petra

Stanovanjske skupine: Boštjan, Gašper, Kim, Lana in Žak

Rejništvo: Katarina in Lidija

Tudi imena strokovnih delavcev bodo ostala anonimna, označila jih bom tako:

Vzgojni zavodi: VZS1 (Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec), VZS2 (Vzgojni zavod Višnja Gora) in VZS3 (Vzgojni zavod Višnja Gora).

Stanovanjske skupine: SSS1 (stanovanjska skupina Rdeča kljuka) in SSS2 (stanovanjska skupina Črnuška gmajna).

Rejništvo: RS1 (Center za socialno delo Domžale) in RS2 (Center za socialno delo Šiška ter društvo Deteljica)

Nevladne organizacije in vladni program: NVOS1 (Center za pomoč mladim) in NVOS2 (program Korak)

Odgovore sem nato prekopirala v tabele in si označila pomembne dele besedila. Odgovore sem nato induktivno kodirala, kar Vogrinc (2008) razloži kot oblikovanje kategorij neposredno med postopkom kodiranja. Najprej sem oblikovala kode 1. reda, katerim sem dodelila nadpomenke, torej kode 2. reda, nazadnje pa sem oblikovala kategorije. Kategorije se razlikujejo med populacijama mladostnikov in strokovnih delavcev, saj sem pri intervjujih imela različne fokuse.

9.5.1. Kategorije – mladostniki

Iz intervjujev z mladostniki sem oblikovala sedem kategorij, in sicer:

- BIVANJE V ZUNAJDRUŽINSKI OSKRBI IN VPLIV NA POSAMEZNIKA – ta kategorija vključuje razloge za namestitev v zunajdružinsko oskrbo, posameznikovo

počutje in o zunajdružinski oskrbi, njegovo mnenje ter vpliv bivanja nanj. Za lažjo primerjavo ima ta kategorija tri podkategorije:

– *Bivanje v stanovanjski skupini in vpliv na posameznika*

– *Bivanje v vzgojnem zavodu in vpliv na posameznika*

– *Bivanje v rejniški družini in vpliv na posameznika*

- ODNOS Z DRUŽINO – s to kategorijo zajemam odnose mladostnika z matično družino
- NASTANITEV PO KONČANEM BIVANJU V ZUNAJDRUŽINSKI OSKRBI oziroma PODALJŠANJE REJNIŠKE POGODBE - kategorija sicer za vse mladostnike vključuje podobne stvari, vendar sem zaradi raznolikosti vzorca in sistemskih razlik v rejništvu kategorijo poimenovala na dva načina. Del Nastanitev po končanem bivanju v zunajdružinski oskrbi pa ima še dve podkategoriji zaradi lažje primerjave:
 - *Nastanitev po končanem bivanju v stanovanjski skupini*
 - *Nastanitev po končanem bivanju v vzgojnem zavodu*
- PREDNOSTI IN SLABOSTI ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE – s to kategorijo zajemam mnenja mladostnikov o stanju zunajdružinske oskrbe. Zaradi lažje primerjave med mnenji, ima kategorija tri podkategorije:
 - *Prednosti in slabosti stanovanjske skupine*
 - *Prednosti in slabosti vzgojnega zavoda*
 - *Prednosti in slabosti rejništva*
- POINSTITUCIONALNA PODPORA – zajema mnenja posameznikov o različnih oblikah oziroma možnostih poinstitucionalne podpore.
- PRIHODNOST IN SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE – v to kategorijo so vključeni cilji in želje posameznikov, težave, s katerimi menijo, da se bodo soočali ter njihovo pojmovanje samostojnosti.
- ZAKLJUČEVANJE BIVANJA V ZUNAJDRUŽINSKI OSKRBI – tukaj pa so zajete priprave mladostnikov na samostojno življenje, ki potekajo v zunajdružinski oskrbi, ter potrebe, ki jih mladostniki izražajo pri razmišljanju o samostojnem življenju. Ta kategorija za lažjo primerjavo vključuje dve podkategoriji:
 - *Zaključevanje bivanja v stanovanjski skupini*
 - *Zaključevanje bivanja v vzgojnem zavodu*

9.5.2. Kategorije – strokovni delavci

Tudi iz intervjujev s strokovnimi delavci sem oblikovala šest skupnih kategorij, dve posebni samo za področje rejništva, eno posebno samo za področje vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin ter eno posebno samo za področje nevladnih organizacij. Vseh kategorij skupaj je torej deset. Kategorije, skupne vsem področjem, so:

- POTREBA PO POINSTITUCIONALNI PODPORI – s to kategorijo opisujem manko v slovenskem sistemu na področju institucionalne podpore in razloge za to, da je potrebna ureditev tega področja
- PRIPRAVE NA SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE V ZUNAJDRUŽINSKI OSKRBI – dejavnosti, ki jih v posamezni obliki zunajdružinske oskrbe izvajajo z namenom priprave mladostnikov na samostojno življenje, so opisane v tej kategoriji. Pri tem je izvzeto nevladno področje. Z namenom lažje primerjave ima ta kategorija tri podkategorije:
 - *Priprave na samostojno življenje v stanovanjski skupini*
 - *Priprave na samostojno življenje v vzgojnem zavodu*
 - *Priprave na samostojno življenje v rejništvu.*
- DEJAVNIKI ZA UČINKOVANJE PODPORE – v tej kategoriji so opisani dejavniki, za katere strokovni delavci menijo, da so ključni, da učinkuje.
- PRIPOROČLJIVE LASTNOSTI POINSTITUCIONALNE PODPORE – v intervjujih so strokovni delavci osvetlili nekaj lastnosti, ki bi jih morala imeti dobra poinstitucionalna podpora.
- POVEZOVANJE AKTERJEV, KI BI LAHKO NUDILI POINSTITUCIONALNO PODPORO – v tej kategoriji so raziskane možnosti, na kakšen način bi se lahko med seboj povezali akterji, ki bi mladostnikom nudili podporo pri prehodu iz zunajdružinske oskrbe.
- MOŽNOSTI IN OVIRE ZA RAZVOJ POINSTITUCIONALNE PODPORE oziroma MOŽNOSTI IN OVIRE ZA RAZVOJ REJNIŠTVA – ta kategorija zajema možnosti in ovire za razvoj poinstitucionalne podpore oziroma rejništva v Sloveniji.

Kategorija, namenjena podrobnejšemu raziskovanju področja vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin:

- SISTEMSKE LUKNJE– strokovni delavci s področij vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin so osvetlili nekaj lukenj v sistemu, katere bi bilo treba odpraviti,

da bi mladim nudili še boljšo pomoč in podporo. Te sistemske luknje so zajete v tej kategoriji.

Kategorija, namenjena podrobnejšemu raziskovanju nevladnega sektorja:

- VLOGA VLADNIH IN NEVLADNIH PROGRAMOV – je kategorija, ki se nanaša na področje nevladnega sektorja in raziskuje vlogo vladnih in nevladnih programov pri delu z mladimi.

Kategoriji, namenjeni podrobnejšemu raziskovanju področja rejništva:

- PODALJŠANJE REJNIŠKE POGODBE – ta kategorija je zaradi specifične ureditve področja posebna za rejništvo, zajema pa postopke podaljševanja rejniške pogodbe.
- ALTERNATIVA REJNIŠTVU – druga kategorija, ki je namenjena izključno raziskovanju rejništva, zajema pa poglede strokovnih delavk na posvojitve.

12. REZULTATI IN INTERPRETACIJA

Rezultate raziskovanja bom navajala v obliki odgovorov na raziskovalna vprašanja. Tematike vprašanj so sicer med seboj zelo prepletene, vendar jih bom vsebinsko ločila tako, da zajamem vse ugotovitve in odgovorim na vsa vprašanja.

12.1. KAKŠNA JE POINSTITUCIONALNA PODPORA MLADOSTNIKOM V SLOVENIJI?

Poinstitucionalna podpora mladostnikom na prehodu iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost je pri nas še zelo slabo razvita. Formalno še ni institucije, ki bi se ukvarjala s tem področjem, kar ugotavljajo tudi strokovni delavci: *»...v bistvu je precej slabo, ker formalno ni institucije, ki bi to opravljala«* (VZS3). Uradno torej poinstitucionalna podpora oziroma skrb za mladostnika po odpustu iz vzgojnega zavoda oziroma stanovanjske skupine ne obstaja: *»...prav nekega programa, ki bi se ukvarjal s tem, da bi se ti mladostniki lahko znašli, kolikor jaz vem, ni«* (SSS1). Mladostniki zato takrat ostanejo prepuščeni samim sebi in svoji iznajdljivosti.

Vseeno pa smo, predvsem na področju vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin, trenutno na prelomnem obdobju, saj se načrtuje prenova vzgojnih zavodov: *»Potem, nekako smo trenutno na eni prelomnici, zato ker se načrtujejo neke prenove zavodov, ki se jih oddaja s strani*

ministrstva, namenjena pa bodo ravno mladostnikom, ki nimajo ustreznih pogojev doma, da se jim omogoči neko samostojno življenje, pa da ni čisto zavodsko. Da so samostojni, pa da imajo še vedno neko spremljanje. To je nekaj, kar se še vzpostavlja.» (VZS3). Znotraj te prenove bo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport torej pripravilo razpise, na katere se bodo lahko z različnimi idejami, predvsem pa mladinskimi stanovanji, prijavi vzgojni zavodi in stanovanjske skupine: »Mi sedaj, ko se pripravljajo ti projekti, želimo to podporo izraziti tako, da bomo imeli eno manjše stanovanje v Novem mestu, kjer bomo, če bo Center (za socialno delo, o.p. TD) to dovolil in se strinjal, bomo imeli te, ki niso sposobni za življenje samostojno, ki še rabijo neko občasno podporo« (VZS2).

VZS2, strokovni delavec vzgojnega zavoda Višnja Gora obravnava otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki so primarna populacija zavodov in stanovanjskih skupin, opiše glede na tri stopnje prikrajšanosti. Prva in druga stopnja prikrajšanosti se po njegovem mnenju zgodita v osnovni in srednji šoli, kjer je slaba detekcija teh težav, saj učitelji te otroke in mladostnike praviloma vidijo kot problematične. Dobijo sicer odločbe, ampak za razne učne težave in ne za stvar, ki jim res predstavlja problem. Že v osnovni šoli je zelo malo odločb za čustvene in vedenjske težave, v srednji šoli pa se številka še zniža: »....saj je samo 2,1 % odločb za ČVM, vse druge mučijo tam, kjer imajo šibke točke, se pravi na primer dodatna pomoč iz matematike, angleščine. To stanje se v srednji šoli znova ponovi, je še manj odločb, 1,6 %, in so znova prikrajšani za ustrezno obravnavo« (VZS2). Tretja stopnja prikrajšanosti te populacije pa je dejstvo, da so se ti mladostniki že tako zgodaj prisiljeni postaviti na lastne noge: »Otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi motnjami so večkrat prikrajšani pri strokovni obravnavi. /.../ Ko pridejo v zavod v bistvu prvič dobijo pravo pomoč. Seveda pa ta prava pomoč traja samo do časa, ko so v zavodu, poinstitucionalne pomoči praktično ni« (VZS2).

Posledica pomanjkljive oziroma ničelne podpore pri posameznikovem prehodu v odraslost oziroma samostojnost iz zunajdružinske oskrbe je tudi razkorak med kvaliteto življenja mladostnikov, ki so bivali v zunajdružinski oskrbi, in njihovimi vrstniki, ki so odraščali v matičnih družinah (Care matters, 2007). Kvaliteta življenja pa je povezana tudi s tem, da ima posameznik čas, da se privadi na misel o samostojnem življenju in na samostojno življenje samo.

Prehod iz vzgojnega zavoda oziroma stanovanjske skupine v samostojno življenje je namreč za vse mladostnike težak, padec na realna tla pa je za mladostnike hud in potrebujejo podporo,

čepprav pred odhodom zavračajo vse strukture.: »...včasih se pošalimo, da imamo zavodi 'all inclusive' oskrbo. Ampak je res, skratka pri nas imajo streho nad glavo, hrano, odrasle ljudi, ki se ukvarjajo z njimi. /.../ To pomeni, da imajo lahko 21. junija vse, 22. junija pa ničesar« (SSSI). Mladostniki imajo namreč zelo visoka, nerealna pričakovanja glede odhoda, samostojnosti in na splošno glede svoje prihodnosti: »Ker /.../ bodo vedno imeli visoke cilje, mi jih pa ne znamo ustaviti oziroma ne verjamejo, nam ne sledijo in potem padejo na realna tla« (VZS1).

Tudi strokovna delavka v stanovanjski skupini opozarja na to, da mladostniki v času, ko še bivajo pri njih, niso dovzetni za informacije, ki jim jih želijo ponuditi: »To, kar opažam, je, da v tem času, ko so tukaj, dokler vse to imajo, včasih niso kaj dosti zainteresirani, da bi to uredili. Ker jim v tistem trenutku to ni potrebno. /.../ Tako da, dostikrat opažam, da vseeno odidejo od nas ne da bi imeli stvari urejene. Ne zato, ker jim mi tega ne bi ponudili, ampak ker jih to preprosto ni zanimalo takrat. Ko se pa to enkrat zgodi, pa potem zunaj nimajo neke osebe, na katero bi se lahko obrnili« (SSSI).

Čepprav mladi govorijo, da komaj čakajo odhod in svobodo, bolj kot se le-ta približuje, bolj njihovo vedenje govori drugače: »Običajno, zelo običajno, skoraj stoodstotno, zadnje mesece, ne glede na siceršnji potek njihovega napredka v času bivanja, gre v zadnjih mesecih za padec. To je običajno. Ker so te bojazni, kaj bo pa zunaj, kako se bom jaz zunaj ujel« (VZS1). Pred odhodom torej kažejo stisko, vsak mladostnik sicer na različne načine: »Tako da, so kar v velikih stiskah, /.../ so tudi drugačni v tem času približno pol leta pred odhodom. Včasih izbruhnejo, včasih se povlečejo vase, odvisno tudi od osebnosti. Ampak doživljajo neke čustvene stiske« (SSSI).

Malo drugače je sicer v rejništvu, kjer Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (2002) že kar nekaj let to problematiko ureja z možnostjo podaljšanja rejniške pogodbe: »... lahko ostanejo v rejniški družini, če se redno šolajo, do šestindvajsetega leta. Podpiše se z njimi pogodba, dopolnitev k osnovni pogodbi o rejništvu in s tem se morajo strinjati tudi rejniki. /.../ Lahko pa gredo tudi v študentski dom, če študirajo, za vikend pa lahko prihajajo v rejništvo« (RS1). Na tem področju imajo mladostniki torej podaljšan čas prehoda v samostojnost, kar jih enači z njihovimi vrstniki, ki odraščajo v matični družini. Večina otrok in mladostnikov, ki odraščajo v rejniški družini, zato pri osemnajstih letih ne doživlja stiske, saj lahko ostanejo v rejniški družini še kar nekaj časa. Res pa je, da je pogoj za podaljšanje rejniške pogodbe šolanje. Če se mladostnik odloči, da ne želi več nadaljevati šolanja, ne sme več bivati v rejniški družini in

rejniško pogodbo prekinejo: *»Poskrbimo, da se prekinitev ne zgodi kar naslednji dan, ko gre v službo, ampak poskušamo zagotoviti nek mehek prehod« (RS1)*. Vseeno pa, četudi so tisti mladostniki, ki podaljšajo rejniško pogodbo, pri odhodu iz rejništva starejši, imajo več izkušenj in že dokončajo šolanje, to ne pomeni, da se takrat ne srečujejo s težavami in stiskami: *»...Za čas študija. Kaj pa potem? /.../ Potrebno je, tudi če se mladostniki osamosvojijo, je hudičevo dobro, da vejo, da se nekje lahko naslonijo, da gredo nekam po pomoč. /.../ In v taki situaciji je večina rejniških otrok revežev« (RS2)*.

Čeprav je po mojem mnenju sicer težje pri osemnajstih letih ostati brez podpore, tudi pri šestindvajsetih zagotovo ni dober občutek, da ostaneš prepuščen sam sebi. Ne glede na to, v kateri zunajdružinski oskrbi mladostnik biva, je večini namreč skupno dejstvo, da se v matični družini razmere ne spremenijo. To dokazujejo odgovori strokovnjakov na obeh področjih zunajdružinske skrbi. Strokovna delavka, ki dela na področju rejništva, pravi: *»Načeloma se ne želijo vrniti, ker se tam nič kaj pomembnega ne spremeni. Razlogi za rejništvo so taki, da je zelo težko spremeniti življenjski slog staršem. /.../ Mladostnike breme tega okolja pritiska k tlom« (RS1)*. Sploh so se mladostniki, ki bivajo v vzgojnih zavodih ali stanovanjskih skupinah, ob dopolnjeni polnoletnosti prisiljeni vrniti v razmere, ki so pogosto še slabše od tistih, zaradi katerih so bili umaknjeni iz matične družine: *»Ker so mladostniki vzeti iz tistega okolja, tukaj se imajo čas odmakniti, predelovati po svoje. Ko je pa tega obdobja konec, pa je tako, kot da se ne bi nič zgodilo, se vrnejo nazaj v eno okolje, ki je lahko tudi ogrožajoče« (VZS3)*.

Mladi torej pri procesu prehoda v samostojnost zagotovo potrebujejo konstruktivno podporo, ki jim bo dala več časa za prehod in možnost, da v življenju dosežejo svoje cilje: *»Ker ti mladi rabijo dlje časa, da pozdravijo rane iz preteklosti, ker šele takrat so oni sposobni delovati tako, da poslušajo v šoli snov, da se prebudijo interesi ter da lahko tem interesom potem tudi z delom sledijo. Da premagajo te odpore do naporov, ker v vsak dosežek moraš ti vložiti tudi veliko napora. /.../ Tako pa lahko ravno pri osemnajstih, če na primer zapusti stanovanjsko skupino, spet »zabluzi«. Ker to je obdobje, ko še najbolj rabi podporo. /.../ Tukaj bi se moralo upoštevati to, da če je država že zamočila, da so otroka pustili v družini, ki mu je delala škodo, bi morala tukaj to videti in poskusiti popraviti s podporo tistemu, ki hoče« (RS1)*.

Vsi mladostniki, ki prehajajo iz zunajdružinske oskrbe v samostojno življenje in pri tem ostajajo brez možnosti konstruktivne vrnitve v matično družino, potrebujejo pri tem prehodu

podporo. To prepoznavajo tudi strokovni delavci, ki se trudijo kljub temu, da formalno za to ne obstaja nobena struktura, mladostnikom nuditi pomoč in podporo pri prehodu v samostojnost. Obstaja namreč (na področju vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin) nekaj neformalnih struktur spremljanja, ki pa zahtevajo dodaten čas in voljo posameznih strokovnih delavcev.

Mladinska stanovanja

Koncept mladinskih stanovanj pri nas še ni urejen, vendar se nekatere stanovanjske skupine in vzgojni zavodi vseeno poslužujejo te oblike poodpustnega spremljanja: *»Ja to je še vedno v skladu z odločbo centra za socialno delo o namestitvi pri nas, imamo neke interne akte in s tem urejamo, sistemsko tudi ni urejeno. Rešujemo tako, da je odločba s strani centra za socialno delo dana, mladostnik živi zunaj nas, zunaj skupine /.../ se pravi, tega se ne šteje v normativ. /.../ Neko pogodbo sklenemo z njem, kaj je minimum kaj on mora početi, sklepamo najprej za pol leta, potem pa z možnostjo podaljšanja za pol leta« (SSS2).* Mladostnik, ki biva v mladinskem stanovanju, se mora držati določenih pravil in dogovorov, v zameno za to pa dobi strokovno in finančno podporo s strani vzgojiteljev: *»Pomagamo pa na tak način, da tisto oskrbnino, kar mi dobimo, dobijo mladostniki na roko oziroma na račun, pa morajo potem namenjat to za hrano oziroma za šolske potrebščine. Se pravi mu finančno pomagamo in pomagamo s strokovno pomočjo« (SSS2).*

Nadzorstvo organa socialnega varstva

Po Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij (2000) lahko sodišče mladostniku izreče ukrep nadzorstva organa socialnega varstva, na podlagi tega pa mu pristojni center za socialno delo določi svetovalca (Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, 2000, 178. člen). *»Nadzorstvo organa socialnega varstva je vzgojni ukrep, ki ga izreče sodišče mladoletniku, kadar mladoletnik potrebuje strokovno pomoč in nadzorstvo, ter je potrebno trajneje vplivati na njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj. Sodišče tudi odloči, kdaj preneha ta ukrep, ne sme pa trajati manj kot eno leto in ne dalj kot tri leta« (Obravnavana otrok izven sodnega postopka, b.d.). Sodišče mladostniku, ki je prejel ukrep namestitve v vzgojni zavod, ob odhodu iz vzgojnega zavoda spremeni ukrep, s čimer strokovnim delavcem omogoča, da ga še naprej spremljajo: »Tako pa delamo, recimo spremljamo tiste, ki so tukaj po sklepu sodišč, jih z vedenjem sodišča lahko spremljamo tudi mi, čeprav je to mimo zakona. Sodišče spremeni sklep o namestitvi v zavod v sklep spremljanja, nadzorstva s strani skrbstvenega organa. In to z vedenjem sodnice opravljamo v glavnem mi. Ne more biti pa pravno formalno« (VZS1).*

Na ta dva načina poskušajo strokovni delavci v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah zapolniti sistemski manko in tistim mladim, ki uspešno zaključijo bivanje in so za to motivirani, nudijo podporo. Res pa je, da pri nudenju podpore igra veliko vlogo pripravljenost strokovnih delavcev. Izvajajo jo namreč prostovoljno in v okviru svojega prostega časa: *»... pri nas smo pa tu potem mi odrasli, ki delamo z mladostnikom, bolj na prostovoljni bazi. Ni zdaj sistemske ureditve. /.../ ...Vem pa, da je to recimo dodatna obremenitev za strokovnega delavca. Če le hočeš ti delati profesionalno. Ker to recimo pomeni srečevanje izven delovnega časa, ker ti v skupini tega ne moreš izvajati. Pomeni dodatno časovno obremenitev« (SSS2).*

Obstajata pa dve podskupini mladih, ki prehajajo iz zunajdružinske oskrbe, do katerih je dostop otežen in ju to zato dela še dodatno ranljive:

- Mladi, ki niso uspešno dokončali bivanja v stanovanjski skupini ali vzgojnem zavodu in zato nimajo ohranjenih nobenih stikov z vzgojitelji: *»...tisti, ki pa odidejo samovoljno, da ta odhod izsilijo ali kakorkoli in se vrnejo ali domov ali pač celo odidejo bog ve kam, tisti pa v bistvu nimajo več nikogar, na kogar bi se lahko obrnili. Na nas se ne želijo, ker so odšli, informacij pa nimajo, podpornega okolja pa ravno tako ne« (SSS1).*
- Mladi v rejništvu, ki po zaključku srednje šole ne želijo več nadaljevati šolanja in zato ne morejo več podaljšati rejniške pogodbe.

Poinstitucionalna podpora torej pri nas v formalnem pogledu še ne obstaja, čeprav je država začela kazati interes za to področje. Mladostniki, ki prehajajo iz zunajdružinske oskrbe in je vrnitev v matično družino za njih ogrožajoča, so zato v relaciji z vrstniki, ki odraščajo v matični družini, prikrajšani. V tej točki se rejništvo razlikuje od vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin, saj je že od leta 2002 pravno-formalno urejena možnost podaljšanja rejniške pogodbe za mladostnike, ki se še šolajo, do šestindvajsetega leta. Prehod v samostojnost ni lahek, sploh pa ne v času, ko večina mladih zaradi družbenih razmer podaljšuje bivanje doma in odlaša s postavljanjem na lastne noge. Ureditev področja poinstitucionalne podpore je torej nujno potrebna, s čimer se strinjajo vsi strokovni delavci, s katerimi sem opravila intervju.

12.2. KAKO MLADOSTNIKI DOŽIVLJAJO ZUNAJDRUŽINSKO OSKRBO, KATERE DEL SO?

Počutje mladostnikov v različnih oblikah zunajdružinske oskrbe je odvisno ne samo od različnih vplivov delovanja in strukture zunajdružinske oskrbe, ampak tudi od razlogov, zaradi katerih so bili nameščeni in časa bivanja v tej zunajdružinski oskrbi.

Zanimivo pa je, da so vsi mladostniki, ne glede na to, koliko časa in zakaj so v zavodu, stanovanjski skupini ali rejništvu in ne glede na to, kam bodo šli po zaključenem bivanju, poudarili, da je največja stvar, ki so jo pridobili med bivanjem ta, da bodo dokončali šolo. Lana, ki biva v stanovanjski skupini, je na vprašanje o tem, kaj bi bilo drugače, če ne bi prišla v stanovanjsko skupino, odgovorila takole: *»Ne vem. Pač pomoje da šole sploh ne bi mogla izdelat, k jo pač tut zdej težk«* (Lana, SS) Tudi Kevin, ki biva v vzgojnem zavodu, na podobno vprašanje odgovori: *»Šole ne bi nardiu... tm pr ns sigurno ne. na tisti šolo. K tle bom usaj šolo naredu...sej vemo usi kako je. U kakšnem sistemu živimo. Če nimaš šole, nisi nč«* (Kevin, VZ). Da pa tako mišljenje ni značilno samo za mladostnike v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah, pa dokazuje tudi Katarinin odgovor: *»...brez rejniške družine jest u bistvu bi bla čist drugačna. Sploh ne vem, a bi sploh nardila šolo al ne, al bi bla tko k sm al ne, tko da rejniška je mene u bistvu nekaj rešla«* (Katarina, R).

Mladostniki bivanje v zunajdružinski oskrbi večinoma ocenjujejo pozitivno in menijo, da je le-to ključno vplivalo na njihov življenjski potek: *»Ma ne, ne bi biu isti. Zabredu bi sigurno«* (Kevin, VZ).

Zunajdružinska oskrba pa na mladostnike vpliva tudi na osebnostni ravni: *»Js sm biu do... pet let sm biu mau tak, čudn. Zdej sm se pa zrihtu nekaj. /.../ ...biu sm napadaln, uno use... pač hitre jeze, use. Sej sm zdej tut, sam znam se zadržat«* (Boštjan, SS). So pa tudi mladostniki, ki menijo, da jim je bivanje v zunajdružinski oskrbi bolj škodovalo kot koristilo: *»recimo, js sn dost ugotovu, recimo js, k sn biu še doma, mi noben ni mogu pridt do une točke, da bi js popenu. Zdej k sm pa jes tuki mi pa lh en napačno besedo reče, pa bo kt da bi bomba padla. Pač hitr me loh znervirajo. Ne vem, tak raztresen člouk sn ratu, čist odkrit povedan«* (Žak, SS). Predvsem jih motijo posledice neupoštevanja dogovorov in pravil.

V zunajdružinskih oskrbah imajo mladostniki tudi možnost doživeti in videti stvari, ki jim jih matična družina ne bi mogla omogočiti: *»...ker sem dožvela velik stvari k doma sploh sanjat neb mogla, oziroma pou stvari doživim tle k jim pač folk, k ma velik več dnara kukr js doma, ne more dožvet«* (Kim, SS). Podobno se strinja tudi Lidija, ki ji rejniška družina omogoča

veliko več, kot bi ji lahko biološka starša: »...mogoče lih ne bi mogla delat tist, k mi je ušoč ane... kker tut pač ati nima dnarja ane, pa pol od svoje mame dobi, ker nima službe in pol... pol vrjetn lih neb mogla no pač delat teh stvari k jih delam« (Lidija, R).

Seveda pa mladostniki zunajdružinske oskrbe ne doživljajo zgolj pozitivno, motijo jih predvsem omejitve in pravila: »...ful si žiučn tuki pa uno ne da se ti poslušat tuki... ma raj bi doma fotra pa mt poslušu kukr tuki enga vzgojitla k mi tle neki govori. Ajd sej enkrat da mi eno stvar pove, al da mi eno stvar večkrat uno govori neki pa... to pa ne ane« (Bor, VZ). To je v tem obdobju odraščanja povsem običajno, saj tudi mladostnike, ki odraščajo v matičnih družinah, okoli polnoletnosti pravila začnejo utesnjevati. Tudi v rejniški družini, kjer lahko prihaja do večjih kompromisov pri uveljavljanju pravil, kot je to možno v vzgojnem zavodu ali stanovanjski skupini, mladostnike moti strogost rejniških staršev: »Ni u redu ker mi pač dost ne pustijo tko km hodt, ker ne vem, pač majo probleme kao zvečer, da bi vn hodila pa da bi kje prespala, pa kej tazga. Pač s tem majo mau probleme. Mau preveč jih skrbi. Pa učas sm tut kej... nism poklicala, pa sm ful pozn dam pršla in pač tut zard tega mau... pač ni blo več tok zaupanja« (Lidija, R).

V vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah obstaja tudi visoka možnost vedenjske kontaminacije, s čimer označujemo širjenje določenih deviantnih vedenj preko socialnih mrež, torej sledenje vzoru prijatelja (Dežman, 2008). Ta ima na mladostnike velik vpliv in to ocenjujejo kot negativen vpliv bivanja v vzgojnem zavodu: »Še usen se mi zdi, da tuki s takimi fanti, k so usi taki uno noben ni... usak ma svoj problem in kako boš pol pršu normaln vn...težko. /.../ Ma ja, pol bi se mogu usak sam s sabo družt, sam o seb razmišlat in ja, pol mi mogoče pršu normaln vn« (Bor, VZ). Tekom bivanja se naučijo novih negativnih vedenj: »Nekak se naučiš tut novih neumnosti, kerih še nisi vedu. Pa drugačne ljudi spoznaš, k delajo druge neumnosti, pa te kej naučijo, ne« (Kevin, VZ).

Pri bivanju v stanovanjskih skupinah in vzgojnih zavodih pa mladostniki pogrešajo predvsem privilegije: »Pač k ni une recimo, da bi jemu mau večkrat kkšn privilegij. Am... da mrbit pač, če vidjo, da men... tko kt na začetk leta, k je men šola šla, da bi mrbit mal popušval, dab vidl, da pač... Da če bi sam šolo furu, da bi me tut oni pač mau bl pustl« (Žak, SS). Strinja se tudi Gašper, katerega moti, da v stanovanjski skupini ni veliko izhodov: »Počutm se u redu. No, edino več izhodov bi rad meu ane, sam jih ni. Dvakrat na tedn po tri ure, to ni nč. Tudi une interesne so mi brezveze ane, rajši bi recimo k prideš iz šole ane, nardiu dve ure učnih ur pa greš vn ane. Pa si loh recimo do desetih uzun. Ne pa od šestih do devetih« (Gašper, SS).

Mladostnike med bivanjem v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah moti še, da nekatera pravila veljajo za mladostnike, za zaposlene pa ne, ter da imajo vzgojitelji do njih previsoka pričakovanja: *»Ma ta zavod isto, kr ena pričakovanja, ta sistem njihov, pričakovanja, ne vem... če ne boš to, bo to... pa take. /.../ Več kot ti njim daš, več oni še bolj zahtevajo. /.../ Namst da bi uztrajal na tem, kar ti je mogoče ratal, pa pol... Pa pol ja sprobal še kej naprej, bolšiga al pa neki./.../ Pa tut mislim oni se nam ne prilagajajo ono... mi se moramo sezut, oni se ne uno. Kaj je on več od mene uno, on je isto čovjek« (Bor in Anej, VZ).*

Tudi strokovni delavci, predvsem na področju vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin, opazajo, da posamezniki zavračajo vse strukture in nočejo biti več v stiku z njimi: *»Zelo težko je z njimi, ker so to starejši fantje, katerim smo mi njihovi na nek način sovražniki, tako nas tretirajo, ker smo podobni staršem, ko nekaj zahtevamo, neko strukturo« (VZS1).* Da je tak odnos do institucije in vsega, kar jim ta ponuja, začasen, pa poudarja VZS2: *»Res pa je, da imajo nek iracionalni občutek, da tukaj nimajo svobode /.../ Hkrati pa rabijo podporo. Verbalno sicer oni izražajo, da ne, samo to je pač ta mladostniška poza, ko pa recimo imamo stike z njimi, pridejo tudi sem, vsi po vrsti povejo, da če ne bi bilo zavoda, nič ne bi bilo iz njih« (VZS2).* V skladu s tem so tudi izjave večine mladostnikov, s katerimi sem naredila intervjuje, ki kažejo na to, da se mladostniki vseeno že proti koncu bivanja zavedajo, da je bivanje v zunajdružinski oskrbi vplivalo na njih. Bor to opazuje na ta način: *»Js bi meu pomoje še zmer težave z drogo pa pač probleme vem da bi... pač s to družbo ostau, bi kadu al pa neki pač delou probleme. In ne bi biu kle, bi biu u kšnmu zaporu stoposto. Ne bi začeu trenerat, ne bi nč če ne bi pršu sm. Tko da ja, ni sam bed« (Bor, VZ).*

Da imajo mladostniki dovolj pravil in omejitev kaže tudi dejstvo, da so mnenja, da je pravi čas za izhod iz vzgojnega zavoda ali stanovanjske skupine, ne glede na to, ali se vračajo v matično družino ali gredo v mladinsko stanovanje: *»Na nek način... to stanvanje so nama ponudl tut zarad tega, k so pač uzgojitli opazl, da mava pouhn kufr usega, pravil in unga in tretga...« (Kim, SS).* Bor pa poudari ne le to, da ga pravila utesnjujejo, ampak da bi že zdavnaj moral iz zavoda: *»Js bi že mogu it vn, če bi blo po moje. Men zdej te zadnje pou leta že bl škoduje kukr pač... Mi gre kej na bolš. /.../ ...sam še zapletajo se mi stvari... pač še bl mi kaže na slabš kukr na bolš« (Bor, VZ).* Za to pa krivi sistem vzgojnega zavoda.

Večinoma torej mladostniki bivanje v zunajdružinski oskrbi doživljajo pozitivno, vidijo tudi njene prednosti. Običajno za to starost pa je, da mladostnike pravila, ki so jim postavljena,

omejujejo, zato ni nič nenavadnega, da se mladostniki v zunajdružinski oskrbi počutijo, kot da nimajo svobode.

12.3. KAKO MLADOSTNIKI VIDIJO SVOJO PRIHODNOST IN MOŽNOSTI ZA SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE PO ODHODU IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE?

Mladostniki so glede samostojnega življenja zelo optimistični. Vsi imajo podobne želje in cilje, ti pa so dokončanje šolanja, zaposlitev, najem oziroma nakup stanovanja ter ustvarjanje družine: *»Iskreno sm planerala it pač pol na plus dva, am... se zaposlit, al pa pač če bi mela željo, bi pa pač uzela še peti predmet pa pol na faks. Pač šla bi delat, nabirala bi denar, potovala po svetu... am... in pol bi se mogoče enkrat v daljni, daljni prihodnosti poročila in pol ustvarla famijlo. Najprej morm pa šolo dokončat«* (Petra, VZ). Tudi pri vprašanju o načrtih v prihodnostih ima šolanje podobno pomembno vlogo, kot jo je imelo pri doživljanju zunajdružinske oskrbe. Še vseeno pa so mladostniki večji poudarek kot šoli dajali zaposlitvi, varčevanju in življenju v lastnem stanovanju. Anej pravi: *»Ja bom začeu delat, redn šiht kot varilec, sam ne vem še kje... Drgač pa nič, šparat denar in za stanovanje, hišo... počasi življenje si urejat.«* Tudi Bor ima podobne načrte: *»Delat al pa probat neki zdej če mi bo ratal s tem hokejem kej, če ne pač delat ane, si uzet stanovanje čim prej kje, na svoje nekam naprej in tko«* (Anej, VZ).

Med intervjuvanimi mladostniki, ki živijo v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah, bosta dva, Boštjan in Kim, imela možnost izkoristiti mladinsko stanovanje, ostali pa se vsi vračajo domov, ne glede na razmere, ki jih čakajo. Ravno iz tega po mojem mnenju izhaja želja, da bi se čim prej zaposlili in privarčevali dovolj denarja, da se bodo lahko umaknili na svoje: *»Ja domov bom šla h očetu. Js živim pri fotru in bom šla pač do njega domov in bom pač... razmišljala sm pač da bi šla plus dva, pa pol da nekak delam usaj uno ob vikendih, al pa pač tko če bi uzela ne vem, tko da bi delala šest ur na dan al pa osem, pač neki da zaslužm. In pol počasi bi šla na svoje pač«* (Petra, VZ).

Avtorica Boškić pa s kolegicami ugotavlja, da so v tem pogledu želje posameznikov v nasprotju s priložnostmi, ki jih imajo na voljo, saj se vrnejo domov zgolj zato, ker jim ničesar drugega ne preostane (Boškić idr., 2012).

Drugače je pri mladostnikih v rejništvu, ki se pogosto počutijo kot del družine in si ne predstavljajo, da bi morali ob polnoletnosti zaključiti rejništvo. Tudi če že razmišljajo o prihodnosti, ta vključuje rejniško družino: *»...pač sej sm že tok stara, da morm mau razmišlat*

za naprej za žiuljenje in mamó že plan, da bom js u tastari hiši. Prenovil bomo tko, da bom js tm ostala. Ampak tut če se zgodi, da se preselim, vem, da bom hodila skos nazaj ane...« (Katarina, R).

Tudi to, da imajo mladostniki možnost izkoristiti mladinsko stanovanje, vidijo kot pozitivno stvar, ki jim bo pomagala premagati začetno krizo: *»Da se navadiš na »real life«, da sam sebe zbrcaš k ti zagusti in se greš učit, da te drugi ne /.../ pa ne vem pač, nekaj si širš to skupino ljudi k jih poznaš /.../ Minusi pa hm... zihr je kkšn sam se mi ne zdi tko pomembn, da bi mi zdej pršu na pamet. Več je dobrih stvari. /.../ Ja če bi mogla kr nekam it bi bila zihr še hujša kriza kukr bo pač...« (Kim, SS).*

Je pa treba poudariti, da imajo mladostniki nerealna in visoka pričakovanja glede svoje prihodnosti, ne zavedajo pa se omejitev, s katerimi se bodo srečevali. Strokovni delavec v stanovanjski skupini pravi: *»...ker dejstvo je, da imajo nerealna pričakovanja, tako kot jih imajo vsi te srednješolci, ko so zdajle, pa imajo nerealna pričakovanja, kako bo to potem v življenju fajn in svobodno in bom lahko delal prav vse, kar bom hotel v življenju« (SSS2).* Strokovni delavec Zavoda za vzgojo in izobraževanje Logatec poudarja tudi nizko stopnjo zrelosti in kritičnosti teh mladostnikov: *»Fantje imajo svojo »špuro«, oni so indoktrinirani s tem, da se vse da, da bodo oni to »zdelali«. Ne, da bodo šli direktno v kriminal, ampak ni panike, da bodo »zdelali«. V bistvu se pa ne zavedajo, da si žagajo lastno vejo, na kateri sedijo. Problem je ta nizka stopnja zrelosti, ne samo kritičnosti. Oni so premalo pošteni sami do sebe« (VZS1).*

Pri doseganju ciljev pa je pomembna tudi podpora odraslih. Mladostniki v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah, kljub temu da se večinoma vračajo v matično družino, svojih staršev ne štejejo v svoj krog oseb, ki bi jim lahko zaupali in ki bi jim pomagali, če bi se znašli v težavah, večkrat navedejo prijatelje in partnerje: *»Moj fant, u bistvu tko... mislm, da je tko on še najbl stabilen, kar je ubistvu tko mau bedno pa tko, k bi rada omenla svojo familio, sam... zdej za enkrat bom omenla sam njega« (Petra, VZ).*

Mladostniki torej že razmišljajo o svoji prihodnosti, pri čemer največ poudarka dajejo zaposlitvi, lastnemu stanovanju in varčevanju denarja. Problem pri tem je, da imajo nerealna pričakovanja, strokovni delavci pa jim le-teh največkrat ne morejo predstaviti v realni luči, saj mladostnikom manjka samokritičnosti. Med osebami, na katere bi se lahko zanesli, največkrat ni družinskih članov, kar je, glede na to, da se večina vrača domov, zelo neugodno.

12.4. V KOLIKŠNI MERI IN V ČEM SE MLADOSTNIKI POČUTIJO PRIPRAVLJENE NA PREHOD V ODRASLOST IN SAMOSTOJNOST?

Prehod v samostojno življenje je proces, ki za mlade v današnji družbi zaradi način življenja poteka postopoma. To pa ne drži za mladostnike, ki bivajo v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah pa tudi za nekatere v rejništvu.

Vse mladostnike sem vprašala, kaj za njih pomeni samostojnost oziroma biti samostojen. Največkrat so mladostniki omenili sposobnost preživljanja samega sebe in zadovoljevanja svojih osnovnih potreb: *»Pa da poskrbiš za te osnovne probleme al kako bi rekli temu, preživetje. /.../ Ma ja, da nekak preživiš, da si kupš za jest sam, da maš za svoje stvari. /.../ ...da ne kradeš. Da delaš pa use«* (Bor, VZ). Pomembno jim je tudi izpolnjevanje dolžnosti: *»Da te noben ne spominja na tvoje dolžnosti, ki si jih dolžen narest, da sam poskrbiš za svoje stvari /.../ ... da si sam začneš u bistvu ustvarjat svoje življenje, da sam delaš na tem pač da šparaš, da greš delat, da nardiš šolo, pač use je pač u tvojih rokah, da ne rabš nobenga, k te spominja na usak oprauk al pa kej tazga«* (Petra, VZ). Katarina, ki biva v rejniški družini, pa samostojnost opredeli: *»...služš svoj denar, da znaš poskrbet zase... se prav, da znaš si skuhat, oprat, da se zavedaš, kakšne odgovornosti maš, da se jih ne izogibaš, pa da ne vem, čakaš da bo en neki namst tebe naredu ane... da se tut sam pač potrudš, da probaš sam čim več use narest«* (Katarina, R).

Mladostnikom samostojnost torej pomeni skrb za svoje osnovne potrebe na eni ter samostojno opravljanje dolžnosti na drugi strani. Občutek pripravljenosti na samostojno življenje pa je zelo individualno pogojen. Kljub temu da imajo mladostniki podobno percepcijo samostojnosti, lahko njihov občutek pripravljenosti na samostojno življenje zelo variira.

Mladostniki v vzgojnem zavodu se počutijo pripravljene na samostojno življenje: *»Ja... veš da morš to... Ja, men se zdi, da sm prpravlen, sigurno«* (Kevin, VZ). Tudi mladostniki v rejništvu načeloma ne dvomijo o tem, da bi lahko zaživel samostojno: *»Bi, ja bi. Zih bi. Sej tut tko zdej, k gresta našedva za tedn, dva tko, pa da sm sama js, komot sfolgam use, tko da sploh ni problema. Tut delam skos vikende pa to, tko da že mam svoj dnar ane. Tko da ja, bi šlo«* (Katarina, R).

Mladostniki v stanovanjskih skupinah pa so glede pripravljenosti na samostojno življenje bolj skeptični: *»Zaenkrat še ne. Zarad dnara pa to. Tko, finance pa to, pa kok bo kej elektrike pa vode pa to. Kuhanje pa pranje cun pa drgač itak obvladam ane«* (Lana, SS). Bolj kot mladostniki v ostalih dveh zunajdružinskih oskrbah poudarjajo skrbi glede zaposlovanja,

pridobivanja zaposlitve ter življenja na svojem: *»Da bi mi en zrihtu šiht, pa bajto, ni problema. stoposto. Da bi mi en sam to zagotovu, pa bi blo bomba« (Žak, SS).*

To razliko med vsemi tremi populacijami glede pripravljenosti na samostojno življenje pripisujem načinu dela v posamezni zunajdružinski oskrbi. Grum (2010) namreč poudarja, da način organiziranosti vzgojnih institucij pogojuje tudi to, da so le-te v resnici umetne tvorbe, ki so zaradi natančne strukturiranosti dela tudi toge v svojem delovanju.

V stanovanjskih skupinah, ki so veliko bolj odprte kot vzgojni zavodi, imajo mladostniki več priložnosti, da se srečujejo in samostojno soočajo s problemi, ki jim pridejo naproti. Vzgojni zavodi so, kot rečeno, bolj zaprta oblika dela, mladostniki se načeloma ukvarjajo samo s težavami, ki izhajajo iz kršenja zavodskih pravil, zato niti nimajo dobre predstave o tem, kaj samostojno življenje prinese s sabo. Poleg tega ta populacija deluje po principu iznajdljivosti: *»Js sm u življenju... js sm iznajdliu člouk in se bom kr znajdu. tko al pa drgač« (Kevin, VZ).*

Rejništvo pa mladostnikom ponuja izkustveno učenje, ki je še najbolj podobno realnim situacijam in situacijam v matičnih družinah: *»Mene so res... že od mejhnga, da smo res sami... pa tut če si biu ne vem, tri leta str, pa si... sej si loh na primer kromper pobiru al pa si loh ne vem, mau pospravu. Od mejhnga so ns res naučil delat. Pa da veš, da je to treba ane« (Katarina, R).* V rejništvu mladostniki torej pridobijo tudi več delovnih navad, od vseh treh populacij pa so najbolj izpostavljeni srečevanju s situacijami, ki so podobne tistim, s katerimi se srečujejo njihovi vrstniki, ki odraščajo v matičnih družinah.

Ne glede na to, ali se počutijo pripravljene na samostojno življenje ali ne, pa mladostniki čutijo strah pred določenimi stvarmi, ki jih s seboj prinese odhod iz zunajdružinske oskrbe ter samostojno življenje: *»...edino začetka. Lih začetka te samostojnosti. A bo delal al ne tko k bi js rad« (Kevin, VZ).* Zavedajo se, da dejavniki, zaradi katerih so v zunajdružinski oskrbi, niso izginili v času bivanja, zato jih je strah predvsem tega, da bodo podlegli skušnjavam okolja: *»Ma ni mene strah al tko... ma ja mau me je strah, da ne bi spet zalutu. K js hitr uno se mi zna kej zgodit al probam da ne ane« (Bor, VZ).*

Prihodnost je za te mladostnike tvegana, posameznikom pa lahko vzbuja občutke strahu, sploh če so njihove pretekle izkušnje take, da jim ne dajejo upanja na podporo (Boškić idr., 2012).

Nekateri mladostniki pri odhodu iz zunajdružinske oskrbe ne potrebujejo podpore, drugim pa ta prehod predstavlja velik korak in bi jim podpora prišla prav: *»To je pač ful velk korak.*

Zardtega k vem, da ne bom mela vzgojitlov ob strani, da mi bojo govorl uno ja sej bo, pa k bom mela slabe dneve ne bom uno pač... Ja kr prid, se bomo pogovoril, če prou so mi rekl, da loh vedno pokličem in tko, sam pač ne bo isto. Drgač ja, ful velik korak. Ful velk« (Petra, VZ).

Tukaj se spet izpostavi razlika med rejništvom ter vzgojnimi zavodi in stanovanjskimi skupinami, saj jim možnost podaljšanja rejniške pogodbe zagotavlja neko varnost vsaj še za nekaj let in jim ni treba razmišljati, kako bi bilo, če ne bi imeli več podpore v rejniški družini in kako bo, ko bodo morali prekiniti rejniško pogodbo. O samostojnem življenju zato razmišljajo veliko bolj lahkotno kot mladostniki v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah: *»Ja počas no, na začetku še ne vem kako bi šlo. Sej pol bi se vrjetn navadla« (Lidija, R).*

Največji izziv pa mladostnikom predstavlja iskanje zaposlitve: *»... kako bom šiht dobila. Pač to me je mal. Mislm strah no... ne vem, pač skrbi me, kako bo pol to šlo, k ful ni zaposlitve pa tko, pa morš mau se vn metat če hočš uspet al pa kej« (Lidija, R).* Z iskanjem zaposlitve pa je seveda povezan zaslužek in denar, za katerega se mladostniki bojijo, da jim ga bo primanjkovalo: *»Finančne... finančna stiska je lh taprva, k jo člouk dožvi« (Žak, SS).*

Stanovanje in finančna podpora sta tudi največkrat poudarjene želje pri tem, kakšno pomoč bi mladostniki potrebovali pri prehodu v samostojno življenje: *»Men bi prou pršla kšna podpora. /.../ Denarna. Pač neki, da bi meu ane. /.../ Al pa kkšno to, socialno stanovanje da mi dajo al pa neki« (Bor, VZ).*

Mladostniki v stanovanjskih skupinah dvomijo v to, da so pripravljeni na samostojno življenje, saj jih skrbi kako bi plačevali najemnino in stroške za stanovanje. Za razliko od njih so mladostniki v vzgojnih zavodih glede prehoda v samostojnost samozavestni in menijo, da se bodo nekako že znašli. Vseeno pa se tudi ti mladostniki srečujejo s strahom, da bodo po odhodu iz vzgojnega zavoda ali stanovanjske skupine spet podlegli skušnjavam in se vrnili na stara pota. Mladostnikom v rejniških družinah pa pravzaprav še ni treba razmišljati o samostojnosti, saj se jim s podaljšanjem rejniške pogodbe podaljša tudi obdobje prehoda v odraslost, kar jih na nek način enači z njihovimi vrstniki, ki odraščajo v matičnih družinah. Mladostnikom v vseh treh zunajdružinskih oskrbah pa so skupne težave, s katerimi se bodo srečevali, saj se zavedajo, da bodo službo težko našli, kar pa bo lahko privedlo tudi do finančnih težav.

12.5. V ČEM SE MED SEBOJ RAZLIKUJEJO POGLEDI IN MNENJA MLADOSTNIKOV, KI BIVAJO V VZGOJNIH ZAVODIH, STANOVANJSKIH SKUPINAH IN REJNIŠTVU?

Razlike med populacijama mladostnikov, ki bivajo v rejništvu ali v vzgojnem zavodu in stanovanjski skupini izhajajo iz razlik v sistemski ureditvi. Dejstvo, da lahko mladostniki v rejniški družini podaljšajo rejniško pogodbo, jih pri tej starosti postavi v povsem drugačno situacijo kot pa mladostnike v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah. Razlike pa se pojavljajo tudi med mladostniki, ki živijo v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah, saj je način dela tudi v teh dveh zunajdružinskih oskrbah različen, kljub temu da imata veliko skupnih značilnosti. Razlike sem povezala v tri sklope: pripadnost in povezanost, odnosi z matično družino in priprave na samostojnost.

12.5.1. Pripadnost in povezanost

Pomembne razlike se kažejo v odnosu, ki ga imajo mladostniki ali do vzgojiteljev ali pa do rejniških staršev. Rejništvo je še najbolj podobno bivanju v matični družini, zato ima posameznik več možnosti, da razvije nek pristen odnos z rejniškimi starši: *»Pač oni so men res familija, tut usi ne vem, tete, strici, usi pač res so ns use sprejel kot njihove otroke, mislm kt da spadamo u družino ane« (Katarina, R)*. V stanovanjskih skupinah in vzgojnih zavodih pa je zaradi preoblikovanja skupin pa tudi strokovnih delavcev težje zagotoviti neko stalnost in vzpostaviti tesen odnos med mladostnikom in strokovnim delavcem. Mladostniki zato tukaj izražajo bolj ambivalentna čustva do vzgojiteljev, nekateri bodo pogrešali njihovo podporo: *»Mislm tk, pač sej nebi hodila sm u stanovansko, ampak pač da bi jih poklicala pa rekla to se je zgodil, al pa pač da bi jih poklicala pa rekla a se loh pridem z vami pogovort« (Lana, SS)*. Drugi pa na nek način komaj čakajo, da jim odnosa z vzgojitelji ne bo treba več vzdrževati: *»Še bolš. Ne rabm tega, usaj prenašat jih ne bo treba« (Gašper, SS)*. Zavračanje odnosa se kaže predvsem pri mladostnikih, ki imajo težavo sprejeti pravila v vzgojnem zavodu ali stanovanjski skupini in ki vzgojitelje v resnici vidijo kot nasprotnike. Vzgojitelji so namreč tisti, ki poudarjajo pravila, pa tudi postavljajo posledice kršenja pravil. Mladostniki, ki pa so se s pravili sprijaznili oziroma jih, tudi če jih motijo, dojemajo kot del ureditve zunajdružinske oskrbe, pa lahko vlogo vzgojitelja vidijo še v drugi luči, ne samo kot izvrševalca pravil.

Razlika med rejništvom ter vzgojnimi zavodi in stanovanjskimi skupinami je tudi v tem, da lahko rejniški starši in mladostniki sklepajo več kompromisov, kot je to mogoče med vzgojiteljem in mladostnikom, ki biva v vzgojnem zavodu ali stanovanjski skupini. Življenje v instituciji je namreč težko primerljivo z življenjem v matični družini, predvsem zaradi

večjega nadzorovanja, vnaprejšnje določenosti življenja in dela ter zaradi večjega števila otrok in mladostnikov (Skalar, 1995a) Čeprav se strokovni delavci trudijo, da bi bilo bivanje za vsakega posameznika čim bolj individualizirano, je to še vedno nek rigiden sistem, ki znotraj pravil in določitev ne dovoljuje velike fleksibilnosti. Treba je upoštevati tudi to, da so v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah sicer posamezniki, ki pa tvorijo skupino in morajo zato strokovni delavci upoštevati tudi dinamiko skupine.

Da je odnos pri delu z mladostniki ključnega pomena, potrjuje tudi izjava mladostnice, ki je najprej bivala v stanovanjski skupini, zdaj pa zaključuje bivanje v vzgojnem zavodu: *»...potem ful velik pogovorov, nasvetov, velik podpore loh rečem. Pa tko, tuki so predusem pač poudarjene te osnovne pač te vrednote, pač spoštovanje, zaupanje pa to. Tko da pač tle se res naučiš tega«* (Petra, VZ). Tudi iz vidika, da je dober odnos med vzgojiteljem in mladostnikom tisti, ki mladostnika, ko se znajde v težavah, spodbudi, da pri vzgojitelju poišče pomoč, je pomen tega odnosa velik, sploh zato, ker ni vzpostavljene poinstitucionalne podpore. Vzgojitelji oziroma strokovni delavci lahko postanejo za mladostnika odrasle osebe, vredne zaupanja, s čimer bi imeli velik vpliv na to, kako se bi posameznik znašel v prihodnosti (Meltzer, Muir in Craig, 2016). Odnosni vidik dela poudarja tudi VZS2: *»... ampak to vse dosežemo z odnosom, z odnosnim vidikom. To je osnova, to je tudi najboljša oblika podpore, šele potem mu lahko svetuješ«* (VZS2).

12.5.2. Odnosi z matično družino

Mladostniki v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah vzdržujejo stike z vsaj enim od staršev, k čemur je pripomoglo tudi bivanje v zunajdružinski oskrbi: *»Js z očetom na začetku k je šou sva bla ful skregana in pol naju je ta zavod dau nekako spet skp, in sm reku, da bom dau novo šanso, sam me je strah, da me bo spet... prizadeu«* (Kevin, VZ). V vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah strokovni delavci posvečajo veliko pozornosti povezovanju mladostnikov in njihovih matičnih družin, saj je pogosto vrnitev v matično družino mladostnikova edina opcija po ODhodu, pa čeprav ni najbolj konstruktivna.

Otroci v rejništvu pa morajo hoditi na stike s starši, katerih pogostost določi strokovni delavec na centru za socialno delo. Toda tudi strokovni delavki, s katerima sem opravila intervju, se strinjata, da ti stiki niso vedno v korist otroka: *»Kaj je korist rejniškega otroka? Da ga ne zlorablamo s stiki za vsako ceno z njegovimi starši, če vidimo, da mu to ni OK«* (RS2). Med odraščanjem pa mladostniki pridobijo več avtonomnosti in se lahko sami odločajo, ali bodo stike vzdrževali ali ne. Z matično družino redko vzdržujejo stike, nekateri si teh stikov sploh

ne želijo: »Z očitom sploh nič, že ene dve leti ne... Am vidla sm ubistvu obadva tko, k je uno... z rejništvo k maš enkat na let sestank, mami pa pokliče kukr je... kukr se spomne name. ampak to je tko, dve minutki pa je to to. Pa itak, z njo se nimam kej tko pogovarjat« (Katarina, R).

V rejništvu imajo torej otroci in mladostniki več možnosti, da začnejo živeti na novo in pustijo preteklost za seboj, če to želijo, saj bodo lahko s podaljšanjem rejniške pogodbe dalj časa ostali v rejniški družini in se tako lažje osamosvojili. Za mladostnike v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah pa je vzdrževanje stikov z vsaj enim od staršem skoraj nujno, saj je vrnitev k njemu za enkrat, ne glede na to, koliko je to konstruktivno, njegova edina možnost.

12.5.3. Priprave na samostojnost

Priprave na samostojnost se med seboj razlikujejo v vseh treh zunajdružinskih oskrbah.

12.5.3.1. Vzgojni zavodi

Vzgojni zavodi so najbolj zaprta oblika zunajdružinske oskrbe, zaradi česar mladostniki poročajo o manj spodbudah k samostojnosti. Njihovo mnenje je, da zavod ni veliko pripomogel k temu, da bi lažje živeli samostojno: »Ma ne. Tu prideš sam bolj izkušen. /.../ Pa ja, slišš neki novga, pa ti povejo te tuki, psihologi, te socialni delouci pti povejo mal kako to zgleda... /.../ Pač sej neki odneseš od tega. /.../ Večja verjetnost je, da boš mislu, da boš premislu dobro, predn boš šu kej al ukrast al pretep« (Bor in Anej, VZ). Nimajo veliko dejavnosti, ki bi jih spodbujale k samostojnosti, bolj poteka učenje k razmisleku in k spoznanju, da način, na katerega so do sedaj delali, mogoče ni najboljši. Je pa to bolj kot od vzgojiteljev odvisno od posameznika: »Ja to je use u glavi. Pač, človek je trmast in bo delu po svoje, dokler ne bo sam spoznau, da to kar dela ni prou. Lahko mu to sto ljudi u krogu, okrog njega govori, da ne sme tega delat, ampak če bo on sam hotu to delat, bo delau. Dokler ne bo spoznau sam, da ni u redu. Da more delat drgač« (Kevin, VZ). Imajo pa, tako kot v stanovanjskih skupinah, zadolžitve pri pospravljanju, s čimer spoznavajo pomen čistega okolja in dejstva, da moraš za to tudi kaj storiti.

Tudi strokovni delavci iz vzgojnih zavodov ne poročajo veliko o pripravi na odhod iz vzgojnega zavoda. Ta največkrat poteka v obliki priprave na odpust v šolskem letu, ko mladostnik zaključuje z bivanjem: »V okviru našega programa ker imamo v bistvu shemo /.../ ... je eden od sestankov tudi namenjen zadnjim letnikom in je tam priprava na odpust. /.../ Ta priprava, čedalje več samostojnosti, se začne že v zavodu. Je pa vsekakor premalo« (VZS3). Podpora za prehod poteka predvsem v smislu soočanja z realnostjo: »Stalno jih. Pri vseh

vrednotenjih, pri vseh evalvacijskih, urgentnih, posvetovalnih ali internih timih, ki jih imamo s fanti, jih soočamo z realnostjo» (VZS1).

Problem tega pa je seveda, da je to v resnici za mladostnike zelo abstraktno, saj nimajo neposrednih izkušenj z aplikacijo nasvetov v realnem življenju, saj imajo v vzgojnem zavodu tudi šolo in so zato izhodi minimalni.

12.5.3.2. Stanovanjske skupine

Mladostniki v stanovanjskih skupinah pa so že bolj izpostavljeni lastnim izkušnjam, saj jih vzgojitelji več spodbujajo, da si stvari uredijo sami: *»Ns spodbujajo ful da si sami rihtamo stvari« (Kim, SS).* Tudi za hrano skrbijo sami, saj morajo večinoma sami skuhati, skrbijo tudi za čistočo stanovanjske skupine: *»U Malči Belič so mi oni kuhali. Tuki pa kdaj dajo težke stvari, kdaj pa prou na izi ane. /.../ ... aja recimo generalke ane, to morš nardit ane. Če hočš met čisto« (Gašper, SS).*

V stanovanjskih skupinah tudi strokovni delavci bolj poudarjajo samostojnost kot v vzgojnih zavodih: *»V bistvu ves čas bivanja tukaj zelo poudarjamo samostojnost. Poskušamo delati na ta način, da razmišljamo tako, kot da bodo vsi pri osemnajstih šli na svoje. /.../ ...skratka, da znajo kuhati, pospraviti, da znajo sami sebe umiti /.../, da znajo najti zdravnika, ali pa ga zamenjati ali pa pridobiti novega. /.../ Potem kako si urediš zdravstveno zavarovanje, odpreš bančni račun in tako dalje. /.../ Pomagamo jim z informacijo, potem pa jih prepustimo, pa nekako spremljamo, da so to uredili« (SSS1).*

Zanimivo pa je, da kljub temu da imajo mladostniki v stanovanjskih skupinah več izkušenj z nekimi sestavinami samostojnega življenja, da se počutijo manj pripravljene na samostojnost oziroma imajo več pomislekov kot njihovi vrstniki v vzgojnih zavodih.

12.5.3.3. Rejništvo

Rejništvo pa je, kot sem že nekajkrat omenila, najbolj podobno življenju v matični družini. Od rejniške družine in rejniških staršev je odvisno, kako mladostnike pripravljajo na samostojno življenje in koliko jih izpostavljajo nabiranju lastnih izkušenj. Načeloma se mladostniki počutijo pripravljene za samostojno življenje, je pa res, da jim o tem še ni treba toliko razmišljati, saj bodo lahko zaradi podaljšanja rejniške pogodbe še nekaj časa ostali v rejniški družini: *»Ja... pa ne vem no. Najprej bi mogla sploh vedt kam... kam bi šla. Pač ubistvu še ne vem no... še ne razmišlam tok ful« (Lidija, R).*

Tudi strokovni delavci na centrih za socialno delo nimajo veliko stika z mladostniki v smislu odgovarjanja na njihove dileme in vprašanja o samostojnosti: *»Moram reči, da večino vprašanj k sreči rešujejo v družini, v pogovoru z rejniki« (RS1)*. Se pa na sestankih, na katerih so prisotni vsi, pogovarjajo o načrtih za prihodnost: *»Vsi se pogovarjamo o prihodnosti in to obvezno, nikoli ne gremo od danes na jutri« (RS1)*.

12.6. KJE IN V ČEM RAZLIČNI STROKOVNI DELAVCI, KI DELAJO Z MLADIMI V ZUNAJDRUŽINSKI OSKRBI IN PO NJEJ, VIDIJO MOŽNOSTI ZA BOLJŠO PODORO PRI PREHODU MLADOSTNIKOV V SAMOSTOJNOST IN OVIRE PRI TEM?

Poinstitucionalna podpora mora mladostnikom na prvem mestu zadovoljiti potrebo po varnosti in zaupnem odnosu: *»Ampak to osnovno potrebo po varnosti, ki je v otroštvu pravzaprav niso imeli. /.../ Oni so imeli toliko sprememb, praktično niso imeli sidra. In to, dom, sidro, to bi jim nudili. Saj ne rabijo drugega, so že dovolj sposobni. Rabijo čisto osnovo« (VZS2)*. Ni pa dovolj, da poinstitucionalna podpora zgolj obstaja, ampak morajo biti mladostniki v njej aktivni in motivirani za sodelovanje: *»Če imamo na nasprotni strani sodelovanje mladostnika, zelo je pomembno, da je mladostnik pripravljen sodelovati« (RS1)*. Mladostnik mora biti tudi dovolj zrel in samokritičen.

So pa še drugi dejavniki, ki vplivajo na to, ali bo poinstitucionalna podpora učinkovita ali ne: *»Prvič odločitev mladostnika, da hoče, da on vidi to potrebo, da je vzpostavljen nek partnerski delovni odnos, da je zaupanje iz obeh dveh strani, to je tudi pomembno« (SSS2)*. Ni torej vse na mladostniku, tudi strokovni delavec mora znati na ustrezen način nuditi to podporo: *»S strani oseba empatija, potem ohranjanje raznovrstnosti, razvijanje močnih področij, ne da jih »jahaš« na šibkih« (VZS2)*.

Kljub temu pa podpora ni vedno smiselna: *»Zdaj tako, podpora je včasih lahko produktivna, včasih pa tudi ni« (SSS2)*. In ravno zaradi tega je pomembno, da znajo strokovni delavci že med posameznikovim bivanjem v zunajdružinski oskrbi oceniti, kdo bo to podporo še potreboval in kdo ne: *»Eni zaključijo tri leta, grejo v samostojno življenje in to je to. Eni pa še potrebujejo. In to mi vidimo skozi obravnavo« (SSS2)*. Tukaj spet pridemo do pomena zaupnega delovnega odnosa med mladostnikom in strokovnim delavcem, saj le na ta način lahko strokovni delavec vidi realno sliko vsakega posameznika.

Poinstitucionalna podpora mora glede na to, da zahteva motiviranost posameznika, pa tudi zato, ker bi vključevala polnoletne posameznike, biti prostovoljna: *»Ja, ja, prostovoljna. Saj se mora mladostnik strinjati. Po osemnajstem letu itak mora dati soglasje. Po osemnajstem letu lahko on, če njegovo življenje ni ogroženo, lahko naredi kar hoče«* (SSS2).

Mladostniki po izstopu iz zavoda kažejo podobne vzorce: *»Najprej se par let lovijo v življenju, ko začnejo samostojno. Ampak potem jim vse tiste stvari, ki smo jim jih mi tukaj govorili, ki so se jim shranile v male možgane, pridejo prav. /.../ ... pri nas pa velika večina postane zlati maturant na drug način po nepotrebnih bridkih izkušnjah, ki trajajo tri, štiri leta, pa jim takrat nihče ne stoji ob strani«* (VZS2). Je pa res, da se potem večina nekako ujame in se sooči s težavami, nato pa začne živeti pravo samostojnost. Ravno zaradi tega bi morala biti podpora elastična, posamezniku bi morala zagotavljati možnost, da nekaj časa nabira izkušnje, ko ugotovi, da podporo rabi, pa jo lahko koristi: *»Na primer, da se ga odpusti pogojno, pa če se ujame dobro, sicer pa lahko pride nazaj. Se še ni dovolj naučil«* (VZS1).

Podpora mora trajati nekje od pol leta do maksimalno enega leta. Dejstvo namreč je, da se bodo sčasoma tako ali tako morali osamosvojiti, podpora pa mora zato biti le prehodno obdobje med zunajdružinsko oskrbo in samostojnim življenjem: *»Ne predolgo. Pol leta, če na pamet uganjujem /.../ Ker se morajo osamosvojiti, to je to, to je realnost«* (SSS1). Tudi koncept mladinskih stanovanj, ki ga že izvajajo, traja pol leta z možnostjo podaljšanja za pol leta in se je to izkazalo za dobro prakso. Dobro pa bi bilo tudi, da bi bila ta podpora postopna, najprej bolj strukturirana, potem po določenem času pa bi posameznik dobil še večjo svobodo in na koncu prešel v samostojnost: *»Idealno bi bilo /.../, da bi potem še tam bila neka oblika podpore, drugo leto še manj strukturirana, tako da postopoma splavajo v življenje, tako kot bodo mladostniki, ki so pri starših in imajo to možnost«* (VZS2).

Ne glede na trajanje, pa mora biti poinstitucionalna podpora zasnovana res kot podpora, ne kot nadzor: *»Mora že sam prevzeti odgovornost, tako da mora res biti bolj opora, podpora, ne nadzor«* (VZS2). Nadzor namreč da povsem drugo sliko tej podpori: *»Ne, ne, podpora, podpora. Ne nadzor. Čim je nadzor, je potem že spet drug občutek«* (VZS1).

Ena od strokovnih delavk, s katerimi sem opravila intervju, je pred nekaj leti v stanovanjski skupini izvedla inovacijski projekt, imenovan Pot v samostojnost, ki je trajal dve leti. Preko njega so mladostniki pridobivali funkcionalna znanja: *»V bistvu, kako recimo pridobiti stanovanje, kakšna je najemna pogodba, kakšno je zdravstveno zavarovanje... povsem*

praktične stvari» (SSS1). Skozi to je ugotovila, da nekateri mladostniki dejansko nimajo urejenega zdravstvenega zavarovanja in podobno, kar kaže na potrebo po teh znanjih.

Vsebina poinstitucionalne podpore pa ne bi smela vključevati zgolj pridobivanja funkcionalnih znanj, ampak tudi materialno podporo: *»... kakor jih vidim, oni imajo pri nas en kup svetovanja. V bistvu, kar bi rabili, so fizične, materialne stvari. Oni bi rabili varno stanovanje, ki bi ga lahko imeli najetega za nek normalen denar« (SSS1). Pomembna pa je seveda tudi podpora pri uporabi na novo naučenih znanj v realnem življenju: *»... da bi ga še naprej spremljal, bil tedensko z njim v kontaktu /.../ in da bi ga naprej suportiral in vzdrževal, da ostane na tej avtocesti, da ne skrene na stranpoti. Da bi mu pomagal poiskati službo in tako naprej. To je to. Da bi lahko skupaj prevetrila stvari, ki se mu dogajajo, da ga spet malo postavi, da se malo ojača in gre lažje naprej« (VZS1).**

Možnost razvoja poinstitucionalne oskrbe zagotovo obstaja v nevladnem sektorju, ki velikokrat krpa vrzeli vladnega sektorja: *»... mogoče še dati malo več denarja v kake projekte, mogoče nevladnike vklopiti, ker nevladniki so še bolj učinkoviti zato, ker so bolj na prepihu zaradi financ in se morajo še bolj dokazovat. /.../ Mogoče zdaj te razpisi, ko so, ta evropska sredstva... mogoče se bo tu kakšen nov program, nova vsebina. Je pa definitivno pa tu več prostora za nevladni sektor« (SSS2). Sodelovanje nevladnih organizacij in različnih oblik zunajdružinske oskrbe bi pripeljalo do strokovnega ozaveščanja s strani zunajdružinske oskrbe, kar bi pripomoglo do boljših programov. Tudi strokovni delavci sami bi se morali bolj angažirati za te stvari. Velika možnost razvoja pa seveda zdaj obstaja v tej prenovi vzgojnih zavodov, ki kaže tudi, da državo to področje zanima: *»Mi sedaj, ko se pripravljajo ti projekti, želimo to podporo izraziti tako, da bomo imeli eno manjše stanovanje v Novem mestu, kjer bomo, če bo center to dovolil in se strinjal, bomo imeli te, ki niso sposobni za življenje samostojno, ki še rabijo neko občasno podporo« (VZS2).**

Glavna ovira za razvoj poinstitucionalne podpore pa je predvsem finančna plat, saj država za enkrat v financiranju takih programov še ne vidi velikega ekonomskega interesa: *»... da jim država pomaga, ker dolgoročno bi bil lahko to tudi ekonomski interes države. Ker bi dobili sposobne osebe, ki bi lahko zdravo živele in skrbele za sebe« (RS1).*

12.6.1. Rejništvo

Glavna možnost za pomoč otrokom v rejniški družini pa bi bila posvojitev. Čeprav imajo možnost podaljšanja rejniške pogodbe, si vseeno veliko mladostnikov želi nekam spadati: *»...otroka, ki je pri šestnajstih letih in izrazil željo, da bi bil posvojen. Pa sem ga vprašala,*

zakaj si želi biti posvojen. Pa je rekel, da ga imata rejnika zelo rada, ampak da bi bil rad posvojen. Da bi šel rad kdaj s svojimi starši na dopust, da bi imel svoje starše» (RS2). Rejniški sistem bi moral torej priti do te točke, da bi v primeru, ko se v nekaj letih razmere v matični družini ne spremenijo, sprejel posvojitev kot alternativno možnost za otroka: *»In če tukaj ne 'štima', je alternativa posvojitev samo ena od predvidenih možnosti, ko naredimo po dveh, treh letih, ko vidimo, kaj se dogaja in vidimo, da moramo drugače peljati zadevo« (RS2).* Pomembno pri tem pa je, da posvojitev ni anonimna, ampak da se posvojitelji v času programa za pripravo na posvojitev odresejo svojih strahov in se pripravijo na soočenje s tem, da ima otrok svojo preteklost, za katero ima pravico, da jo pozna: *»... ker vsa, ne glede na to iz kakšne situacije pride in koliko star je, ima potrebo in pravico /.../ poiskati, seveda če zmore, če so podatki, od kje izvira, svoje biološke korenine. Mene so naučili, da dokler tega ni, ni cel otrok. /.../ Otrok bo moral kritičen odnos do svojih staršev vzpostaviti in predelati, ko bo večji« (RS2).* Ker pa pri nas še vedno propagiramo anonimno posvojitev, torej da se otroka ob posvojitvi odreže od biološke družine, večina strokovnih delavcev tega koraka noče storiti, zato se kratkotrajno rejništvo podaljša v dolgotrajno, kar pa zagotovo ni v korist otroka: *»To je problem v izhodišču rejništva. In iz tega razloga mi vsa kratkotrajna rejništva podaljšujemo na dolgotrajna. /.../ Recimo rejništvo, dolgotrajno, ne sledi koristi otroka« (RS2).*

Rejniški sistem bi torej največ lahko naredil predvsem na tem, da posvojitev ne bi bila več tako velik tabu, otrok oziroma mladostnik pa bi z njo pridobil neko okolje, kamor spada in kjer bo lahko ostal za vedno, ne zgolj do konca šolanja.

Glede na rezultate raziskave mora poinstitucionalna podpora temeljiti na sedmih izhodiščih:

- zadovoljevanje potrebe po varnosti in zaupnem odnosu,
- elastičnost,
- prostovoljnost, ki vključuje tudi motiviranost posameznika za prejemanje podpore,
- trajanje od pol leta do enega leta,
- postopnost,
- opora/podpora, ne nadzor,
- podajanje funkcionalnih znanj in podpore pri iskanju zaposlitve, materialna podpora in svetovanje, ko ga mladostnik potrebuje.

12.7. KAKŠNE PODPORNE DEJAVNOSTI ZA MLADE, KI PREHAJAJO IZ ZUNAJDRUŽINSKE OSKRBE V SAMOSTOJNOST, PRI NAS ŽE OBSTAJAJO?

Razen koncepta mladinskih stanovanj in nadzorstva organa socialnega varstva, ki ga izvajajo strokovni delavci povsem prostovoljno, pri nas še ni nobene podporne dejavnosti za mlade, ki prehajajo iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost. Tudi v nevladnem sektorju ne obstaja noben program, specializiran prav za to populacijo, kar pa ne pomeni, da ne obstajajo dobri programi za mlade. Sodelovanje med nevladnim sektorjem in vzgojnimi zavodi oziroma stanovanjskimi skupinami je na nekaterih točkah že vzpostavljeno: *»Največ v resnici, sploh na treningih socialnih veščin je večinska populacija zavodsko obravnavana. /.../ Veliko sodelujemo tudi z določenimi mladinskimi domovi, v smislu, da za njihove skupine izvedemo ali TSV ali pa trening asertivnosti, ker pač prepoznavajo v tem neko korist zase« (NVOS1).*

Vseeno pa mladostniki ne poznajo veliko tovrstnih programov, vendar bi radi zanje vedeli in bi se jih udeleževali, če bi bila udeležba prostovoljna. Strinjajo se, da bi bilo dobro, če bi jim strokovni delavci v času, ko se pripravljajo na odhod, predstavili različne programe: *»To bi poslušaj. Sam men je to zoprn, k pač uno pristanem že na neki da bom nekam hod, sam pol vidm, da to ne gre skupi ane, js pa una, k mi pomaga in tle ns pol siljo, da dejansko mormo tja hodt. /.../ Ne /.../ uno, da če rečem ja, pa mi ni u redu, ne morm odklont« (Boštjan, SS).* Seveda spet ne vsi, nekateri sploh ne kažejo interesa za to, da bi se udeleževali kakšnih programov.

V že obstoječih programih bi lahko mladostniki ne glede na to, da ni specializiranih programov, ki bi nudili podporo pri prehodu, vseeno našli veliko koristnih stvari zase. Na primer dnevni centri bi lahko tem mladostnikom predstavljali nek varen prostor, ki bi jim pomagal pri integraciji v okolje: *»Namen dnevnih centrov /.../ je ponuditi tem mladostnikom, ki imajo težave /.../, jim ponuditi nek varen prostor, kjer se, se pravi, oni počutijo varno ob odraslih ljudeh. /.../ Tako da ja, neka taka integracija nadaljnja oziroma pomoč pri integraciji, če se lahko tako grobo izrazim, bi bila, predvidevam, za njih zelo dobrodošla« (NVOS2).* Po mojem mnenju je največja ovira, da se mladostniki ne obračajo na dnevne centre ta, da imajo le-ti še vedno pridih, da so namenjeni mlajšim populacijam. Nedavno pa se je vzpostavila mreža mladinskih centrov v Ljubljani, ki bo povezala mladinske centre med seboj, kar bo pripomoglo k raznolikosti programov: *»V glavnem Ljubljana kot taka, tega ne morem reči za celo Slovenijo, ampak Ljubljana ima neko strategijo teh mladinskih centrov, ki bi zagotovo tovrstni populaciji nudile tudi neko podporo« (NVOS2).*

Po drugi strani pa ne bi bilo dobro, da bi se programi, ki že obstajajo, specializirali samo za to populacijo: »... se pa ob enem tudi sprašujem, če imamo nevladniki dovolj kapacitete, da bi mi vse to zajeli. /.../ En razlog je, da si res zelo prizadevamo, da ustvarimo čim bolj heterogene skupine, kar pomeni, da če bi delali treninge socialnih veščin samo za MDJ bi bilo dobro, ne bi bil pa presežek. /.../ ...če bi mi hodili promovirati programe samo na stanovanjske, bi to pomenilo, da se ožje usmerjamo na stanovanjske. In verjamemo, da bi bil večji odziv, kakor je, ampak bi bil pa samo iz te strani« (NVOS1). Dobro bi pa bilo, da bi strokovni delavci poznali programe, ki obstajajo in mladostnike spodbujali k temu, da gredo pogledat, kako je v določeni nevladni organizaciji: »... mogoče edini izziv, ki ga vidim, je ko pridejo novi ljudje, ali pa vzgojitelji, ki ne poznajo tega, kar mi delamo, ali pa so samo slišali, nimajo pa izkušnje. Tukaj bi se mi mogoče zdelo vredno kaj narediti v smislu nekega spoznavanja. /.../ ... da v skladu s tem tudi mladostnikom ponujaš, ne da pojma nimaš, kam jih pošiljaš« (NVOS1).

Priložnost za sodelovanje pa obstaja tudi na način, da bi nevladne organizacije imele bazo prostovoljcev, ki bi potem delali z mladostniki na prehodu iz zunajdružinske oskrbe, se z njimi družili ter jim pomagali pri integraciji v okolje in pri vzpostavljanju nove socialne mreže: »... da bi tudi uredili stike s prostovoljci in da bi se mladostnik in prostovoljec oziroma prostovoljka dobivala recimo na štirinajst dni, da bi skupaj kam šla, se pogovarjala... da pač ima mladostnik nekoga, s katerim se lahko druží in pogovarja« (VZS1).

Sodelovanje na področju stanovanjskih skupin in vzgojnih zavodov torej že obstaja, nevladne organizacije pa tega sodelovanja ne bi specializirale prav za to populacijo, saj več prednosti vidijo v heterogenosti skupin, ki se udeležujejo programov. Dobro pri nevladnih organizacijah je, da se morajo, če želijo dobiti financiranje za svoje programe, stalno odzivati na potrebe populacije, s katero delajo. Tako se tudi programi za mlade stalno razvijajo in se bodo mogoče v prihodnosti res lahko povezali s strokovnimi delavci na področjih zunajdružinske oskrbe in mladostnikom na prehodu v samostojnost zagotovili čim bolj celostno in kakovostno podporo.

13. PREDLOG POINSTITUCIONALNE PODPORE

Glede na to, da se na državni ravni že dogajajo premiki v smeri mladinskih stanovanj in glede na to, da se je, sicer neformalna praksa, v Sloveniji izkazala za učinkovito, bi bilo smiselno razmišljati, kako bi lahko ta program oblikovali. Avtorja Mržek in Kranjčan (2010) opozarjata na pomanjkljivo sistemsko urejenost področja, saj poinstitucionalna podpora ni opredeljena v nobenem zakonu. Ta neurejenost področja se kaže predvsem v pomanjkanju standardov za delo, ki bi strokovnim delavcem dali kriterije dela, da jim ne bi bilo treba delati po občutku. Ni namreč dovolj zgolj ponuditi mladostnikom mladinsko stanovanje; podpora mora biti strukturirana, imeti mora tudi obliko in cilje. Seveda mora biti tudi toliko odprta, da jo lahko čim bolj prilagajamo vsakemu posamezniku posebej.

Kot temelj za oblikovanje programa poinstitucionalne podpore lahko služi tudi sedem izhodišč, ki so se v raziskavi pokazala kot pomembna oziroma so zaželene lastnosti poinstitucionalne podpore: *zadovoljevanje potrebe po varnosti in zaupnem odnosu; elastičnost; prostovoljnost, ki vključuje tudi motiviranost posameznika za prejemanje podpore; trajanje od pol leta do enega leta; postopnost; opora/podpora, ne nadzor ter podajanje funkcionalnih znanj in podpore pri iskanju zaposlitve, materialna podpora in svetovanje, ko ga mladostnik potrebuje.*

Vseeno pa se je dobro zgledovati tudi po tujih praksah, ki so nastale kot dognanja raziskovanj tega področja. Najbolj zanimiv mi je koncept korporativnega starševstva, ki bi ga lahko prenesli tudi v naš sistem. Zdi se mi, da bi lahko korporativni starši bili tisti strokovni delavci, s katerimi je mladostnik navezal najboljši odnos, s tem pa bi dolgoročno rešili tudi dejstvo, da veliko strokovnih delavcev za sedaj spremljanje opravlja prostovoljno, saj bi kot korporativni starši za svoje delo dobili tudi plačilo. V svoji raziskavi je avtorica Boškić (2012) s kolegicami dobila predlog s strani strokovnih delavcev, da bi se morala določiti oseba, na katero bi se mladi, ki potrebujejo pomoč, lahko obrnili, pri tem pa je pomembno, da gre ves čas za eno in isto osebo (Boškić idr., 2012).

Predlog poinstitucionalne podpore sem oblikovala na podlagi povzemanja rezultatov raziskave. V njem so strnjene pomembne ugotovitve ter predlogi, ki so jih prispevali mladostniki in strokovni delavci in za katere verjamem, da bi bili dobra osnova za oblikovanje poinstitucionalne podpore.

Ta poinstitucionalna podpora, torej kombinacija mladinskih stanovanj in korporativnega starševstva, bi bila dostopna vsem mladostnikom, ki so bivali v zunajdružinski oskrbi, morajo pa biti pripravljene v celoten proces vložiti tudi nekaj truda: *»Prvič odločitev mladostnika, da hoče, da on vidi to potrebo, da je vzpostavljen nek partnerski delovni odnos, da je zaupanje iz obeh dveh strani, to je tudi pomembno, ne to, da bo vse v redu, ker nikoli ni vse v redu, ampak to, da lahko ti nekemu zaupaš, da greš v to.«* (SSS2). Poudarila bi še elastičnost poinstitucionalne podpore, kar pomeni, da bi se moralo določiti obdobje, po katerem se mladostnik, čeprav je ob koncu bivanja podporo zavrnil, lahko premisli in sprejme podporo.

Ker pa je veliko mladostnikov, ki zaradi takšnih ali drugačnih razlogov izpadejo iz sistema zunajdružinske oskrbe – na primer mladostniki, ki predčasno zapustijo vzgojni zavod ali stanovanjsko skupino, ali pa mladostniki, ki ne podaljšajo rejniške pogodbe – bi bilo dobro, da bi bile informacije nekje, kjer bi bile dostopne vsem. Glede na to, da so v obdobju prehoda v samostojnost mladi, ki so generacije Z, bi bilo morda smiselno oblikovati aplikacijo, ki bi vsebovala osnovne informacije, odgovore na najbolj pogosta vprašanja ter kontakte oseb oziroma organizacij, na katere se lahko v različnih situacijah obrnejo. Mladostniki, ki so del generacije Z, so namreč odraščali v času, ko je bila sodobna informacijska tehnologija povsem dostopna, zaradi česar so se privadili na komuniciranje v svetu, ki je stalno povezan. Odraščali so torej z razvojem tehnologije in medijev, internet pa skupaj s socialnimi omrežji igra veliko vlogo v življenju teh otrok in mladostnikov (Turner, 2015).

Mladostniki menijo, da bi bilo koristno, če bi obstajala neka organizacija oziroma prostor, kamor bi se lahko obrnili za pomoč in podporo, lahko enkrat, lahko pa tudi večkrat, seveda povsem na prostovoljni bazi. Tukaj je velik prostor za programe nevladnih organizacij. Nevladne organizacije imajo pri delu z mladimi veliko vlogo, saj se s svojimi programi odzivajo na trenutne potrebe mladostnikov: *»Ampak odnos je še vedno tak zelo posloven v smislu, da mi totalno nimamo zagotovljenih plač in moramo stalno se odzivati na potrebe in stalno pisati projekte in stalno opazovati in raziskovati, kaj se dogaja. Mi smo mladinska organizacija, torej na katera področja mladine še ne odgovarjamo?«* (NVOSI). Dobro bi bilo, da bi strokovni delavci mladim več predstavljali različne programe za mlade in jih spodbujali, da se kakšnega udeležijo. V to jih naj ne bi silili, saj bi dosegli protiučinek: *»Ne boljše je da sam povejo pa se sam odločš, una prva vrjanta. K je bolj to da pač... nekako ne vplivajo... pač eno je pod prisilo ane.«* (Kevin).

Na koncu pa se mi zdi pomembno poudariti tudi to, da je treba skupaj z mladostnikom že nekaj časa pred njegovim zaključkom bivanja v zunajdružinski oskrbi načrtovati odhod in ga pripravljati na samostojno življenje. To se je v Veliki Britaniji pokazalo kot dobra praksa, vendar tukaj pride v ospredje dilema, ki se je izpostavila v času mojega raziskovanja – mladih informacije načeloma ne zanimajo, dokler jih res ne rabijo. Tudi če so jim ponujene, ni nujno, da bodo zaradi tega bolj pripravljeni na odhod iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost.

14. ZAKLJUČEK

Na pomembnost teme poinstitucionalne podpore mladostnikom na prehodu iz zunajdružinske oskrbe v samostojno življenje kaže tudi velik odziv strokovnih delavcev na pogovor o tej problematiki. Strokovni delavci zagotovo prepoznajo potrebo po formaliziranju programa poinstitucionalne podpore, saj se prakse nekaterih vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin, ki neformalno delajo na tem področju, izkazujejo za dobre in koristne.

Sistem rejništva je urejen drugače, saj na tem področju že petnajst let velja Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (2002), ki mladostnikom daje možnost podaljšanja rejniške pogodbe pri osemnajstih letih, pogoj za to pa je nadaljevanje šolanja. S tem imajo mladostniki v rejništvu več možnosti za primerljiv prehod v samostojnost kot njihovi vrstniki, ki odraščajo v matičnih družinah.

Za mladostnike v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah pa je drugače, saj morajo ob dopolnjeni polnoletnosti zapustiti bivanje v zunajdružinski oskrbi. Lorenčič (2006) je v raziskavi prišel do ugotovitve, da se kar 60 % mladostnikov po bivanju v mladinskem domu vrne domov. Razmere v matičnih družinah pa se redko spremenijo, kar pomeni, da se mladostnik vrne v okolje, ki je lahko še bolj ogrožajoče, kot je bilo pred njegovim bivanjem v vzgojnem zavodu ali stanovanjski skupini. Potrebo po poinstitucionalni podpori je poudarjal tudi Kiehn (1997), ki kot enega od razlogov za poinstitucionalno podporo mladostnikov navaja tudi to, da mladostniki po zaključku bivanja v zunajdružinski oskrbi nimajo kam oziroma nimajo ustreznega okolja.

Načeloma pa se mladostniki počutijo pripravljene na samostojno življenje, čeprav izražajo tudi strahove glede tega, kako jim bo to uspevalo. Mladostnike iz stanovanjskih skupin, ki imajo s strani strokovnih delavcev več spodbud za samostojno urejanje določenih stvari in so zato bolj izpostavljeni tudi problemom, skrbi predvsem glede financ in življenja na svojem, saj se večina boji, da ne bo dobila zaposlitve. Mladi v vzgojnih zavodih pa menijo, da se bodo že nekako znašli. Strokovna delavka, ki izvaja program za mlade, pravi: *»Se pravi populaciji, ki prihaja iz zavodov in so se znašli na cesti /.../ do sedaj so jih opremljali, kako s tem ravnati, zdaj pa kar naenkrat morajo s tem ravnati. Se pravi, manjka ta nek mehke prehod«* (NVOS2).

Poinstitucionalna podpora bi tem mladim torej omogočila več časa, da na novo naučene veščine in znanja, ki so jih pridobili v zunajdružinski oskrbi, z izkušnjo samostojnega

življenja in podporo pri tem, integrirajo v svoje vsakdanje vedenje. Med bivanjem, sploh v stanovanjskih skupinah, namreč mladostniki niso zainteresirani za informacije, ki jih takrat še ne potrebujejo, saj imajo vse urejeno. Ko pa so enkrat sami, šele vidijo, kaj vse bi morali obvladati. V Sloveniji pa sedaj še nimajo formalne možnosti, da bi te informacije spet pridobili.

Preslepiti nas ne sme odpor posameznikov do institucionalnih struktur, saj verbalno velikokrat izražajo, da imajo vsega dovolj in komaj čakajo, da bodo svobodni. V resnici pa šele potem, ko izkusijo življenje izven zunajdružinske oskrbe, kjer nimajo stalne podpore odraslih oseb, lahko pridejo do spoznanja, da bi jim podpora prišla prav. Mladi sicer lahko tisto pravo samostojnost začnejo šele, ko so se pripravljene soočiti s problemi, ki jim pridejo naproti, vendar to ne pomeni, da ne bi bilo dobro, da bi se lahko pri tem na koga obrnili. Podpora pri prehodu je namreč ključnega pomena za to, da posameznik lahko vzdrži na novo naučena vedenja tudi v situacijah, ki so mu neznane ali mu predstavljajo skušnjava.

Sicer se na državni ravni že dogajajo premiki v to smer, saj Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport načrtuje projekte prenove vzgojnih zavodov, kjer bi zajeli tudi tematiko poinstitucionalne podpore, natančneje mladinskih stanovanj. Potrebno pa je skupaj z mladostniki in s tistimi, ki so šli skozi izkušnjo prehoda v odraslost brez podpore, izoblikovati nek učinkovit program, ki bi bil hkrati dovolj fleksibilen, da bi ga prilagajali vsakemu posamezniku.

Kot rezultat te raziskave se je kot integracija vidikov strokovnih delavcev na področju vzgojnih zavodov, stanovanjskih skupin, rejništva in nevladnih organizacij na eni ter mladostnikov, ki bivajo v vseh treh obravnavanih tipih zunajdružinske oskrbe, pokazalo sedem značilnosti, na katerih bi morala temeljiti poinstitucionalna podpora mladostnikom na prehodu iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost: zadovoljevanje potrebe po varnosti in zaupnem odnosu; elastičnost; prostovoljnost, ki vključuje tudi motiviranost posameznika za prejemanje podpore; trajanje od pol leta do enega leta; postopnost; opora/podpora, ne nadzor ter podajanje funkcionalnih znanj in podpore pri iskanju zaposlitve, materialna podpora in svetovanje, ko ga mladostnik potrebuje.

Ena od osnov socialnopedagoške stroke je prepoznavanje in opozarjanje na obstoječa neravnotežja v razmerjih družbene moči, hkrati pa krepitev moči prikrajšanih (Razpotnik, 2006). Socialni pedagogi in drugi strokovni delavci, ki delamo s populacijo otrok in mladostnikov v zunajdružinskih oskrbah, se moramo torej angažirati v to smer, da bomo

mladostnikom na prehodu v samostojnost zagotovili oziroma omogočili kakovostno podporo, da lahko uresničijo svoje potenciale. Pomembno je, da jim damo enake priložnosti in možnosti, kot jih imajo njihovi vrstniki, ki odraščajo v matičnih družinah. Treba jim je dati priložnost in jim zaupati, da ob podpori zmorejo premagati težave, se soočiti s problemi samostojnega življenja in zaživeti tako, da bodo lahko izpolnjevali svoje cilje: *»Ampak treba je pa dati tem mladostnikom nekaj zaupanja, da tudi, če so malo ranjene duše, da imajo moč«* (NVOS1).

15. PREDLOGI ZA NADALJNJE RAZISKOVANJE

Moja raziskava je imela tudi nekaj omejitev. Glavna se mi zdi ta, da mi ni uspelo pridobiti mladostnikov, ki bi v tem letu zaključili z rejništvom, torej tistih, ki pri osemnajstih letih ne bi želeli ali ne bi mogli podaljšati rejniške pogodbe. Poleg tega se mi zdi omejitev tudi ta, da so vzorci pri mladostnikih neenakomerni. Da sem vseeno vključila več mladostnikov iz stanovanjskih skupin in vzgojnega zavoda pa sem se odločila zato, ker so se mi zdeli njihovi odgovori pomembni za osvetlitev različnih pogledov znotraj problematike. Najbolje bi bilo, da bi uspela pridobiti več mladostnikov iz rejništva.

Zadnja stvar, ki jo vidim kot omejitev, pa je ta, da se nisem pogovarjala z matičnimi vzgojitelji ter rejniki mladostnikov, ki sem jih intervjuvala. Zdi se mi, da bi lahko te osebe ponudile širši vpogled o potencialnih tveganjih, s katerimi se bodo mladostniki srečevali, mogoče pa bi se pokazali tudi razkoraki med tem, kakšne cilje imajo mladostniki in kakšne so po ocenah matičnih vzgojiteljev in rejnikov realne možnosti za doseg le-teh.

V predlogih za nadaljnje raziskovanje zajemam svoje ideje, ki izhajajo predvsem iz podanih omejitev raziskave, pa tudi ideje, ki so jih strokovni delavci podali med intervjuji.

- Pridobitev mladostnikov, ki niso želeli ali pa niso mogli podaljšati rejniške pogodbe pri dopolnjeni polnoletnosti.
- Raziskovanje, kako mladi v rejništvu doživljajo prekinitev pogodbe pri šestindvajsetih letih oziroma ob zaključku šolanja.
- Primerjava prehoda v odraslost med mladostniki, ki bivajo v matičnih družinah in mladostniki, ki bivajo v zunajdružinski oskrbi.
- Daljša študija o tem, kako se mladostniki znajdejo v prvem letu bivanja izven zunajdružinske oskrbe, s kakšnimi težavami se soočajo in kakšne so njihove potrebe.
- Longitudinalna študija razlik med mladostniki, ki so deležni poinstitucionalne podpore in med tistimi, ki je niso deležni.
- Učinki poinstitucionalne podpore na mladostnike – če bo formalizirana kakršna koli oblika poinstitucionalne podpore.
- Raziskovanje vedenjske kontaminacije v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah in možnosti za preprečevanje oziroma omilitev tega pojava.
- Raziskovanje povsem novih in učinkovitih načinov neformalnega učenja.

- Raziskovanje dela z družino v zunajdružinski oskrbi in v povezavi s tem zavedanja, da je za učinkovitejše odpravljanje vzrokov težav pomembno delo s posameznikovim celotnim ekosistemom, ne zgolj z njim kot individuumom.

16. VIRI IN LITERATURA

1. Arnett, J. J. (2000). *Emerging Adulthood : A theory of Development Deom the Late Teens Through the Twenties*. American Psychologist, 55(5), stran 469–480. Pridobljeno s: http://www.jeffreyarnett.com/articles/ARNETT_Emerging_Adulthood_theory.pdf (3. 7. 2017)
2. Arnett, J. J. (2006). *Emerging Adulthood: Understanding the new way of coming of age*. V: Arnett, J. J. in Tanner, J. L. (ur.). *Emerging adults in America*. (Stran 3–19). Washington, DC : American Psychological Association. Pridobljeno s: http://a1.phobos.apple.com/us/r30/CobaltPublic/v4/e8/17/bc/e817bc94-cf40-5cf2-b7a0-0ffa5bbf8e96/108-2370347507287973706-emerging_adulthood.pdf (3. 7. 2017).
3. Beck, U. (2009). *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana : Krtina.
4. Benedik, I. (1987). *Mladostnike vzgajamo za življenje*. Ptički brez gnezda, 12 (25), stran 67–73.
5. Boškić, R. in Narat, T., in Rakar, T. in Lebar, L. in Kobal Tomc, B.. (2012). *Življenjski poteki oseb, ki so bile prikrajšane za normalno družinsko življenje: pridobitev vpogleda v življenjske poteke oseb, ki so bile prikrajšane za normalno družinsko življenje – osebe, ki so odraščale v vzgojnih oziroma vzgojno-izobraževalnih zavodih : pridobitev vpogleda v življenjske poteke oseb, ki so bile prikrajšane za normalno družinsko življenje – osebe, ki so odraščale v rejništvu*. Pridobljeno s: <http://www.irssv.si/upload2/Zivljenjski%20poteki%20oseb,%20prikrajšanih%20za%20normalno%20druzinsko%20zivljenje.pdf> (3. 7. 2017).
6. *Care matters : time for change* (2007). (V besedilu navajam kot Care matters). Pridobljeno s: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/326311/Care_Matters_-_Time_for_Change.pdf (3. 7. 2017).
7. *Convention on the Rights of the Child*. (1990). Pridobljeno s: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf> (3. 7. 2017).
8. Cvetko, E. (2015). *Možnosti uporabe avtobiografskega narativnega intervjuja pri socialno pedagoškem delu*. V: Kobolt, A. (ur.). *Moči, izzivi, vizije vzgojnih zavodov*. (Stran 239 – 263). Ljubljana : Pedagoška fakulteta.
9. Dežman, A. (2008). *Med vsakdanjim življenjem in konstruiranjem deviantne vloge : odnos do uživanja prepovedanih drog v vzgojnih zavodih za srednješolsko mladino*. Socialno delo, 47(1/2), stran 53–64.

10. Du Bois-Reymond, M. in Chisolm, L. (ur.). (2006). *The modernization of youth transition in Europe*. San Francisco : Jossey-Bass.
11. Esping-Andersen, G. (1990). *Three worlds of welfare capitalism*. Oxford : Polity Press.
12. Filipovič Hrast, M. in Rakar, T. (2015). *The Future of the Slovenian Welfare State and Challenges to Solidarity*. Paper presented at the ESPAnet Conference, Odense.
13. Gilligan, R. (2009). *Promoting resilience : supporting children and young people who are in care, adopted or in need*. London : British Association for Adoption & Fostering.
14. Greve, B. (2015). *Welfare and the welfare state. Present and future*. London & New York : Routledge.
15. Grum, B. (2010). *Priprava na samostojnost v vzgojnih zavodih za srednješolsko populacijo* (Diplomsko delo). Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
16. Grunwald, K. in Thiersch, H. (2008). *Koncept socialne pedagogike, usmerjene v življenjski svet – uvodna opazanja*. V: Kranjčan, M., Zorc Maver, D. in Bajželj, B. (ur.). *Socialna pedagogika – med teorijo in prakso*. (Stran 7–26). Ljubljana : Pedagoška fakulteta.
17. Hedin, L. (2016). *Support and challenges in the process of leaving care: A Swedish qualitative follow-up study of foster youths' lived experiences*. *Qualitative Social Work*, 0(00), stran 1–15.
18. Holdsworth, C. in Morgan, D. H. H. (2005). *Transitions in Context : Leaving Home, Independence and Adulthood*. Maidenhead, England : McGraw-Hill Education.
19. Kiehn, E. (1997). *Socialnopedagoška oskrba otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah*. Ljubljana : Samozaložba.
20. Kobolt, A. (1993). *Udeleženci v institucionalni vzgoji – povezovanje in razdvajanje*. V: Dekleva, B. (ur.). *Življenje v zavodu in potrebe otrok (normalizacija)*. (Stran 30 – 41). Ljubljana : Inštitut za kriminologijo.
21. Kobolt, A. (2011). *Razumevanje in odzivanje na čustvene in vedenjske težave*. *Socialna pedagogika*, 15 (2), stran 153–174.
22. Kobolt, A., Rajniš Pinterič, M., Rogelj, F., Čužić, L., Rogelj, S. in Lep, B. (2015). *Otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami*. V: Vovk-Ornik, N. *Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami*. (stran 32 – 35). Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Pridobljeno s: <http://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf> (3. 7. 2017).
23. Kojič, N. (1995). *Eksperiment samostojnega bivanja mladostnikov po odpustu iz stanovanjske skupine*. *Ptički brez gnezda*, 17 (23), stran 114–117.

24. Kolarič, Z. (2011). *Medgeneracijska solidarnost v primežu reform evropskih držav blaginje*. V: Mandič, S. in Filipovič Hrast, M. (ur.). *Blaginja pod pritiski demografskih sprememb*. (Stran 205 – 224). Ljubljana : Fakulteta za družbene vede.
25. Kolarič, Z., Kopač, A. in Rakar, T. (2011). *Welfare states in transition: the development of the welfare system in Slovenia*. V: Dehnert, S., Stambolieva, M. (ur.). *Welfare states in transition: 20 years after the Yugoslav welfare model*. (Stran 288–309). Sofia: Friedrich Ebert Foundation.
26. Kranjčan, M. (2006). *Na pragu novega doma : oddaja otrok v vzgojni zavod*. Ljubljana : Pedagoška fakulteta.
27. Kranjčan, M. in Miklavžin, P. (2010). *Zdravje mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami*. Ljubljana : Ministrstvo za zdravje.
28. Lorenčič, B. (2006). *Analiza odpustov otrok in mladostnikov iz Mladinskega doma Malči Beličeve* (Diplomsko delo). Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
29. Meltzer, A., Muir, K. in Craig, L. (2016). *The Role of Trusted Adults in Young People's Social and Economic Lives*. Youth and Society, stran 1–18.
30. Mržek, T. (2009). *Mladinska stanovanja : opis poodpustnih oblik bivanja in pogled nanje skozi oči mladostnikov ter vzgojiteljev* (Diplomsko delo). Ljubljana, Univerza v Ljubljani : Pedagoška fakulteta.
31. Mržek, T. in Kranjčan, M. (2010). *Mladinska stanovanja – pogled nanje skozi oči mladostnikov in vzgojiteljev*. Socialna pedagogika, 14(3), stran 303–326.
32. Munro, E. in Stein, M. (2008). *Introduction: Comparative Exploration of Care Leavers' Transitions to Adulthood*. V: Stein, M. in Munro, E. *Young People's Transitions from Care to Adulthood. International Research and Practice*. (stran 11–20). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
33. *Obravnava otrok izven sodnega postopka*. (b. d.). Pridobljeno s: <https://csd-ribnica.scsd.si/227.html> (3. 7. 2017).
34. OECD. (2016). *Society at a Glance 2016: OECD Social Indicators*. Paris : OECD Publishing. Pridobljeno s: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/8116131e.pdf?expires=1493571182&id=id&accname=guest&checksum=7B1486F82E501A00B2DA66E33BA0D24A> (3. 7. 2017)..
35. Praznik, S. (2011). *Viri pomoči in opor po odpustu iz stanovanjskih skupin* (Magistrsko delo). Ljubljana, Univerza v Ljubljani : Fakulteta za socialno delo.

36. Puklek Levpušček, M. (2011). *Odnos s starši – pot k samostojnosti in podaljšana odvisnost*. V: Puklek Levpušček, M. in Zupančič, M. (ur.). *Študenti na prehodu v odraslost*. (stran 71–108). Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete.
37. Puklek Levpušček, M. in Zupančič, M. (2010). *Kako slovenski študentje zaznavajo obdobje prehoda v odraslost in različna merila odraslosti?* Pedagoška obzorja, 1, stran 89–109.
38. Razpotnik, Š. (2006). *Izziv socialni pedagogiki : biti glasnica družbenega obrobja*. V: Sande, M., Dekleva, B., Kobolt, A. Razpotnik, Š., Zorc – Maver, D., (ur.). *Socialna pedagogika : izbrani koncepti stroke*. (Stran 23 – 35). Ljubljana : Pedagoška fakulteta.
39. Rener, T. (2000). *Ranljivost, mladi in zasebno okolje*. V: Ule, M., Rener, T., Mencin Čeplak, M. in Tivadar, B. *Socialna ranljivost mladih*. (Stran 91–118). [Ljubljana] : Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; [Šentilj] : Aristej.
40. Rice, P. F. (1998). *Human development : a life span approach*. Upple Saddle River : Prentice Hall.
41. Rutter, M. (1999) *Resilience Concepts and Findings: Implications for Family Therapy*. *Journal of Family Therapy*, 21, stran 119–144. Pridobljeno s: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-6427.00108/epdf> (3. 7. 2017).
42. Salecl, R. (2011). *Izbira*. Ljubljana : Cankarjeva založba.
43. Skalar, V. (1995). *Družine otrok, ki so bili oddani v vzgojno ustanovo*. V: *Pedagoško obrazovanje roditelja*. (Stran 57–67). Rijeka : Pedagoški fakultet u Rijeci, Odsjek za pedagogiju.
44. Skalar, V. (1995a). *Okvirni vzgojni program za delo v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah, mladinskih domovih in prevzgojnem domu*. Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
45. Stein, M. (2008). *Transitions from Care to Adulthood : Messages from Research for Policy and Practice*. V: Stein, M. in Munro, E. *Young People's Transitions from Care to Adulthood. International Research and Practice*. (Stran 289–306). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
46. Stein, M. (2012). *Young People Leaving Care: Supporting Pathways to Adulthood*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
47. Stein, M. in Munro, E. (2008). *Young People's Transitions from Care to Adulthood. International Research and Practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

48. Škoflek, I., Selšek, M., Ravnikar, F., Brezničar, S., Kranjčan, A. (2004). *Vzgojni program*. Pridobljeno s: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/media/pdf/programi/Vzgojni_program.pdf (3. 7. 2017).
49. *The Children Act: Guidance and Regulations*. Volume 3: Planning Transition to Adulthood for Care Leavers. (2010). (V besedilu navajam kot Transition guidance). Pridobljeno s: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/397649/CA1989_Transitions_guidance.pdf (3. 7. 2017).
50. Throughcare & Aftercare Service (b. d.). Pridobljeno s: http://www.moray.gov.uk/moray_standard/page_50208.html (3. 7. 2017).
51. Tomori, M. (2000). *Psihosocialni dejavniki pri mladoletniškem prestopništvu*. V: Šelih, A. (ur.). *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih : vzroki, pojavi, odzivanje*. Ljubljana : Bonex.
52. Turner, A. (2015). *Generation Z: Technology and Social Interest*. *The Journal of Individual Psychology*, 71 (2), stran 103–113.
53. Ule, M. (2000). *Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti*. V: Ule, M., Rener, T., Mencin Čeplak, M. in Tivadar, B. *Socialna ranljivost mladih*. [Ljubljana] : Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; [Šentilj] : Aristej.
54. Ule, M. (2008). *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede.
55. Ule, M. in Kuhar, M. (2003). *Kakovost življenja otrok in mladostnikov v Sloveniji : projektna naloga : študija problema osipništva v Sloveniji : raziskovalno poročilo*. Naročnik: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede.
56. Ule, M. in Mihelj, V. (1995). *Prihodnost mladine*. Ljubljana : DZS : Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.
57. *United Nations Guidelines for the Alternative Care of Children*. (2010). (V besedilu navajam kot Guidelines for the alternative care). Pridobljeno s: https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf (3. 7. 2017).
58. *Ustava Republike Slovenije*. (1991). Uradni list Republike Slovenije, št. 33 (28.12.1991). Pridobljeno s: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/61579> (3. 7. 2017).

59. Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana : Pedagoška fakulteta.
60. *Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti*. (2002). Uradni list Republike Slovenije, št. 110/2002 (18.12.2002). Pridobljeno s: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2002-01-5388?sop=2002-01-5388> (3. 7. 2017).
61. *Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij*. (2000). Uradni list Republike Slovenije, št. 110/2006 (26.10.2006). Pridobljeno s: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-4665?sop=2006-01-4665> (3. 7. 2017).
62. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*. (2004). Uradni list Republike Slovenije, št. 69/2004 (24.6.2004). Pridobljeno s: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlid=200469&stevilka=3093> (3. 7. 2017).
63. Zalokar, L. (2013). *Evalvacija institucionalnega obravnavanja mladinske odklonosti – primer Vzgojnega zavoda Planina* (Doktorska disertacija). Ljubljana : Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
64. Zaviršek, D. (2012). *Notranje in meddržavne posvojitve: od osebnih izkušenj do dobre prakse – priručnik za razvijanje novih strokovnih kompetenc v socialnem varstvu*. Ljubljana : Fakulteta za socialno delo.
65. Zupančič, M. (2009). *Predmet in zgodovina razvojne psihologije*. V: Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.). *Razvojna psihologija*. (Stran 6–27). Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete : distribucija Rokus Klett.
66. Zupančič, M. (2009a). *Socialni razvoj dojenčka in malčka*. V: Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.). *Razvojna psihologija*. (Stran 255–277). Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete : distribucija Rokus Klett.
67. Zupančič, M. (2011). *Razvojno obdobje prehoda v odraslost – temeljne značilnosti*. V: Puklek Levpušček, M. in Zupančič, M. (ur.). *Študenti na prehodu v odraslost*. (stran 9–37). Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete.
68. Zupančič, M. in Puklek Levpušček, M. (2011). *Predstave o odraslosti s perspektive študentov*. V: Puklek Levpušček, M. in Zupančič, M. (ur.). *Študenti na prehodu v odraslost*. (Stran 39–69). Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete.
69. Zupančič, M. in Svetina, M. (2009). *Socialni razvoj v mladostništvu*. V: Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.). *Razvojna psihologija*. (Stran 589–611). Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete : distribucija Rokus Klett.
70. Zupančič, M., Kavčič, T. in Fekonja, U. (2009). *Razvojne naloge v odraslosti*. V: Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (ur.). *Razvojna psihologija*. (Stran 634–654).

Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete : distribucija Rokus Klett.

71. Žvelc, M. in Žvelc, G. (2006). *Stili navezanosti v odraslosti*. V: Psihološka obzorja, 15(3), stran 51–64. Pridobljeno s: <http://www.institut-ipsa.si/datoteke/Stili%20navezanosti%20v%20odraslosti.pdf> (3. 7. 2017).

17. PRILOGE

17.1. Priloga 1: Vprašanja za intervju z mladostniki v vzgojnih zavodih in stanovanjskih skupinah

- Povej mi, prosim, tvojo zgodbo; kako je potekalo tvoje življenje?
- Koliko časa si že v zavodu/zavodih?
- Kako doživljaš zavod, kako po tvojem mnenju vpliva nate? (+ in -)
- Kako se počutiš v zavodu?
- Se ti zdi, da bi bil drugačen, če ne bi bil v zavodu?
- Katere stvari misliš, da si dobil v zavodu, kaj si pridobil? Kaj pogrešaš?
- Ali kdaj razmišljaš, kako bo, ko boš odšel iz zavoda?
- Se boš vrnil domov? Ti to ustreza? Kaj ti to pomeni oziroma kaj misliš, da to pomeni zate?
- Kako misliš, da ti bo uspevalo?
- Kaj je zate samostojnost?
- Ali te je česa strah?
- Se ti zdi, da si pripravljen na to, da zaživiš samostojno?
- Se ti zdi, da si z življenjem v zavodu pridobil večšine za samostojno življenje? Če ja, katere?
- Če bi bilo po tvoje, koliko časa bi še ostal v zavodu? Zakaj?
- Kaj pričakuješ od naslednjih petih let?
- Kje se vidiš čez 10 let?
- Kako rešuješ probleme?
- Se ti zdi, da imaš v svojem življenju osebe, na katere se lahko obrneš, ki ti bodo pomagale?
- S kakšnimi težavami meniš, da se boš soočal?
- Se ti zdi, da bi potreboval kakšno pomoč pri temu prehodu v samostojnost, pa tudi kasneje? Kaj bi predlagal?
- Kaj si misliš o tem, da bi nekaj časa po odhodu bil nekdo, na katerega bi se lahko obrnil in bi ti pomagal, svetoval – ne pa nadziral?
- Če bi obstajala neka organizacija/oseba, na katero bi se lahko kadarkoli obrnil, bi se?
- Če bi zdaj rabil pomoč, bi jo znal poiskati? Veš, da obstajajo različne organizacije, ki ti lahko pomagajo?
- Bi rad še kaj povedal, sporočil?

17.2. Priloga 2: Vprašanja za intervju z mladostniki v rejništvu

- Povej mi, prosim, tvojo zgodbo; kako je potekalo tvoje življenje?
- Koliko časa si že v rejništvu?
- Kako doživljaš rejništvo in rejniško družino, kako po tvojem mnenju vpliva nate? (+ in -)
- Kako se počutiš v rejniški družini?
- Kaj se ti zdi, da bi bilo drugače, če ne bi bil v rejništvu?
- Katere stvari misliš, da si dobil v času rejništva, kaj si pridobil? Kaj pogrešaš?
- Ali kdaj razmišljaš, kako bo, ko boš prekinil rejništvo?
- Kako se počutiš glede tega, da si imel možnost podaljšanja rejništva? Kaj to pomeni zate?
- Kakšni so tvoji načrti za prihodnost?
- Kako misliš, da ti bo uspevalo?
- Se ti zdi, da imaš v svojem življenju osebe, na katere se lahko obrneš, ki ti bodo pomagale?
- Se ti zdi, da si med bivanjem v rejniški družini pridobil veščine za samostojno življenje? Če ja, katere?
- Kaj je zate samostojnost?
- Ali te je česa strah?
- Se ti zdi, da bi bil pripravljen na to, da bi zdaj zaživel samostojno?
- Kaj pričakuješ od naslednjih petih let?
- Kje se vidiš čez 10 let?
- S kakšnimi težavami meniš, da se boš soočal?
- V čem vidiš prednosti in probleme rejništva?
- Kako rešuješ probleme?
- Se ti zdi, da bi potreboval kakšno pomoč pri tem prehodu v samostojnost, pa tudi kasneje? Kaj bi predlagal?
- Kaj si misliš o tem, da bi nekaj časa po odhodu bil nekdo, na katerega bi se lahko obrnil in bi ti pomagal, svetoval – ne pa nadziral?
- Če bi obstajala neka organizacija/oseba, na katero bi se lahko kadarkoli obrnil, bi se?
- Če bi zdaj rabil pomoč, bi jo znal poiskati? Veš, da obstajajo različne organizacije, ki ti lahko pomagajo?
- Bi rad še kaj povedal, sporočil?

17.3. Priloga 3: Vprašanja za intervju s strokovnimi delavci na področju vzgojnih zavodov in stanovanjskih skupin

- Kako je s poinstitucionalno podporo v Sloveniji?
- Vaše izkušnje z njo?
- Kaj to, da je praktično ni, pomeni za mladostnike?
- Ali opazate kakšne stiske mladostnikov ob odhodu iz zunajdružinske oskrbe?
- Kako vi oziroma vaša institucija ponuja podporo v tistem času pred odhodom?
- Katere potrebe mladostnikov bi poudarili, da se vam zdijo pomembne?
- Kakšna bi bila po vašem mnenju najboljša oblika podpore?
- Koliko časa bi morala po vašem mnenju trajati poinstitucionalna podpora?
- Kaj menite o povezovanju zavodov, stanovanjskih skupin in NVO na tem področju?
- Bi morala biti podpora univerzalna ali individualizirana?
- Bi morala biti podpora prostovoljna ali obvezna?
- Kateri so po vašem mnenju najpomembnejši dejavniki za učinkovanje podpore?
- Kje v Sloveniji vidite možnosti za razvoj poinstitucionalne podpore?
- Kje v Sloveniji vidite ovire za razvoj poinstitucionalne podpore?

17.4. Priloga 4: Vprašanja za intervju s strokovnimi delavci na področju rejništva

- Kako je pri nas poskrbljeno za otroke, ki v rejništvu dopolnijo polnoletnost?
- Kako poteka priprava na zaključevanje rejništva?
- Kakšen je postopek, da se pogodba podaljša?
- Kaj to, da se pogodba lahko podaljša, pomeni za mladostnika?
- Kaj se zgodi, če kdo od obeh strani (rejnikov in rejencev) pogodbe ne želi podaljšati? Je to pogosto?
- Kakšne potrebe mladostnikov se kažejo pri zaključevanju rejništva?
- Ali opazate kakšne stiske mladostnikov ob odhodu iz zunajdružinske oskrbe?
- Katere potrebe mladostnikov bi poudarili, da se vam zdijo pomembne?
- Kakšna bi bila po vašem mnenju najboljša oblika podpore pri zaključku rejništva ali bivanja v stanovanjski skupini/vzgojnem zavodu?
- Koliko časa bi morala po vašem mnenju trajati ta podpora?
- Kaj menite o povezovanju rejništva in NVO na tem področju?
- Bi morala biti podpora univerzalna ali individualizirana?
- Bi morala biti podpora prostovoljna ali obvezna?
- Kateri so po vašem mnenju najpomembnejši dejavniki za učinkovanje podpore?
- Kje v Sloveniji vidite možnosti za razvoj rejništva?
- Kje v Sloveniji vidite ovire za razvoj rejništva?

17.5. Priloga 5: Vprašanja za intervju s strokovnimi delavci na področju nevladnih organizacij

- S katero populacijo se pri vašem delu srečujete?
- Kakšna je vsebina vaših programov?
- Kakšna je po vašem mnenju vloga nevladnih organizacij pri delu z mladimi?
- S kakšnimi ovirami se srečujete?
- Kakšne možnosti obstajajo za razširitev dela z mladimi?
- Kako sodelujete z različnimi oblikami zunajdružinske oskrbe?
- Kakšne priložnosti vidite v povečanem sodelovanju z zunajdružinskimi oskrbami?

17.6. Priloga 6: Primer kodiranja intervjuja – mladostniki – Kim, stanovanjska skupina

<p>ČE BI BILO PO TVOJE, KOLIKO ČASA BI ŠE OSTALA V STANOVANJSKI SKUPINI?</p> <p><u>Mah ne vem no. Na nek način... to stanvanje so nama ponudl tut zardega k so pač uzgojitli opazl da mava pouhn kufr usega, pravil in unga in tretga, pač ne vem... do konc tega leta.</u></p>	<p>Ima dovolj pravil, ki veljajo v stanovanjski skupini, zato bi verjetno ostala do konca šolskega leta.</p>	<p>Dolžina bivanja v stanovanjski skupini</p>	<p>BIVANJE V STANOVANJSKI SKUPINI IN VPLIV NA POSAMEZNIKA</p>
<p>Po bi pa ne vem, <u>nekak bi šla dam al kaj, pač končno bi bla doma, al pa neb bla doma ker bi se znal zgodit, da bi šlo use nazaj kukr je blo....</u> In ja. <u>Nekam drgam bi šla pol. sm razmišlala da bi šla dam, sam pol bi biu spet ta upliu od doma, pač k ni dost bol, tko da ja... nebi šla dam vrjetn. Mogoče u</u></p>	<p>Če ne bi imela možnosti mladinskega stanovanja, bi šla domov, vendar verjetno tam ne bi mogla dolgo ostati, ker se razmere niso</p>	<p>Nespremenjene razmere doma</p>	<p>NASTANITEV PO KONČANEM BIVANJU V STANOVANJSKI SKUPINI</p>

<p><u>dijaški dom celo.</u></p>	<p>spremenile. Mogoče bi šla v dijaški dom.</p>		
<p>KAKŠNE IMAŠ CILJE ZASE, KJE SE VIDIŠ ČEZ 10 LET?</p> <p>Hm, čez deset let... am <u>ne vem mogoče u</u> <u>svojmu stanvanju z</u> <u>dvema štirnožcema, od</u> <u>tega plus en u kletki,</u> <u>tko da ja ne vem pač ne</u> <u>vem nekje k delaš z</u> <u>živalmi pa pač ne vem,</u> <u>jim pomagaš, sam ne</u> <u>da jih zdravš...</u> pač ja sej to je fajn, sam to pač ne vem, velka odgovornost, skrb in use in ja uglavnem. <u>Ful</u> <u>me bl zanima delo s psi</u> <u>al pa kej, ne vem ti</u> <u>reševalni al pa k so te</u> <u>ne vem Tačke</u> <u>pomagačke, pač to je</u> <u>fajn. Al pa ne vem,</u> <u>mogoče kje u zavetišču</u> <u>pa pač tko no, nekje</u> <u>kjer je raznolik deu pa</u> <u>pač, usebuje to kar</u> <u>mam rada.</u></p>	<p>V prihodnosti se vidi v svojem stanovanju z nekaj živalmi, službo pa bi si poiskala nekje, kjer bi delala z živalmi, kjer bi bilo delo raznoliko in bi lahko delala tisto, kar jo veseli.</p>	<p>Vizije o prihodnosti</p>	<p>PRIHODNOST IN SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE</p>
<p>S KAKŠNIMI PROBLEMI MISLIŠ, DA SE BOŠ SOOČALA, KO BOŠ DOSEGALA TE CILJE?</p>			

<p><u>Ja ne vem pač, glede na to pač da ni nobene take stvari kjer bi se šolou za to za pse al pa kej, prou pač tko kao da bi meu eno izobrazbo pač ja, bi blo to težko... lah bi šla pa pač nekam drgač kjer je posredno zanimiu, kar sm iskala ampak ni nč.</u></p> <p>Kaj pa cilj o lastnem stanovanju?</p> <p><u>To pa... ja to pa še pride. Zihr bo težko pač s stroški pa use, pač morš met en redn dohodek da plačuješ pa pol gre nekak ane.</u></p>	<p>Zdi se ji, da bo imela težavo najti službo, v kateri bo uživala. Za stanovanje pa potrebuje reden dohodek, kar se zaveda, da bo težko pridobila.</p>	<p>Težave, ki jih bo imela na poti</p>	<p>PRIHODNOST IN SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE</p>
--	---	--	--

17.7. Priloga 7: Primer kodiranja intervjuja – mladostniki – Kevin, vzgojni zavod

<p>IMAAŠ OBCUTEK, DA SI PRIPRAVLJEN NA SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE?</p> <p><u>Ja... veš, da morš to... Ja, men se zdi, da sm prpravljen, sigurno.</u></p> <p>Kaj misliš, da vpliva na to, da si pripravljen?</p> <p><u>Ja to je use u glavi. Pač, človek je trmast in bo delu po svoje dokler ne bo sam spoznau, da to kar dela ni prou. Lahko mu to sto ljudi u krogu,</u></p>	<p>Prepričan je, da je pripravljen na samostojno življenje, ker je v času, ko je bil v zavodih, sam ugotovil kaj je prav in kaj narobe</p>	<p>Samostojnost</p>	<p>PRIHODNOST</p>
--	--	---------------------	--------------------------

<p><u>okrog njega govori, da ne sme tega delat, ampak če bo on sam hotu to delat, bo delau. Dokler ne bo spoznau sam, da ni uredi. Da more delat drgač. Js sm že predn sm pršu sm v Logatec ne, sm že vedu, da to ne bo šlo.</u></p>	<p>in temu sledi</p>		<p>IN SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE</p>
<p>SE TI ZDI, DA ČE NE BI BIL V ZAVODU, DA BI BIL ŠE VEDNO ISTA OSEBA?</p> <p><u>Ja... al pa ne. Ma ne, ne bi biu isti. Zabredu bi sigurno. Šole ne bi nardiu... tm pr ns sigurno ne. Na tisti šoli. K tle bom usaj šolo naredu... sej vemo usi kako je. U kakšnem sistemu živimo. Če nimaš šole nisi nč.</u></p>	<p>Če ne bi bil v zavodu, bi zabredel in ne bi naredil šole</p>	<p>Vpliv bivanja v zavodu na življenjski stil</p>	<p>BIVANJE V VZGOJNEM ZAVODU IN VPLIV NA POSAMEZNIKA</p>
<p>ČE BI BILO PO TVOJE, KOLIKO ČASA BI ŠE OSTAL V ZAVODU?</p> <p><u>Po moje? Po moje lih pravi cajt grem vn. Ne preveč ne premalo. Da bi mogu bit do junija... ja ne vem, kaj bi me</u></p>	<p>Zdi se mu, da je pravi čas, da gre</p>	<p>Odhod iz zavoda</p>	

<u>motl. Mislm sej js bi mogu bit pač, sam sm dobu to možnost, da lahk končam že februarja šolo.</u>	iz zavoda		BIVANJE V VZGOJNEM ZAVODU IN VPLIV NA POSAMEZNIKA
--	-----------	--	--

17.8. Priloga 8: Primer kodiranja intervjuja – strokovni delavci – VZS1

<p>KAJ DEJSTVO, DA TE PODPORE NI, POMENI ZA MLADOSTNIKE?</p> <p><u>Za mladostnika to pomeni, da se mora ujeti v okolju. Dve stvari sta. Pravno formalno, da glede teh mladinskih stanovanj formalno še stvari niso urejene, druga je pa ta, da sanacija okolja, to se pravi, družinsko življenje ni tako, kot bi moralo biti. Ker fantje so v zavodih ali mladinskih domovih, vzporedno z družino se dela, ampak zelo na površinski ravni. Naši starši sodelujejo, hodijo na time, skupaj evalviramo učno-vzgojni napredek njihovega otroka, samo ni pa tistega poglobljenega, da bi rekli, da bi staršem pomagali, da tudi z naslednjim otrokom ne bodo prišli do take stiske, kot so prišli s tem. Ali pa zakaj se jim je to zgodilo.</u></p>	<p>Neurejenost koncepta mladinskih stanovanj in premalo poglobljenega dela z družino ter neurejene razmere v družini na drugi strani za mladostnika pomeni, da se mora po izhodu iz zavoda ujeti v okolju, kar pa je brez podpore</p>	<p>Formalna neurejenost mladinskih stanovanj in delo z družino</p>	<p>LUKNJE, KI BI JIH MORALI ZAPOLNITI, DA BI BILO DELO Z MLADIMI ŠE BOLJ UČINKOVITO</p>
--	---	--	--

<p><u>Ni raziskovanja vzrokov. Pri nobenemu staršu se te stvari ne razčistijo, ker je to že potem malo psihoterapevtsko, tam pa je tanek led.</u></p>	<p>težko.</p>		
<p>ALI OPAŽATE V OBDOBJU PRIPRAVE NA ODHOD, ALI PA KO ODHAJAJO, KAKŠNE STISKE MLADOSTNIKOV?</p> <p><u>Običajno, zelo običajno, skoraj stoo odstotno zadnje mesece, ne glede na siceršnji potek njihovega napredka v času bivanja, gre v zadnjih mesecih za padec. To je običajno. Ker so te bojazni, kaj bo pa zunaj, kako se bom jaz zunaj ujel. Problem je v tem. Bivanje v našem zavodu pomeni za mladostnika, da se nauči nekega drugačnega življenjskega stila, kot ga je imel prej. Ampak tega stila pa oni v glavnem ne ponotranjijo, ker so v konfliktu z nami. Mi smo podaljšana roka staršev, mi smo neki tujci in oni nas ne jemljejo dovolj resno. Enako tudi tega stila ne prevzamejo. Ker mi pa želimo to, da se ga naučijo, potem pa bodo zunaj delali tako, kakor se bodo pač odločili. Ali bodo delovali po tej</u></p>	<p>Stiska pred odhodom se pri mladostniku vedno pojavi.</p>	<p>Stiska pred odhodom</p>	

<p><u>strukturi, ki jo imamo mi, ali pa bodo šli po stari poti, tega ne vemo. Tukaj je problem. Vedno je pa stiska na koncu.</u></p>	<p>Mladostnik se namreč v zavodu nauči nekega novega življenjskega stila, ki pa ga ne ponotranji in iz tega izhajajo stiske.</p>		<p>POTREBA PO POINSTITUCIONALNI PODPORI</p>
<p>Padec v kakšnem smislu, kako se kaže?</p> <p><u>Njihovo vedenje se malo poslabša, nimajo tistega »finaša«, ki bi ga pričakovali... to je vedno.</u> Zdaj smo imeli sicer dva fanta, ki sta ena redkih primerov, ki nista... sta v bistvu držala tempo do konca. <u>Sicer pa velika večina kloni.</u></p>	<p>Velika večina fantov ne zaključi bivanja tako, kot bi pričakovali, njihovo vedenje se, ne glede na siceršnji potek bivanja, poslabša.</p>	<p>Slab zaključek bivanja zaradi stiske</p>	<p>POTREBA PO POINSTITUCIONALNI PODPORI</p>